

Titel: Enten - Eller. Første del

Citation: "Enten - Eller. Første del", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K2*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Finn Hauberg Mortensen, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2002 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-ee1-kom-root.pdf> (tilgået 19. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K2

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **Victor Eremita** : lat. den sejrende eneboer, den der sejrer i ensomhed.

I trykt udgave: Bind 2 side 7 linje 5

◀ **Er da Fornuften ... Young** : citat fra læredigtet *The Complaint or Night-Thoughts on Life, Death, and Immortality* (1742-45) af den eng. digter og præst Edward Young (1683-1765): »Are passions, then, the pagans of the soul? / Reason alone baptiz'd?« 4. nat, v. 629f. Jf. *Einige Werke von Dr. Eduard Young*, overs. af J.A. Ebert, bd. 1-3, Hildesheim og Braunschweig 1767-72, ktl. 1911; bd.1, s. 95: »Sind denn die Leidenschaften etwa die Heiden der Seele? Ist die Vernunft allein getauft?« Citatet afviger altså både fra den eng. original og den ty. oversættelse, og det følger heller ikke de to samtidige da. oversættelser: *Forsøg til en Oversættelse af Dr. Edward Youngs Klager eller Nattetanker om Liv, Død og Udødelighed. Forfattet i Ni Sange*, overs. af E. Balling, Helsingør 1767, s. 112: »Er da Passionerne maaskee Sielens Hedninger? Er Fornuften allene døbt, allene beskikket til at anrøre de indviede Ting?« og *Dr. Edward Youngs Klage eller Natte-Tanker om Liv, Død og Udødelighed*, overs. af B.J. Lodde, Kbh. 1783, s. 108: »Ere vore Passioner, da, Hedninge i Sielen? Er Fornuften alene døbt, og alene beskikket til at røre ved hellige Ting?«

I trykt udgave: Bind 2 side 9 linje 8

◀ **den bekendte filosofiske Sætning ... det Udvortes** : Hegel (58,9) behandler dialektikken mellem det indre (væsenet) og det ydre (fænomenet) og bestemmer virkelighed som identiteten mellem det indre og det ydre i *Wissenschaft der Logik*, udg. af L. v. Henning, bd. 1-3, Berlin 1833-34 [1812-16], ktl. 552-554; bd. 2, 1833 [1813], i *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45; bd. 4, s. 177-183 (*Jub.* bd. 4, s. 655-661, *Suhr.* bd. 6, s. 179-185). Mere kortfattet er behandlingen i *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften* bd. 1, »Die Logik«, udg. af L. v. Henning, Berlin 1840 [1817], ktl. 561, i *Hegel's Werke* bd. 6, s. 275-281, (*Jub.* bd. 8, s. 313-319, *Suhr.* bd. 8, s. 274-279). Inden for den danske hegelianisme var dialektikken mellem det indre og det ydre blevet kortfattet beskrevet af J.L. Heiberg i *Ledetraad ved Forelæsningerne over Philosophiens Philosophie eller den speculative Logik ved den kongelige militaire Høiskole*, Kbh. 1831-32, II C, § 112-115, s. 68-71; i § 115, anmærkning 2, hedder det om væsenet bestemt som det indre: »Men ogsaa her gjælder det, at det saaledes bestemte Væsen er Phænomen, thi hvad der bestemmes som det Indre, er just i denne Bestemmelse bestemt som det Ydre, thi hver for sig er Totalitet; eller: det Indre, seet fra Standpunktet af det Ydre, er selv Ydre for dette, og i Modsætning hertil bliver det Ydre ligeledes Indre, paa samme Maade som Delene ere det Hele, og det Hele Delene. Hvad der endvidere bestemmes blot som Indre, er paa denne exclusive Maade bestemt blot som Ydre, og omvendt«. Jf. endvidere A.P. Adlers *Populaire Foredrag over Hegels objective Logik*, Kbh. 1842, ktl. 383, § 27, s. 158-160; Adler skriver bl.a.: »Sandheden ligger i, at det Indre og det Ydre ere i hinanden. Dermed ere begge virkelige; de have selv deres Modsatte i sig. Naar det Indre og det Ydre betinge hinanden som uadskillelige, og adskilte gaae over i hinanden og have deres Andet i sig, saa er deres Resultat netop det, at de ere i hinanden. Relativiteten har da naaet sin høieste Potens, og er dermed tillige ophævet; den er fuldkommen og dermed tillige fuldkommet og udfyldt. Vi faae een umiddelbar Eenhed og Identitet af det Indre og Ydre, Umiddelbarhed og Mediation, Tanke og Væren. Begge ere og de Tvende ere dog kun Eet«, s. 159.

I trykt udgave: Bind 2 side 11 linje 3

◀ **Ingen veed ... hvor den farer hen** : spiller på Joh 3,8: »Viden blæser, hvorhen den vil, og du hører den suse, men du ved ikke, hvor den kommer fra, og hvor den farer hen«.

I trykt udgave: Bind 2 side 11 linje 13

◀ **Secretair** : fr. skab med mange mindre, undertiden også hemmelige skuffer til opbevaring af papir og en lodret klap, der kan slås ud og anvendes som skrivebord.

I trykt udgave: Bind 2 side 12 linje 19

◀ **Som Xerxes lod Havet pidske** : sigter til historien om den persiske kong Xerxes (d. 465 f.Kr.), som under krigstogtet mod grækerne i 480 f.Kr. befalede, at der skulle bygges bro over Hellespont; fra den ene bred lavede fønikerne én af hvidt hør, og fra den anden egypterne én af papyrus. Da broerne var færdige, blev der et frygteligt stormvej, som sønderrev og tilintetgjorde dem. Da Xerxes hørte om ulykken, blev han så vred, at han beordrede Hellespont tildelt 300 piskeslag og et par lænker sænket ned i havet. Historien fortælles af Herodot i *Historiarum* 7, 34-35, jf. *Die Geschichten des Herodotos*, overs. af F. Lange, bd. 1-2, Breslau 1824, ktl. 1117; bd. 2, s. 159f.

I trykt udgave: Bind 2 side 13 linje 33

◀ **Erfarings-Sætning** : (grund)sætning, der bygger på erfaring.

I trykt udgave: Bind 2 side 14 linje 14

◀ **en Art Post-Velin** : en slags fint, glat, pergamentagtigt papir, der anvendtes som fornemt brevpapir og til eksklusive bogtryk.

I trykt udgave: Bind 2 side 14 linje 29

◀ **Qvart** : papirformat, en fjerdedel af et helt ark; fremkommer ved at folde arket to gange og skære det til fire blade; det var almindeligt at anvende kvartformat til brevpapir og manuskripter.

I trykt udgave: Bind 2 side 14 linje 29

◀ **hele Ark** : ubeskåret og ufoldet papir; det var almindeligt at anvende hele ark til officielle embedsskrivelser og juridiske dokumenter.

I trykt udgave: Bind 2 side 14 linje 31

◀ **Bikube-Papiir** : papir i format ca. 38 x 48 cm, fremstillet i Holland, der var kendt for sin høje papirkvalitet, og forsynet med en bikube som vandmærke.

I trykt udgave: Bind 2 side 14 linje 31

◀ **spaltede Columner** : kolonner i to spalter.

I trykt udgave: Bind 2 side 14 linje 32

◀ **Διαψαλματα** : gr. (diapsálmata), mellemspil; pauser; omkvæd. Entalsformen διάψαλμα (diápsalma) forekommer 92 gange i Davids Salmer i den græske oversættelse af GT *Septuaginta* som gengivelse af det hebraiske ord »sela«, et liturgisk musikudtryk af usikker betydning, som *Septuaginta* med sin gengivelse har forstået som en musikalsk afbrydelse, et instrumentalt mellemspil, indskudt mellem enkelte afsnit i en salme. Jf. fx Sl 3, hvor διάψαλμα er anført mellem v. 3 og 4 samt mellem v. 5 og 6. SK har formentlig forstået διάψαλμα som udtryk for en liturgisk tilbagevendende tekst, et omkvæd, for i et forarbejde til *Diapsalmata* kaldes de »Omqvædene«.

I trykt udgave: Bind 2 side 15 linje 31

◀ **ad se ipsum** : lat. til sig selv; den lat. betegnelse for det græksprogede værk *Tà εἰς ἑαυτόν* (ofte kaldet »Selvbetragtninger«) af den rom. kejser Marcus Aurelius Antoninus (121-180), jf. *M. Antoninus Commentarii libri XII*, udg. af J.M. Schultz, Leipzig 1829, ktl. 1218, og *Marc. Aurel. Antonin's Unterhaltungen mit sich selbst*, overs. af J.M. Schultz, Schleswig 1799, ktl. 1219.

I trykt udgave: Bind 2 side 15 linje 32

◀ **de bedre tyske Oversættelser** : 157,31 og 273,26.

I trykt udgave: Bind 2 side 16 linje 22

◀ **Æsker i et chinesisisk Æskespil** : spil bestående af æsker af samme form, men i forskellige størrelser, således at den mindste kan rummes i den næstmindste osv. Legen fortsætter, indtil alle æskerne er anbragt inden i hinanden og til sidst den næststørste i den største.

I trykt udgave: Bind 2 side 16 linje 28

◀ **det Interessantes Kategori** : »Det Interessante« blev fremført som æstetisk kategori af Friedrich Schlegel i *Ueber das Studium der griechischen Poesie*, 1795-97, trykt i *Fr. Schlegel's Sämmtliche Werke* bd. 1-10, Wien 1822-25, ktl. 1816-1825; bd. 5, 1822. Jf. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, udg. af E. Behler, bd. 1, 1979, s. 228 og s. 252ff. I dansk sammenhæng blev 'det Interessante' aktualiseret af J.L. Heiberg, som i sin anmeldelse af Oehlenschlägers skuespil *Dina* i *Intelligensblade*, udg. af Heiberg, nr. 16 og 17, 15. nov. 1842, skrev: »den [den antike Tragedie] kjendte med eet Ord ikke det *Interessante*, som er et modernt Begreb, for hvilket de gamle Sprog ei engang have noget tilsvarende Udtryk. Denne Omstændighed betegner paa eengang det Store, det Colossale ved den antike Tragedie og tillige dens Indskrænkning; thi heraf følger, at saa meget som hiin Digtart fordrer Character-*Skildringer*, saa lidet kan den i Grunden tilstede Character-*Udviklinger*; her er nemlig, saa at sige, Intet at udvikle, lige saa lidt som i en Marmorstatue; Alt er fra Begyndelsen af plastisk bestemt i alle sine Omrids, ja endog forudbestemt«, jf. *Intelligensblade*, udg. af Heiberg, bd. 1-4, Kbh. 1842-44; bd. 2, 1843, s. 80. Og senere i anmeldelsen skriver Heiberg: »Af det Anførte vil man see, at den Categorie, som især finder Anvendelse paa »Dina«, er *det Interessante*, en særdeles populær Betegnelse, som Alle forstaae, selv De, der ikke forstaae nogen anden æsthetisk Begrebsbestemmelse. Allerede ovenfor har jeg leilighedsviis bemærket, at det Interessante er et Begreb, som tilhører den nyere Kunst«. Og Heiberg fortsætter: »Mange Dannede, især saadanne, for hvilke Walter Scott, Bulwer, Scribe og Victor Hugot, frembyde den høiest mulige poetiske Nydelse, blive næsten vrede, naar man spørger dem, om de have moret sig ved denne eller hiin udmærkede Forestilling i Theatret.

'Moret mig?' svare de med Foragt: 'Nei, det var en Forestilling, som i høieste Grad *interesserede* mig'«, bd. 2, s. 95.

I trykt udgave: Bind 2 side 17 linje 2

◀ **Molboernes Aal** : sigter til historien om molboerne, der ville dræbe en stor, fed ål, som de havde fanget, og som de troede havde ædt alle de spegesild, de havde hældt ud i gadekæret for at yngle, så de ikke fremover behøvede at købe spegesild. Den tyvagtige ål skulle straffes og lide den hårdeste død. Nogle ville hænge den, andre piske den ihjel eller skære den i småstykker. Endelig forslog en gammel molbo, der engang havde været lige ved at drukne, at de skulle straffe ålen med den værste død, druknedøden på åbent hav. Dette syntes alle godt om, og de roede så langt ud på havet med ålen, at de var sikre på, at den ikke kunne svømme i land; dér smed de den i vandet. Og ålen slog nogle vældige slag, nu hvor den igen var kommet i sit rette element. Da den gamle molbo så det, sagde han: »Ser I, hvor hård Døden er at gå på, siden han vrider sig så ynkelig!« Jf. *Beretning om de vidtbekjendte Molboers vise Gjerninger og tapre Bedrifter*, Kbh. 1827, s. 3-5.

I trykt udgave: Bind 2 side 17 linje 25

◀ **Aaret 1834** : Dette år faldt den 7. april på en mandag.

I trykt udgave: Bind 2 side 18 linje 4

◀ **100 unge Mennesker ... guddommelig Naade** : spiller på Jesu lignelse om det vildfarne får: »Hvis en mand har hundrede får, og ét af dem farer vild, lader han så ikke de nioghalvfems blive i bjergene og går ud og leder efter det vildfarne? Og lykkes det ham at finde det, sandelig, jeg siger jer, han glæder sig mere over det end over de nioghalvfems, der ikke fór vild«, Matt 18,12-13.

I trykt udgave: Bind 2 side 18 linje 32

◀ **Myson ... Antal bestemmes til 14** : Myson fra Chenæ i Tessalien blev regnet blandt de vise, således skulle Hipponax have sagt om ham: »Apollon erklærede ham for viisest af alle«. Ifølge Aristoxenos var han menneskehader (jf. *Enten – Eller. Anden Deel* (forkortet EE2), SKS 3, 303) og levede »uden at bemærkes, fordi han ikke var fra en By, men fra et lidet, og dertil ubekjendt Sted paa Landet; at formedelst denne hans Unavnkundighed have nogle tillagt Tyrannen Pisistrat det, der tilhørte ham«. Myson er kendt for udsagnet: »Ikke af Ord skal man Ting forstaae, men af Ting Ord; thi Tingene ere ikke for Ordenes (Udtrykkes) Skyld, men Ordene for Tingenes«. Jf. 1. bog, 9. kap., 106-108, i *Diogen Laërteses filosofiske Historie, eller: navnkundige Filosofers Levnet, Meninger og sindrige Udsagn, i ti Bøger*, overs. af B. Riisbrigh, udg. af B. Thorlacius, bd. 1-2, Kbh. 1812, ktl. 1110-1111; bd. 1, s. 48-50. I »Fortalen«, 13, opregner Diogenes Laërtius de 7 vise: »For Viise ansaae man Thales, Solon, Periander, Kleobulos, Chilon, Bias, Pittakos«. Og han tilføjer: »Til dem regnedes Skytheren Anacharsis, Cheneeren Myson, Syrieren Ferecyd, Kretenserne Epimenid; og af nogle Tyrannen Pisistrat. Disse vare da de Viise«, bd. 1, s. 5. I 1. bog, 1. kap., 41-42, skriver Diogenes Laërtius videre om de 7 vise: »Man tæller dem heller ikke paa een Maade: I Stedet for Kleobul og Myson indsætter Leandrios i deres Tal Leofant, Gorsias, en Lebedier eller Efesier og Epimenid fra Kreta. Platon i Protagoras sætter Myson istedet for Periander, Eufor Anacharsis for Myson; nogle regne og Pythagor til dem. Dikæarch giver os fire, hvorom alle ere enige: Thales, Bias, Pittak og Solon; men nævner ogsaa sex andre, hvoraf tre kunne vælges: Aristodem, Pamfil, Lakedæmonieren Chilon, Kleobul, Anacharsis, Periander; Nogle føje hertil Akusilaos fra Argos, Søn af Kaba eller Skabra. Men Hermip i Skriftet om de Viise nævner 17, hvoraf de syv valgtes, dog ikke af alle paa samme Maade. Disse sytten vare: 1) Solon, 2) Thales, 3) Pittak, 4) Bias, 5) Chilon, 6) Kleobul, 7) Periander, 8) Anacharsis, 9) Akusilaos, 10) Epimenid, 11) Leofant, 12) Ferekyd, 13) Aristodem, 14) Pythagor, 15) Lason, Charmantids eller Sisymbrins, eller, som Aristoxen siger, Chabrins Søn, 16) Hermioneus, 17) Anaxagoras. Hippobot i Fortegnelsen paa Filosoferne nævner 1) Orfeus, 2) Linos, 3) Solon, 4) Periander, 5) Anacharsis, 6) Kleobul, 7) Myson, 8) Thales, 9) Bias, 10) Pittak, 11) Epicharm, 12) Pythagor«, 1. bd., s. 17. I den af Platon omtalte dialog *Protagoras* anføres følgende 7: »Thales fra Milet, Pittakos fra Mytilene, Bias fra Priene, vor Solon, Kleobulos fra Londis, Myson fra Chenæ, og som den syvende iblandt disse blev regnet Lakedæmoneren Chilon«, jf. *Udvalgte Dialoger af Platon*, overs. af C.J. Heise, bd. 1-8, Kbh. 1830-56, (bd. 1-3, 1830-38, ktl. 1164-1167); bd. 2, 1831, s. 177. Ifølge oldgræsk tradition er de vise fra det 7. og 6. årh. f.Kr., som alle har fremsat kendte visdomsudsagn, »korte, erindringsværdige Sætninger«, som de kaldes i *Protagoras*.

I trykt udgave: Bind 2 side 19 linje 2

◀ **Diogenes af Laerte** : gr. forf., der i det 3. årh. skrev et kompendium i 10 bøger over den græske filosofis historie fra Thales til Epikur, en af de vigtigste kilder til den antikke gr. filosofi. Jf. *Diogenis Laertii de vitis philosophorum, libri X*, bd. 1-2, stereotyp udg., Leipzig 1833, ktl. 1109, og *Diogen Laërteses filosofiske Historie, eller: navnkundige Filosofers Levnet, Meninger og sindrige Udsagn, i ti Bøger*, overs. af B. Riisbrigh, udg. af B. Thorlacius, bd. 1-2, Kbh. 1812, ktl. 1110-1111.

I trykt udgave: Bind 2 side 19 linje 6

◀ **Jøcher** : *Allgemeines Gelehrten-Lexicon* bd. 1-4, udg. af C.G. Jöcher, Leipzig 1750-51, og *Fortsetzung und Ergänzungen* bd. 5-6, udg. af J.C. Adelung, Leipzig 1784-87, ktl. 948-953. Om Myson oplyser Jöcher blot, at han er en af de vise fra Grækenland, at han er født i Lakedæmonien, og at Diogenes Laërtius og andre har skrevet mere om ham, bd. 3, 1751, sp. 798. – Jöcher: Christian Gottlieb Jöcher (1694-1758), dr.theol. i 1735 og universitetsbibliotekar i Leipzig fra 1742 til sin død.

I trykt udgave: Bind 2 side 19 linje 7

◀ **Moréri** : L. Moréri *Le Grand Dictionnaire historique, ou le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane* bd. 1-6, Basel 1731-32 [1674], ktl. 1965-1969. Både i artiklen »Myson« og »Sages de la grece« henvises til Diogenes Laërtius. Om Myson beretter Moréri, at han var født i Chenes (Chenæ) i Sparta og levede under den 48. olympiade, 587 f.Kr., og at han af nogen medregnes til de 7 vise. Og videre: »On dit qu'Anacharsis, Philosophe Scythe, consultant l'Oracle, pour sçavoir qui étoit plus sage que lui, reçut pour réponse que c'étoit Myson de Chenes«, bd. 5, s. 449. Om de syv vise, skriver Moréri, at man har givet dette navn til syv kendte personer på grund af deres klogskab og deres visdom, hvorefter han opregner dem: »Thalés de Milet; Pittacus de Mitylene; Bias de Priene; Solon d'Athènes; Cleobule de Linde; Periander, Tyran ou Roi de Corinthe; Chilon de Sparte ou Lacedemone«. Moréri tilføjer, at der er nogle forfattere, der nævner Myson eller Anacharsis i stedet for Periander, og at andre mente, at man også burde medtage Epimenides fra Kreta, som Paulus omtaler i Titusbrevet, og Æsop, bd. 6, s. 230. – Moréri: Louis Moréri (1643-80) fr. lærd, forfatter, udgiver og oversætter.

I trykt udgave: Bind 2 side 19 linje 7

◀ **Spatium** : lat. tidsrum; frist.

I trykt udgave: Bind 2 side 19 linje 17

◀ **holdt ingen Bog** : førte intet regnskab; førte ingen fortegnelse over de ting og sager, han købte og solgte.

I trykt udgave: Bind 2 side 19 linje 20

◀ **trykte Sager - de tie** : ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 20 linje 4

◀ **Pengegenstand** : pengebeløb af (en vis) betydning.

I trykt udgave: Bind 2 side 20 linje 8

◀ **Som de retsindige ... i den hvide Dame ... Greverne af Evenel** : sigter til *Den hvide Dame*, syngespil i tre akter af A.E. Scribe (225,2), overs. til F. Boieldieu's musik af T. Overskou, Kbh. 1826, 1. akt, 6. scene. Alle forpagtere og de fornemste landmænd på egnen beslutter hver at skyde en sum penge i købet af det gods, der har tilhørt greverne af Avenel, for at redde det, så de kan overgive det til evt. efterkommere af familien Avenel. Fra 1826 til 1842 blev *Den hvide Dame* opført 53 gange på Det kgl. Teater.

I trykt udgave: Bind 2 side 20 linje 10

◀ **har man sagt A ... sige B** : spiller dels på de pseudonyme forfattere, A og B, til henholdsvis første og anden del af *Enten - Eller*, dels på talemåden: »Har man sagt A, maa man ogsaa sige B«, nr. 1 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld*, Kbh. 1845, ktl. 1549, s. 1.

I trykt udgave: Bind 2 side 20 linje 35

◀ **med paaholden Pen** : svarer til det faste udtryk: at underskrive med påholden (påholdt) pen, der bruges om en person, som ikke selv kan skrive og derfor holder på pennen, mens en anden fører hans hånd og skriver hans navn for ham; med ført pen.

I trykt udgave: Bind 2 side 21 linje 33

◀ **læs dem ... fortryder begge Dele** : 47,20.

I trykt udgave: Bind 2 side 21 linje 35

◀ **vadske sine Hænder** : spiller på beretningen om Pilatus, der under Jesu domfældelse vaskede sine hænder i skarens påsyn for at vise, at han betragtede sig som uskyldig i Jesu død, Matt 27,24.

I trykt udgave: Bind 2 side 22 linje 3

◀ **min elskværdige Læserinde ... glemt det Læste** : spiller på kritikken af tidens romanlæsning, således

som den fx kom til udtryk i indledningen i J.P. Mynsters anmeldelse af *Efterladte Breve af Gabrielis*: »Dersom en Literatur-Tidende havde Læserinder, saa vilde jeg sige: 'kiere Læserinde! denne lille Bog er ikke for dig. Forfatteren har paa en underlig Maade just ladet Det trykke, som du pleier at springe over i de Bøger, du læser, og derimod beholdt Det for sig selv, hvorefter du bladdrer. Naar du vil anvende nogen Flid, kan du maaskee faae Kundskab om Begyndelsen af et Par Historier, derimod erfarer du slet ikke, hvad der videre bliver af, ja, naar du endog har begyndt at fatte nogen Interesse for Helten, saa løber han bort, skal først med næste Post berette, hvor han er løben hen, og denne Post er udebleven'«. Anmeldelsen, der var tiltænkt *Dansk Litteratur-Tidende*, blev skrevet, fordi F.C. Sibbern havde sendt manuskriptet til Mynster inden bogens udgivelse; da Sibbern modtog anmeldelsen, blev han så begejstret for den, at han lod den trykke foran i bogen. Jf. *Efterladte Breve af Gabrielis*, udg. af F.C. Sibbern [som var forfatteren til romanen], Kbh. 1826, s. V-XIV.

I trykt udgave: Bind 2 side 22 linje 7

◀ **Du, der haver læst ... den, der ikke haver læst** : spiller på 1 Kor 7,29-31: »Herefter skal de gifte være, som om de ikke var gift, de grædende, som om de ikke græd, de, der glæder sig, som om de ikke glædede sig, de, der køber, som om de ingenting fik, og de, der gør brug af verden, som om de ikke udnyttede den«.

I trykt udgave: Bind 2 side 22 linje 9

◀ **ΔΙΑΨΑΛΜΑΤΑ** : gr. (Diapsálmata) 15,31.

I trykt udgave: Bind 2 side 25 linje 1

◀ **ad se ipsum** : lat. til sig selv (15,32).

I trykt udgave: Bind 2 side 25 linje 2

◀ **Grandeur ... tout n'est rien** : fr. »Højhed, viden, ry, / venskab, glæde og goder; / alt sammen er det kun vind, kun røg; / eller bedre udtrykt, alt er intet«. Citat fra den fr. digter P. Pelisson (1624-93) *Œuvres diverses* bd. 1 (1735), hvor det lille digt står under titlen »Epigramme«, 1, 212. Formentlig har SK digtet fra G.E. Lessing, der citerede det i »Zerstreute Anmerkungen über das Epigramm« i *Gotthold Ephraim Lessing's sämtliche Schriften*, bd. 1-32, Berlin 1825-28, ktl. 1747-1762; bd. 17, s. 82.

I trykt udgave: Bind 2 side 26 linje 1

◀ **Phalaris's Oxe** : sigter til det torturinstrument i form af en kobbertyr, som tyrannen Falaris (570/65-554/49 f.Kr.) i Agrigent på Sicilien anvendte, når han skulle stege sine fanger; kobbertyren havde fløjter i næseborene, så fangernes skrig blev forvandlet til musik. Jf. den gr. satiriker Lukians skrift *Phalaris* 1, 11f., i *Luciani Samosatensis opera*, stereotyp udg., bd. 1-4, Leipzig 1829, ktl. 1131-1134; bd. 2, s. 256f., og i *Lucians Schriften* bd. 1-4, Zürich 1769-73, ktl. 1135-1138; bd. 4, 1773, s. 234-239.

I trykt udgave: Bind 2 side 27 linje 4

◀ **paa Amagerbro** : På SKs tid var Amager et landligt område med mange små jordbrug, som producerede madvarer, især grønsager, til Københavns borgere, der betragtede folkene på Amager som naive, grove og komiske. Amagerbro betegner den forreste del af Amager, nærmest København.

I trykt udgave: Bind 2 side 27 linje 14

◀ **Da-da** : lydefterlignende ord for små slag, smæk.

I trykt udgave: Bind 2 side 27 linje 19

◀ **Herre Jemini** : udråb svarende til: Herre Gud! Formentlig en forvanskning af den lat. tiltaleform: Jesu domine! Herre Jesus!

I trykt udgave: Bind 2 side 27 linje 24

◀ **Ytringsfrihed** : frihed til at udtrykke sig i tale og skrift, ofte ensbetydende med trykkefrihed. Der sigtes formentlig til oprettelsen af »Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug« i 1835. Den gamle censurlovgivning var egentlig bortfaldet ved reskript af 14. sept. 1770, men denne frihed blev kortvarig; de gamle censurbestemmelser blev genindført et år efter og stadfæstet ved reskript af 27. sept. 1799 og indskærpet ved plakater i 1805, 1810 og 1814. Trykkefriheden og dermed ytringsfriheden blev først indført i Danmark ved lov af 3. jan. 1851.

I trykt udgave: Bind 2 side 28 linje 2

◀ **Jeg gider slet ikke** : SK kan have hentet inspiration fra J.H. Wessels gravskrift over sig selv: »Han aad og

drak, var aldrig glad, / Hans Støvlehæle gik han skieve, / Han ingen Ting bestille gad, / Tilsidst han gad ei heller leve«, jf. *Samlede Digte af Johan Hermann Wessel*, udg. af A.E. Boye, Kbh. 1832, s. 269. Eller fra J. Baggesens digt »Den nyeste skønne Litteratur, eller de sex Dages Arbejde«, hvor det fortælles om »sex Dagdrivere«, der tilbringer aftnerne hos »Mølleren i Vrøvlevad«, at de »gjerne gjorde, hvad de gad, / Men didindtil gad intet giøre«, jf. *Jens Baggesens danske Værker*, udg. af forfatterens sønner og C.J. Boye, bd. 1-12, Kbh. 1827-32, ktl. 1509-1520; bd. 6, 1829, s. 406.

I trykt udgave: Bind 2 side 28 linje 5

◀ **Probat Raad** : prøvet, fortræffeligt, virkningsfuldt råd. Hele diapsalmen spiller måske på »Vorwort des Herausgebers« i E.T.A. Hoffmann *Lebens-Ansichten des Katers Murr nebst fragmentarischer Biographie des Kapellmeisters Johannes Kreisler in zufälligen Makulaturblättern* (1819), jf. *E.T.A. Hoffmann's ausgewählte Schriften* bd. 1-10, Berlin 1827-28, ktl. 1712-1716; bd. 8, 1828, s. V-VI og VIII.

I trykt udgave: Bind 2 side 28 linje 15

◀ **uoverskuelige ægyptiske Kongerækker ... Udbytte** : Egyptens historiske kilder kan føres tilbage til ca. 5000 f.Kr. Kongerne eller faraoerne skabte i oldtiden tre perioder af økonomisk, politisk og kulturel blomstring: det gamle rige (2700-2200 f.kr.), det mellemste rige (2000-1800 f.Kr.) og det nye rige (1550-100 f.Kr.). Da farao i oldtiden brugtes som betegnelse for den egyptiske konge, når hans personnavn ikke blev anført, kan det i en lang række af faraoer være ganske vanskeligt at gennemskue, hvilke konger der er tale om.

I trykt udgave: Bind 2 side 29 linje 8

◀ **Swift** : Jonathan Swift (1667-1745), anglikansk provst i Dublin, eng. forf., mest kendt for den misantropiske satire over menneskeheden *Travels Into Several Remote Nations of the World by Lemuel Gulliver* (1726). Swift døde som sindssyg og testamenterede en tredjedel af sin formue til grundlæggelse af et hospital for sindssyge i Dublin. Se fx »Vorrede« i Swifts *Satyrische und ernsthafte Schriften* bd. 1-8, 3. opl., Zürich 1756-66, ktl. 1899-1906; bd. 1, s. XXXVIII. Jf. også C.F. Flögel *Geschichte der komischen Litteratur* bd. 1-4, Liegnitz og Leipzig 1784-87, ktl. 1396-1399; bd. 2, s. 395.

I trykt udgave: Bind 2 side 29 linje 12

◀ **de ældre Engælændere ... Latteren** : Kilderne til mange af SKs bemærkninger om det latterlige og det komiske er især J.G. Sulzer *Allgemeine Theorie der schönen Künste* bd. 1-5, 2. udg., Leipzig 1792-94, ktl. 1365-1369, specielt om latteren, bd. 3, 1793, s. 132-142, hvor de mange engelske bidrag fra det 18. årh. til latterens teori anføres, og C.F. Flögel *Geschichte der komischen Litteratur*.

I trykt udgave: Bind 2 side 29 linje 15

◀ **Dr. Hartley** : David Hartley (1705-57), eng. læge og filosof, udgav i 1749 *Observations on man, his frame, his duty and his expectations* bd. 1-2. Der er ikke tale om et direkte citat fra Hartley, men Flögel resumerer Hartleys opfattelse af latterens oprindelse, jf. fx *Observations on man*, bd. 2, s. 437.

I trykt udgave: Bind 2 side 29 linje 17

◀ **daß wenn sich das Lachen ... Gefühl des Schmerzens** : »at når latteren første gang viser sig hos børn, så er den en begyndende gråd, som fremkaldes af smerte, eller en pludselig tilbageholdt og med meget korte mellemrum gentaget følelse af smerte«.

I trykt udgave: Bind 2 side 29 linje 17

◀ **cfr. Flögel ... 1 B. Pag 50** : C.F. Flögel *Geschichte der komischen Litteratur* bd. 1-4, Liegnitz og Leipzig 1784-87, ktl. 1396-1399; bd. 1, s. 50.

I trykt udgave: Bind 2 side 29 linje 21

◀ **Cornelius Nepos ... megen Stillestaaen** : If. beretningen om den makedoniske feltherre Eumenes, en af Alexander den Stores hærførere, i biografien »Eumenes« 5, 4-5, af den rom. historiker Cornelius Nepos (1. årh. f.Kr.); hans biografier om græske hærførere er bevaret i *De excellentibus ducibus exterarum gentium*, og om den ældre Cato og Atticus i *De latinis historicis*.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 1

◀ **min Sorg is my castle** : sigter til det bevingede ord »My house is my castle«, der har ældre aner i eng. litteratur, men stammer fra juristen Sir Edward Coke (1552-1634) *Third Institute of the Laws of England* bd. 1-4, London 1628-44, som er grundlæggende for eng. retsvidenskab.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 7

◀ **Aladdin** : A. Oehlenschlägers lystspil *Aladdin, eller Den forunderlige Lampe* i *Poetiske Skrifter* bd. 1-2, Kbh. 1805, ktl. 1597-1598; bd. 2, s. 75-436. Det kgl. Teater opførte stykket i sin helhed første gang 17. april 1839 og derefter 22 gange frem til 25. nov. 1842.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 14

◀ **bitte, bitte** : ty. må jeg gerne få; be' om.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 17

◀ **Noureddin** : Troldmanden Noureddin er skurken og modspilleren til naturens muntre søn Aladdin. Den nævnte modsætning mellem dem ses første gang i gadescenen i *Aladdin*, 1. akt, i *Poetiske Skrifter*, bd. 2, s. 97-102.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 21

◀ **at kræve sig** : at sige til; bruges især om børn, der er sultne eller tørstige, eller som skal forrette deres nødtørft.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 23

◀ **Scheva** : vokaltegn bestående af to punkter (:), som på hebr. sættes under konsonanter for at betegne, at de skal udtales enten uden vokal eller med et svagtlydende e; anvendes ofte i det hebr. ord for »og« •|mK••|fp•, der udtales w^e.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 26

◀ **Dagesch lene** : punkt, som på hebr. sættes i konsonanterne b, g, d, k, p og t for at angive, at de skal udtales hårdere, når de ikke følger efter en vokal, fx udtales z som et spidst t, mens ø udtales som th. Overses dagesh lene, bliver konsonanterne altså udtalt blødere.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 26

◀ **et Bogstav, der er trykket bagvendt** : I håndsetteriet var hvert bogstav placeret på en selvstændig kegle, som typografen kunne komme til at vende på hovedet, hvorved bogstavet kom til at stå bagvendt, dvs. vendt mod læseretningen.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 27

◀ **umaneerlig som en Pascha af tre Hestehaler** : De højeste militære og civile embedsmænd i det gl. Tyrkiet, Det osmanniske Rige, havde titlen pascha, og deres rang blev vist med én, to eller højst tre hestehaler. – umaneerlig; ustyrlig, uregerlig.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 28

◀ **iversyg paa** : mistænksom mod, på vagt over for.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 28

◀ **Seddel-Skriverier** : Ved udstedelse af pengesedler blev disse signerede og kontraserede. Når der her tales om »Banken«, må det dreje sig om Nationalbanken i København, et privat aktieselskab oprettet i 1818, med eneret på at udstede pengesedler.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 29

◀ **pronomen reflexivum** : lat. tilbagevisende stedord; grammatisk betegnelse for stedord, der viser tilbage til subjektet.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 30

◀ **de bevidste gode Gjerninger ... Løn borte** : spiller på Jesu ord i bjergprædikenen: »Når du giver almisse, så lad ikke blæse i basun for dig, som hyklerne gør det i synagoger og på gader for at prises af mennesker. Sandelig siger jeg jer: De har fået deres løn« (NT-1819: »de have deres Løn borte«), Matt 6,2, jf. 6,5 og 6,16.

I trykt udgave: Bind 2 side 30 linje 32

◀ **begjærer hvad Næstens er** : spiller på det 9. og 10. bud: »Du skal ikke begiere din Næstes Huus; Du

skal ikke begiere din Næstes Hustru, eller hans Svend, eller hans Pige, eller hans Oxe, eller hans Asen, eller noget, som hør din Næste til«, 2 Mos 20,17 (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 31 linje 6

◀ **Don Juan ... med sine 1003 Elskerinder** : 96,8.

I trykt udgave: Bind 2 side 31 linje 11

◀ **Liv-Couleurer** : yndlingsfarver.

I trykt udgave: Bind 2 side 31 linje 20

◀ **Nürembergerstykker** : godtkøbsbilleder, trommesalsbilleder. Nürnberg var kendt for sine industrielt fremstillede varer, der også omfattede legetøj og kunstgenstande.

I trykt udgave: Bind 2 side 31 linje 23

◀ **Aandens Tungebaand ... altid lalle** : spiller på beretningen om Jesu helbredelse af den døde og stumme i Mark 7,32-35, hvor det fortælles, at Jesus stak sine fingre i hans ører, spyttede på sine fingre og rørte ved hans tunge, så op mod himlen og sagde: »Effatha!« der betyder: Luk dig op! »Og strax aabnedes hans Øren, og hans Tunges Baand løsnedes, og han taledede ret« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 2 side 32 linje 16

◀ **Lynceus-Blik** : Ifølge gr. mytologi deltog Lynceus fra Messina i kampen mod Zeus og Ledas sønner, Kastor og Polydeukes. Han opdagede dem, da de havde skjult sig i et hult træ; han havde nemlig et syn så skarpt, at han kunne se gennem sten og jord.

I trykt udgave: Bind 2 side 32 linje 18

◀ **Giganternes Suk** : I gr. mytologi fortælles det, at giganterne, efter at de var blevet overvundet af guderne, lå fængslet under vulkanerne, og at de var årsag til disses udbrud og larm.

I trykt udgave: Bind 2 side 32 linje 18

◀ **Echos hjerteløse Haanen** : Ifølge gr. mytologi forelskede nymfen Ekko sig i den smukke yngling Narcissos, men da han ikke gengældte hendes kærlighed, hentæredes hun af græmmelse, så der tilbage af hende kun var stemmen, som gav genlyd af andres råb fra klippespalter og skove.

I trykt udgave: Bind 2 side 32 linje 20

◀ **Brysttoner** : toner med resonans fra brystkassen; kraftige, fyldige toner.

I trykt udgave: Bind 2 side 32 linje 21

◀ **hellig-sagte Hvidsken** : spiller på 1 Kong 19,11-12 om profeten Elias på Guds bjerg Horeb, hvor Gud Herren lovede Elias at gå forbi. Forud for Herren kom en voldsom storm, derpå et jordskælv efterfulgt af en ild, men Herren var hverken i stormen, i jordskælvet eller i ilden. Endelig lød der en sagte susen (»en stille sagte Lyd«, GT-1740), og Elias trådte frem med tilhyllet ansigt, og Herren talte til ham.

I trykt udgave: Bind 2 side 32 linje 21

◀ **sprætter** : spræller, stritter imod.

I trykt udgave: Bind 2 side 32 linje 31

◀ **Μεμαστίγομενος** : gr. (memastígomēnos) pisket. SK har formentlig ordet fra *Septuaginta*, den græske oversættelse af GT fra 2. årh. f.Kr., hvor ordet forekommer mange gange; i perfektum participium som her, μεμαστιγωμένος, dog kun i Sl 72,14 (73,14), brugt i betydningen slået / ramt, jf. *Ἡ παλαια διαθηκη κατα τους εβδομηκοντα sev Vetus testamentum graecum*, udg. af L. van Ess, stereotyp udg., Leipzig 1824, ktl. 12. Ordets grundbetydning er: piske, slå, straffe, tugte.

I trykt udgave: Bind 2 side 33 linje 13

◀ **Knippelsbro gaaer op** : Den første bro på stedet – opført 1620 og senere opkaldt efter rådmænd Hans Knipp – blev afløst af nye træbroer med samme dimensioner i 1712 og 1816. Klapperne på P. Halkiers bro fra 1816 gav kun snæver passage for de mange skibe, og kørebanen tillod ikke to vogne at passere hinanden. Alligevel var broen et trafikknudepunkt i hovedstaden; omkr. 1857 passerede 24.000 fodgængere, 2.800 hestevogne og 3-400 trækvogne pr. døgn.

I trykt udgave: Bind 2 side 33 linje 22

◀ **falder en Tagsteen ... da leer jeg** : sigter formentlig til dialogen mellem Hermes (Merkur) og de dødes færgemand Charon i Lukians skrift »Charon« i *Lucians Skrifter* (27,4) bd. 2, 1769, s. 291f. Her fortæller Charon, at han lo, første gang han mødte Hermes, fordi han lige havde hørt en historie om en mand, der af en ven var blevet indbudt til middag dagen efter, og som fik en tagsten i hovedet og blev dræbt, alt imens han forsikrede, at han ville komme.

I trykt udgave: Bind 2 side 33 linje 22

◀ **see Græsset groe** : spiller formentlig på sagnet om Heimdal, at han kunne høre græsset gro og fårenes uld vokse, jf. Snorri Sturlusons *Edda*.

I trykt udgave: Bind 2 side 33 linje 29

◀ **en »fahrende Scholastiker«** : en vandrende student. Det var alm. i middelalderen, at studenter vandrede fra universitet til universitet. Forholdet optog SK, der i det omvandrede så det romantiske udtrykt i middelalderen; i journalen BB anfører han J. Thomasius *Disputatio de vagantibus scholasticis* som en bog, der kunne få betydning for hans studium (*Pap.* I C 127). Jf. også J.W.v. Goethes tragedie *Faust* 1, 1, 968, i *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* bd. 1-55, Stuttgart og Tübingen 1828-33; ktl. 1641-1668; bd. 12, 1828, s. 69, hvor Faust bruger udtrykket »Ein fahrender Scolast«.

I trykt udgave: Bind 2 side 33 linje 31

◀ **vor Herre mætter Maven før Øinene** : Ordsproget »Maven bliver mæt før øjnene« findes hos Peder Syv (1631-1702) i *Almindelige danske Ordsprog*, Kbh. 1682 og 1688, og er udbredt i mange lande.

I trykt udgave: Bind 2 side 34 linje 1

◀ **Snart fremgaaer ... colossal Virkning** : spiller formentlig på ordsproget »Liden Tue kan vælte stort Læs«, nr. 1614 i *Danske Ordsprog og Mundheld* (20,35), s. 61.

I trykt udgave: Bind 2 side 34 linje 10

◀ **beesk Drik** : spiller måske på Sl 69,22: »Ja, de gave mig Galde at æde, og de gave mig Ædikke at drikke i min Tørst« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 34 linje 21

◀ **Livet er en Strøm** : I Platons dialog *Kratylos*, 402a, siges det, at den før-sokratiske filosof Heraklit (ca. 500 f.Kr) sammenlignede tilværelsens fænomener med en flods strøm. Jf. *Platons Werke*, overs. af F. Schleiermacher, bd. 1-6, Berlin 1804-28, ktl. 1158-1163; bd. 2,2, 1807, s. 55, hvor Sokrates siger: »Herakleitos sagt doch, daß Alles davon geht und nichts bleibt, und indem er alles Seiende einem strömenden Flusse vergleicht, sagt er, man könne nicht zweimal in denselbigen Fluss steigen«. Jf. også *Platonis opera, quae exstant*, udg. af F. Ast, bd. 1-11, Leipzig 1819-32, ktl. 1144-1154; bd. 3, 1821, s. 158f.

I trykt udgave: Bind 2 side 34 linje 27

◀ **Condition** : overenskomst; tjeneste, plads.

I trykt udgave: Bind 2 side 35 linje 10

◀ **Tallerken Boghvede-Grød ... Førstefødsels-Ret derfor** : spiller på beretningen om Esau, der solgte sin førstefødselsret til sin bror Jakob for en portion linser, 1 Mos 25,29-34.

I trykt udgave: Bind 2 side 35 linje 25

◀ **Troldmanden Virgilius ... med et Skrig** : Den rom. digter Vergil (70-19 f.Kr.) blev i middelalderen betragtet som troldmand. I en notesbog fra 1836 (*Pap.* I C 83) anfører SK, at den mærkelige historie om »Virgilius der Zauber« findes i *Erzählungen und Märchen*, udg. af Fr. H.v.d. Hagen, bd. 1-2, Prenzlau 1825-26; bd. 1, s. 147-152 og s. 156-209. Og i et forarbejde til dette sted i »Diapsalmata« henviser SK til denne bog.

I trykt udgave: Bind 2 side 35 linje 28

◀ **Paapasseren** : opsynsmanden, vogteren.

I trykt udgave: Bind 2 side 35 linje 31

◀ **Aldrig bør man tabe Modet ... sidste Aftensang** : spiller formentlig på »Jeppe, et siællandsk Eventyr«,
10 af 112 sider

10. sang, i *Jens Baggesens danske Værker* (28,5) bd. 1, s. 201: »Ja selv – (o! hvad kan holde Tiden Stang!) – / Herr Jespers Præken sidste Aftensang / Fik Ende«. Og videre s. 202f. »Som naar ved Solens Straalers Giennembrud / De sorte Tordenskyer spredte svinde, / Saaledes svandt fra Jordens danske Gud / Den mørke Majestæt, ved Glædens lyse Bud / Fra den mildtsmilende Gudinde. / Prindsessen græd – den hele Sal var sort – / Prindsessen loe – og strax svandt Mørket bort«. – Aftensang: På Baggesens og SKs tid var aftensang en kort gudstjeneste, der fandt sted kl. 13 eller 14 på alle søn- og helligdage.

I trykt udgave: Bind 2 side 36 linje 5

◀ **Vandhose** : skypumpe.

I trykt udgave: Bind 2 side 36 linje 15

◀ **ynkværdige som Kniplings-Piger** : kniple-piger, der havde knipling som erhverv. Kniplinger har i vidt forskellige variationer været fremstillet i de fleste europæiske lande fra det 16. årh., efterhånden ofte i fabriksagtige centre. I Danmark blev kniple-industrien i begyndelsen af det 17. årh. udbredt på Tønderegnet. Aktiviteten kulminerede i begyndelsen af det 19. årh., hvor ikke blot voksne, men også børn ned til 6-7 årsalderen kniplede. Fra midten af århundredet kunne kniplingen ikke længere betale sig, men i 1846 var der endnu 6 kniplingsfabrikker i Sønderjylland.

I trykt udgave: Bind 2 side 36 linje 23

◀ **ligesom Jøderne at beklippe Mønten** : forringe myntens værdi ved ulovligt at skære noget af den i kanten. Jøderne fik i 1814 fulde borgerlige pligter og rettigheder, men fordommene mod dem fandt udtryk både i den litterære jødefejde i 1813 og i optøjer i København og flere provinsbyer i 1819.

I trykt udgave: Bind 2 side 36 linje 28

◀ **Pfui** : fy, fj. Opr. lydmalende ord, der skulle gengive lyden ved kraftig spytten som tegn på foragt.

I trykt udgave: Bind 2 side 36 linje 30

◀ **Shakespeare** : den eng. dramatiker og lyriker William Shakespeare (1564-1616).

I trykt udgave: Bind 2 side 36 linje 31

◀ **Jødernes Overgang ... Ægypterne vare druknede** : sigter til beretningen i 2 Mos 14,21-31, hvor det fortælles, at Moses rakte sin hånd ud over havet, og vandet kløvedes og stod som en mur til begge sider, så israelitterne kunne gå tørskoet gennem havet. Da de var kommet over på den anden side, rakte Moses igen sin hånd ud over havet, og vandet vendte tilbage, så det lukkede sig over alle egypterne, der forfulgte israelitterne, og de druknede.

I trykt udgave: Bind 2 side 37 linje 11

◀ **Apis ... beskinnet af Maanen** : Apis er den mest ansete af egypternes hellige tyre, blev betragtet som inkarnationen af guden Ptah og fremstillet som en sort tyr med hvid blis i panden og hvid tegning på bugen. Forestillingen om, at Apis er avlet i befrugtende måneskin, fortælles i P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch*, 2. udg. ved F.G. Klopfer, bd. 1-2, Leipzig og Sorau 1821, ktl. 1944-1945; bd. 1, s. 238.

I trykt udgave: Bind 2 side 37 linje 21

◀ **hiin Dverg ... hende langt forbi** : Eventyret ikke identificeret. I talrige folkeeventyr fortælles om magiske støvler, hvormed man kan gå 7 mil pr. skridt.

I trykt udgave: Bind 2 side 37 linje 29

◀ **den Dag igaar, naar den er forbi** : spiller på Sl 90,4: »Tusind Aar ere for dine [Guds] Øyne som den Dag i gaar, naar den er forbigangen« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 38 linje 21

◀ **idem per idem** : lat. det samme (udtrykt) ved det samme.

I trykt udgave: Bind 2 side 39 linje 1

◀ **Mozarts Musik** : jf. *Enten – Eller. Første Deel* (forkortet EE1), SKS 2, 130.

I trykt udgave: Bind 2 side 39 linje 6

◀ **som en Betler ved Templets Dør** : sigter til ApG 3,2: »Og en Mand, som var halt fra Moders Liv af, blev

baaren frem; ham satte de dagligen ved den Tempel-Dør, som kaldtes den skønne, at tigge Almisse af dem, som gik ind i Templet« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 2 side 39 linje 7

◀ **hiin udødelige Overture** : til Mozarts opera *Don Juan* (55,12), jf. *EE1*, *SKS 2*, 127ff.

I trykt udgave: Bind 2 side 39 linje 9

◀ **Kalmuks-Frakke** : frakke af tykt, løstvævet uldent stof.

I trykt udgave: Bind 2 side 39 linje 15

◀ **Chenille** : fr. lang, vid overklædning med bred opslagskrave og stort skulderslag, kavaj.

I trykt udgave: Bind 2 side 39 linje 18

◀ **et Theater ... at det er en Witz** : sigter til et hændelsesforløb ved en teaterbrand den 14. februar 1836 under en festuge i St. Petersborg; branden opstod bag tæppet, mens artistforestillingen var i gang og teatret fyldt med mennesker. Ulykken, der kostede mange menneskeliv, fordi ingen gav agt på klovnens råb »Brand, Brand!« var fyldigt omtalt i avisen *Dagen* nr. 52, 1. marts, Kbh. 1836.

I trykt udgave: Bind 2 side 39 linje 28

◀ **Kattun** : lærredsagtigt, tæt vævet bomuldsstof, ofte påtrykt mønstre. Udtrykket »Livets Kattun« kan alludere til »Dansk Tranqvibar-Vise med mesopotamisk Omqvæd« i *Jens Baggesens danske Værker* (28,5) bd. 2, 1828, s. 401: »Vort Livs Kattun overalt er broget, / Og, hvor man lever, man savner noget – «.

I trykt udgave: Bind 2 side 40 linje 18

◀ **Psyches tilkommende Barn ... hendes Taushed** : sigter til sagnet om Amor og Psyke i den antikke mytologi. Sagnet blev gendigtet af den rom. satiriker Lucius Apuleius (f. o. 125), der indlagde det sammen med mange andre indskud i sit hovedværk, en satirisk roman, *Metamorphoses* (»Det gyldne Æsel«). Her fortælles det bl.a., at Amor forelskede sig i den underskønne Psyke; men han besøgte hende kun om natten og forbød hende at gøre forsøg på at se ham, og han pålagde hende at bevare deres hemmelighed; gjorde hun det, ville deres barn blive guddommeligt og således udødeligt; gjorde hun det ikke, ville det blive menneskeligt og dødeligt. I en optegnelse fra slutningen af 1842 i journalen *JJ* skriver SK: »Da Amor forlod Psyche sagde han til hende: Du skal blive Moder til et Barn, der vil blive et Guds-Barn, hvis Du tier, kun et Msk., hvis Du forraader Hemmeligheden« (jf. *Pap.* IV A 28).

I trykt udgave: Bind 2 side 40 linje 22

◀ **Mit einem Kind ... zeigst** : »Med et barn, som [er] guddommeligt, når du tier – / Men menneskeligt, når du åbenbarer hemmeligheden«. I forarbejdet til denne Diapsalma anfører SK som kilde: *Amor und Psyche, freie metrische Bearbeitung nach dem Lateinischen des Apuleius*, af J. Kehrein, Giessen 1834, ktl. 1216, s. 40.

I trykt udgave: Bind 2 side 40 linje 24

◀ **gjennemlide** : gennemleve en lidelse; ordet er formentlig dannet af SK.

I trykt udgave: Bind 2 side 40 linje 27

◀ **lært af Grækerne** : sigter formentlig til de voldsomme følelsesudbrud, fx gråd og skrig, som Homer i *Iliaden* og *Odyseen* tillægger de græske helte, når de lider modgang.

I trykt udgave: Bind 2 side 40 linje 30

◀ **hiin ulykkelige Bogholder** : ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 41 linje 5

◀ **ypig qvindelig Skjønhed ... i Verden** : I et forarbejde til Diapsalmen »Hvor er dog Kjedsommelighed rædsom« (jf. *EE1*, *SKS 2*, 46) skriver SK: »Der er et Billede, der forestiller en Qvinde i Seraillet. Det er aabenbart ikke Nat men Dag; hun hviler sit Hoved paa en Pude, hun strækker Armen om, hendes anden Haand synker ørkesløs ned, hendes Fingre ere uvirksomme, de lege end ikke med Noget, og dog mærker hun vist ikke Tidens Længde«. Det er måske denne beskrivelse, som blev udeladt, SK har i tankerne her. Billedet er formentlig et kobberstik fra *Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen*, overs. af G. Weil, bd. 1-4, Stuttgart 1838-41, ktl. 1414-1417; bd. 1, s. 123. Se illustration 17.

17. Kobberstik af F. Gross fra *Tausend und eine Nacht* (41,10)

I trykt udgave: Bind 2 side 41 linje 10

◀ **Philosopherne tale ... skuffende** : I den grønne notesbog, som SK benyttede under sit første ophold i Berlin fra okt. 1841 til marts 1842, skrev han: »Jeg er saa glad ved at have hørt Schellings 2den Time – ubeskrivelig. Saa har jeg da længe nok suknet og Tankerne suknet i mig; da han nævnede det Ord: 'Virkelighed' om Philosophiens Forhold til Virkeligheden, da sprang Tankens Foster i mig af Glæde som i Elisabeth. Jeg erindrer næsten hvert Ord, han fra det Øieblik sagde. Her maaskee kan der komme Klarhed. Dette ene Ord, det erindrede mig om alle mine philosophiske Lidelser og Qvaler« (*Pap.* III A 179). Den ty. filosof F.W.J. Schellings anden forelæsning fandt sted den 22. nov. 1841; SK fulgte mange af hans forelæsninger i Berlin. – skuffende: vildledende, forblændende.

I trykt udgave: Bind 2 side 41 linje 14

◀ **sætte Himmel og Jord i Bevægelse** : talemåde, anvende alle midler for at få en sag gennemført; jf. Hagg 2,6: »Thi saa sagde den Herre Zebaoth: endnu en Gang, om en liden Stund, saa vil jeg bevæge Himlene og Jorden« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 42 linje 5

◀ **I Leipzig har der dannet sig en Comitee ... æde disse** : I forarbejdet til dette sted siger SK, at det er i Berlin, der er oprettet en sådan komité. Har ikke kunnet verificeres.

I trykt udgave: Bind 2 side 42 linje 28

◀ **Eccho** : 32,20.

I trykt udgave: Bind 2 side 42 linje 32

◀ **efter Sagnet gik Parmeniskus ... Letos Billede** : Sagnet findes gengivet i C.F. Flögel *Geschichte der komischen Litteratur* (29,12), bd. 1, s. 35f., som eksempel på, hvad de gamle fandt latterligt: »Athenäus erzählt, daß als ein gewisser *Parmeniskus*, ein reicher und vornehmer Mann aus *Metapont* in die Höhle des *Trophonius* gestiegen, er niemals wieder habe lachen können, nachdem er herausgekommen. Als er das

Orakel deswegen befragte, answerete ihm die *Pythia*: Die Mutter würde ihm in ihrem Hause das Vermögen zu lachen wiedergeben. Er reiste also mit der Hoffnung in sein Vaterland, in dem Hause seiner Mutter die Fähigkeit zum Lachen wieder zu erlangen; da aber dieses nicht geschah, so glaubte er von dem Orakel betrogen zu seyn. Zufälliger Weise kam er hernach nach *Delos*, wo er alles bewunderte, was er sahe. Als er den Tempel der *Latona* besuchte, und sich vorstellte, er würde eine herrliche Bildsäule der Mutter des Apollo antreffen, fand er nichts als ein unförmliches hölzernes Bild; worüber er unvermuthet in ein heftiges Gelächter ausbrach. (...) Aus diesem Beyspiele erhellt folgendes über die Natur des Lächerlichen.

Parmeniskus fand etwas unerwartetes, statt einer herrlichen Bildsäule ein unförmliches hölzernes Klotz; er bildete sich Vollkommenheit ein, und fand Unvollkommenheit; er verglich das äußerliche Object mit dem Bilde in seiner Seele, und gieng von einem Begriff auf den andern«. Som sin kilde til sagnet anfører Flögel i en note Athenaios *Deipnosophistai* (De lærdes bordsamtaler) L. 14. C. 2 (14, 614), som er fra det 2. årh. - Parmeniskus: gr. filosof af Pythagoras' skole.

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 4

◀ **den trophoniske Hule** : sigter til den gr. halvgud Trophonios, der havde et orakel i en jordhule i Bøtien, jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 605f. Sagnet vil vide, at når folk forlod oraklet, var de altid blege og modløse.

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 4

◀ **Delos** : ø i øgruppen Kykladerne i Det ægæiske Hav.

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 5

◀ **Leto** s: titanide; ifølge en græsk myte var Leto mor til Apollon og Artemis. Et berømt tempel for Leto fandtes på øen Delos. I den rom. mytologi hedder hun Latone (219,25).

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 6

◀ **Justitsraad** : efter enevældens indførelse titel forbeholdt medlemmer af højesteret, senere brugt bredere. Man sondrede i rangforordningen mellem justitsråd i 5. klasse nr. 3 og virkelig justitsråd i 4. klasse nr. 3.

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 11

◀ **at blive mulkeret paa 10 Rbd** : at blive idømt en bøde på 10 rigsbankdaler. Rigsbankdaleren er en mønt, der indførtes efter statsbankerotten i 1813; en rigsbankdaler underinddeltes i 6 mark, og en mark igen i 16 skilling. Ved møntreformen i 1873 blev rigsbankdaleren afløst af kronen (1 daler = 2 kroner, og 1 skilling = 2 øre). I 1840 svarede 10 rigsbankdaler til en tyvendedel af en årsløn for en håndværkssvend.

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 15

◀ **Gudsfrygt ... at gaae til Alters** : If. Chr. V's *Danske Lov* 2. bog, 5. kap., 26. art. måtte ingen »forholde sig forlænge fra Nadverens Sacramente«, og i 27. art. fastsættes det: »Entholder sig nogen over et heelt Aar fra Nadverens Sacramente, da skal han udstaae Kirkens Disciplin«. På SKs tid var det efterhånden blevet en fremherskende skik hos de fleste københavnere kun at gå til alters én gang om året.

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 16

◀ **Fenris-Ulven ... Fuglenes Spyt** : sagn fra den nordiske mytologi, kendt fra den yngre *Edda* (33,29), hvor der fortælles gudesagn om Lokes tre børn, Fenrisulven, Midgårdssormen og Hel. Indtil ulven slippes ud ved Ragnarok og til sidst dræbes af Vidar, er den bundet af et stærkt bånd, Glejpnir, sammensat af lyden af kattetrin, kvinders skæg, bjergenes rødde, bjørnens sener, fiskenes ånde og fuglenes spyt. SKs kilde er dels J.B. Møinichen *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte, indtil Frode 7 Tider*, Kbh. 1800, ktl. 1947, s. 101, dels N.F.S Grundtvig *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog*, 2. omarbejdede udg., Kbh. 1832, ktl. 1949, s. 518f. Hvor Møinichen urigtigt har »Kvinders Skrig« og rigtigt »Bjørnens Seener« og »Fuglenes Spyt«, dér gengiver Grundtvig i sin oversættelse rigtigt med »Kvinde-Skiæg« og urigtigt med »Bjørne-Græs« og »Fugle-Mælk«. I SKs trykmanuskript står der »Bjørnens Scener«; det må i korrekturfasen være blevet rettet til »Bjørnens Græs«, som forekommer i førstetrykket.

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 20

◀ **saare smidig ... slides itu** : citeret efter *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte*, s. 101, der har: »nogle Dverge (...) gjorde Baandet Glejpnir af overordentlig Styrke, men tillige smidigt og blødt som Silke, saa den gav efter for den stærkeste Anspændelse, og kunde ikke slides i tu«. Grundtvig skriver: »saa glat og saa blød som en Silke-Snor, men at den dog var sei, fik Man siden at see«, s. 519.

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 25

◀ **den lærde Skole** : samtidens betegnelse for latinskolen, oprettet ved reformationen som forberedelse til videre studier.

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 30

◀ **examen artium** : lat. studentereksamen, der var adgangseksamen til universitetet, og som indtil 1850 blev aflagt på Universitetet i København eller i Kiel.

I trykt udgave: Bind 2 side 43 linje 33

◀ **præ ceteris** : lat. kortform for »laudabilis præ ceteris«, dvs. rosværdig frem for andre, første karakter med udmærkelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 44 linje 1

◀ **Til Sandhedens Erkjendelse ... til Salighed visselig ikke** : spiller på 1 Tim 2,4, hvor Paulus skriver, at Gud vil, »at alle Mennesker skulle blive salige, og komme til Sandheds Erkiendelse« (NT-1819). – visselig: helt sikkert. – Passagen spiller polemisk på den antagelse, som fx blev fremsat af den ty. filosof J.G. Fichte (1762-1814), at erkendelsen af sandheden åbner vej for mennesket til et åndeligt liv i Gud, jf. *Die Anweisung zum seligen Leben, oder auch die Religionslehre* i *Johann Gottlieb Fichte's sämmtliche Werke*, udg. af I.H. Fichte, bd. 1-11, Berlin og Bonn 1834-46, ktl. 489-499; bd. 5, 1845, s. 410-412.

I trykt udgave: Bind 2 side 44 linje 15

◀ **Pletterne i Jupiter** : Den italienske astronom G.D. Cassini (1625-1712) ved observatoriet i Paris iagttog 1665 de skygger, som Jupiters måner kaster på planetskiven.

I trykt udgave: Bind 2 side 44 linje 21

◀ **Maren** : alm. almuenavn, der også blev brugt nedsættende, fx Maren amme, Maren dovenside, Maren sladderhank, Maren giftekniv, Maren med flasken. Her bruger herskabsbarnet navnet som generel betegnelse for en barnepige, jf. »det var ikke den Maren«.

I trykt udgave: Bind 2 side 44 linje 27

◀ **Achilles: Du bist vollbracht ... Daseyns** : »Du er fuldbragt, min tilværelses nattevagt«. Fragment af trilogien *Achilleus* af den gr. tragediedigter Æschylos (524-456 f.Kr.), jf. *Des Aischylos Werke*, overs. af J.G. Droysen, 2. opl., Berlin 1842, ktl. 1046, s. 498. – Achilles: el. Achilleus, sagnfigur i den gr. mytologi, søn af Thetis og kong Peleus, besunget som den tapreste og smukkeste helt i Homers *Iliade*.

I trykt udgave: Bind 2 side 45 linje 3

◀ **Schnur ... Sønnekone** : Jf. fx T. Heinsius *Volkthümliches Wörterbuch der deutschen Sprache* bd. 1-4, Hannover 1818-22, ktl. U 64 ; bd. 4, s. 324f., hvor begge betydninger af det tyske ord Schnur anføres.

I trykt udgave: Bind 2 side 45 linje 7

◀ **ligerviis** : ligesom.

I trykt udgave: Bind 2 side 45 linje 12

◀ **Lüneburger-Sviin** : trøffelsvin, som har til opgave at finde de underjordiske trøffelsvampe i skovbunden. Disse delikatesser findes især i egeskove og andre lyse skove i Mellemeuropa.

I trykt udgave: Bind 2 side 45 linje 12

◀ **en Tjener i Aristophanes: Ridderen. v. 32 o. fl.** : *Ridderne*, som er en satirisk komedie af den gr. komediedigter Aristofanes (ca. 445-386 f.Kr.), indledes med en samtale mellem to unavngivne tjenere, der i oldtiden blev identificeret som feltherren Demosthenes og statsmanden Nikias, to atheniensiske helte fra den peloponnesiske krig (431-421 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 2 side 45 linje 26

◀ **Ἀριστοφάνης ... εὐ προσβιβάζεις με** : gr. »Demosthenes. Hvad for et gudebillede? Tror du da virkelig på guder? Nikias. Javist gør jeg det. Demosthenes. Hvad bevis har du for det? Nikias. At guderne hader mig. Er det ikke nok? Demosthenes. Vel, du overtaler mig«. Citat fra *Aristophanis Comoediae*, udg. af W.G. Dindorf, bd. 1-2, Leipzig 1830, ktl. 1051; bd. 1, s. 69f. I et forarbejde bringer SK citatet på ty. fra *Des Aristophanes Werke*, overs. af J.G. Droysen, bd. 1-3, Berlin 1835-38, ktl. 1052-1054; bd. 2, 1837, s. 316.

I trykt udgave: Bind 2 side 45 linje 27

◀ **kun det Lige erkjendes af det Lige** : sentens, som ofte anvendes til at beskrive en central platonisk tese, at fx det skønne erkendes ud fra ideen om det skønne, at et menneske erkendes at være et sådant ud fra ideen om mennesket osv. (230,32).

I trykt udgave: Bind 2 side 46 linje 9

◀ **Gribben ... i Prometheus's Lever** : If. en gr. myte stjal Prometeus ilden fra himlen og gav den til menneskene, som han havde skabt. Zeus straffede ham for hans handling ved at lænke ham til en klippe, hvor en grib hver dag hakkede i hans lever, som voksede ud igen i løbet af natten. Prometheus betragtes ofte som ophav til den menneskelige kultur. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 493, og Æschylos' tragedie *Den bundne Prometheus* (i *Des Aischylos Werke*, overs. af J.G. Droysen (45,3), s. 409-453).

I trykt udgave: Bind 2 side 46 linje 13

◀ **Loke ... Gift ned paa** : Det fortælles i en af de nordiske myter om den blinde gud Balder, at Loke forårsagede Balders død. Til straf herfor blev han af guderne lænket til en klippe, hvor en slange vedblivende dryppede sin gift dråbevis på hans ansigt. Jf. J.B. Møinichen *Nordiske Folks Overtroer, Guder, Fabler og Helte* (43,20), s. 298-300.

I trykt udgave: Bind 2 side 46 linje 14

◀ **døer Døden** : Udtrykket stammer formentlig fra 1 Mos 2,17: »Men af Kundskabens Træ paa godt og ondt, af det skal du ikke æde; thi paa hvilken Dag du æder af det, skal du døe Døden« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 46 linje 19

◀ **Tro, der flyttede Bjerge** : jf. 1 Kor 13,2.

I trykt udgave: Bind 2 side 46 linje 21

◀ **Tautologien er ... den højeste Tænke-Grundsætning** : Ved en tautologi forstås normalt et udsagn, hvori prædikatet udsiger noget, der allerede er udsagt i subjektet. Her spilles der tilsyneladende også på, at tautologi kan stå som betegnelse for et udsagn, der er sandt eller falsk af begrebsmæssige grunde. Et eksempel på en tautologi er »a er lig a«, det klassiske identitetsprincip. Når det her siges, at tautologien er det højeste tankeprincip, kan der tænkes på den rolle, udsagnet »Jeg er lig Jeg« spiller i den fichteske og den hegelske idealisme. I sit håndeksemplar af *EE* har SK noteret: »denne Sætning har forøvrigt allerede Megarikereren Stilpo opstillet«, jf. W.G. Tennemann *Geschichte der Philosophie* bd. 1-11, Leipzig 1798-1819, ktl. 815-826; bd. 2, 1799, s. 160f.

I trykt udgave: Bind 2 side 47 linje 2

◀ **de uendelige Domme** : Ved en uendelig dom forstås normalt et udsagn af typen »S er ikke-P«, hvori der åbnes uendelig mange muligheder for, hvad S kan være.

I trykt udgave: Bind 2 side 47 linje 5

◀ **Denne Art Tautologi ... transcendent** : Uendelige udsagn af typen »a er ikke-a« (fx det fichteske udsagn: »Jeg er ikke-jeg«), der er et tautologisk falsk udsagn og dermed et paradoks. At et sådant udsagn er et transcendent eller et overskridende udsagn, må her betyde, at det overskrider vor erkendelses formåen ud fra udsagnet positivt at bestemme, hvad »a« er.

I trykt udgave: Bind 2 side 47 linje 5

◀ **quantitativ Slutning** : en slutning, hvori et subjekts kvantitet og ikke dets kvalitet (egenskaber) bestemmes.

I trykt udgave: Bind 2 side 47 linje 9

◀ **Haren fra Ny-Holland** : Ny-Holland er en ældre betegnelse for Australien. Her findes en lille kænguruart, harekænguruen (lagorchestes leporoides); den har, som alle kænguruer, spinkle forlemmer, men kraftige og lange baglemmer.

I trykt udgave: Bind 2 side 47 linje 13

◀ **Enten - Eller** : I forarbejderne til »Diapsalmata« skriver SK: »Enten - Eller det er en Talisman, hvormed man kan tilintetgjøre hele Verden«. Og lidt senere: »Disse Ord Enten - Eller er en dobbeltsleben lille Dolk, jeg bærer hos mig, og hvormed jeg kan snigmyrde hele Virkeligheden. Jeg siger nemlig: Enten - eller. Enten er det det eller det er det; da nu ingen Ting i Livet er enten det eller det, saa er det jo slet ikke« (*Pap.* III B

179,62). – Jf. også *Labyrinthen, eller en Reise igiennem Danmark, Tydskland, Frankrig og Schweitz* i *Jens Baggesens danske Værker* (28,5) bd. 8, 1829, s. 262f., hvor hovedpersonen siger: »Der er mig Intet ubegribeligere, end hvorledes de mangfoldige Philosopher, der for Resten modsige hinanden næsten i alle andre Ting, komme overens i den Paastand, at Intet skrækker Naturen og oprører Fornuften saa meget, som *Utilværelse*. Jeg troer, sandt at sige, at der stikker en Smule Pralerie i denne Forsikkring; thi at saa mange lærde og dybsindige Mænd skulde tage fejl af hvad der egentlig handles om i dette *Enten-eller*, og snakke hen i Taaget, som man siger, er usandsynligt. Angesten og Forfærdelsen for *Utilværelse* forekommer mig, at have noget meget Lignende med den Modbydelighed og Frygt, somme af vore fine Damer have for Fluor, Roser, Safran, Mandspersoner, og ingen Ting – en Frygt, som gemeenligen kun ytrer sig i Selskab, og forsvinder, naar de blive allene – under to eller fire Øine – med Objecterne. Det lader saa smukt, at falde i Besvimelse – især naar man i Forveien kan sørge for Maaden, at falde paa – og det lader selsomt, dybsindigt, metaphysiskt, at gyse for *Intet*. Jeg, som hverken er selsom, dybsindig, eller overnaturlig, og heller ikke skiøtter om at ansees derfor, bekiender aabenhiertigen, at *Intet* forskrækker mig *ikke*«.

I trykt udgave: Bind 2 side 47 linje 18

◀ **Gift Dig, Du vil fortryde det** : spiller måske på J. Baggesen »Ja og Nei eller den hurtige Frier« i *Jens Baggesens danske Værker* (28,5) bd. 1, s. 304: »En anden Philosoph er meer honet: / Hans Ord om denne Sag saaledes lyde: / 'Gift, eller gift dig ei, det kommer ud paa eet, / Du begge Dele vil fortryde!'« I sit håndeksemplar af *EE* noterede SK, at sætningen af Diogenes Laërtius tilskrives Sokrates. Jf. 2. bog, § 33, i *Diogenis Laërtii de vitis philosophorum* (19,6) bd. 1, s. 76, og *Diogen Laërtises filosofiske Historie* (19,2) bd. 1, s. 71, hvor det om Sokrates fortælles: »Een spurgde ham, om man skulde gifte sig eller ikke? Han svarede: enten du gjør det eene eller det andet, vil du fortryde det«.

I trykt udgave: Bind 2 side 47 linje 20

◀ **Spinoza** : Baruch Spinoza (1632-77), hollandsk filosof.

I trykt udgave: Bind 2 side 48 linje 2

◀ **betragter Alt æterno modo** : sigter formentlig til Spinozas udtryk »sub specie aeternitatis«, »under evighedens synsvinkel«, jf. fx Spinozas hovedværk *Ethica* (1677), 5. bog, læresætning 29, i *Benedicti de Spinoza opera philosophica omnia*, udg. af A. Gfroerer, (*Corpus philosophorum optimæ notæ*, udg. af A. Gfroerer, bd. 3), Stuttgart 1830, ktl. 788, s. 424. Udtrykket »aeternus modus«, en »evig måde«, forekommer i *Ethica*, 5. bog, læresætning 40, jf. *Opera*, s. 429, og betyder en evig legemlig eller åndelig entitet.

I trykt udgave: Bind 2 side 48 linje 2

◀ **bestandig æterno modo** : dvs. uden for tiden eller i evigheden.

I trykt udgave: Bind 2 side 48 linje 2

◀ **min evige Udgang** : spiller måske på forestillingen i den klassiske, vestlige treenighedslære om Helligåndens evige udgang fra Faderen og Sønnen.

I trykt udgave: Bind 2 side 48 linje 27

◀ **den begynder jo med Intet** : Hegels fremstilling af »systemet« i *Wissenschaft der Logik* indledes med den abstrakte kategori »Væren«, der slår over i kategorien »Intet«, da den abstrakte, egenskabsløse, blotte væren er et intet. Det, der både er et værende og et intet, er tilblivende. Mediationen eller foreningen af de to hinanden modstridende kategorier er således kategorien »Vorden«, *Wissenschaft der Logik* (11,3) bd. 1, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 3, s. 77-79 (*Jub.* bd. 4, s. 87-89, *Suhr.* bd. 5, s. 82f.). Den danske hegelianer J.L. Heiberg korreksede Hegel i afhandlingen »Det logiske System«: »Hos Hegel er den absolute Væren fremstilt i Categoriene: a) Væren, b) Intet, c) Vorden. – Men denne Orden maa ansees som en lille Uagtsomhed, thi den er i Strid med Systemets hele øvrige Architectur. Vel er Vorden Eenheden af Væren og Intet, men kun den dialectiske (...) ikke den resulterende eller speculative«, *Perseus, Journal for den speculative Idee*, udg. af J.L. Heiberg, nr. 2, aug., Kbh. 1838, s. 44 (jf. ktl. 569). I afhandlingens indledning (s. 9f.) slår Heiberg fast, at filosofiens og det logiske systems begyndelse er »indholdsløs« eller »abstract«.

I trykt udgave: Bind 2 side 48 linje 29

◀ **spekulativt Begreb** : begreb om det spekulative eller om den hegelske filosofi.

I trykt udgave: Bind 2 side 48 linje 33

◀ **salig Sintenis ... for Evigheden** : sigter til Christian F. Sintenis (1750-1820), ty. teolog og forf. til andagtsbogen *Stunden für die Ewigkeit gelebt*, Berlin 1791-92, oversat til dansk *Timer, levede for Evigheden*, Kbh. 1795, 2. opl. 1798.

I trykt udgave: Bind 2 side 49 linje 1

◀ **Nyboder** : -> kort 3, F3. Christian IV påbegyndte opførelsen af boliger ved Østervold i København til de ansatte i søværnet. I denne by i byen levede høj og lav tæt sammen under militær myndighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 49 linje 4

◀ **under Armen ... selv kastet Jord paa** : sigter til det forhold, at små, udbøbte børn ikke kunne få en kristen begravelse under gejstlig medvirken.

I trykt udgave: Bind 2 side 49 linje 6

◀ **ud til Graven** : Holmens Kirkegård – beliggende mellem nuv. Stockholmsgade, Dag Hammerskjølds Allé og Øster Farimagsgade – blev anlagt 1766 som en begravelsesplads for fattige. Den bare mark blev først 1769 beskyttet af grøfter for at holde kreaturer og svin ude. Her var gravsten ligesom kors i træ stadig forbudt i midten af det 19. årh. Undtagelsen var mindesmærket for de faldne under slaget på Rheden 2. april 1801. De døde helte gav efterhånden kirkegården prestige blandt standspersoner.

I trykt udgave: Bind 2 side 49 linje 6

◀ **græde i Elysium** : De tidligt døde småbørns evige klynken i Elysium (dødsriget) er skildret i Vergils *Æneide* 6. sang, vers 426f. Jf. *Virgils Æneide*, overs. af J.H. Schønheyder, bd. 1-2, Kbh. 1812; bd. 1, s. 274.

I trykt udgave: Bind 2 side 49 linje 9

◀ **Genier** : skytsånder, særlig vedr. de skabende evner, i rom. mytologi som oftest fremstillet som ynglinge eller børn med vinger.

I trykt udgave: Bind 2 side 49 linje 12

◀ **Morderengel ... gaae den forbi** : spiller på beretningen om den tiende plage, drabet på alle førstefødte i Egypten. Inden dette skete, befalede Gud Moses, at alle israelitter skulle stryge blod på dørens overligger og på de to dørstolper; denne befaling viderebragte Moses til det israelittiske folk og sagde: »Og Herren skal gaae igiennem, at slaae Ægypterne; og han skal see Blodet paa det øverste Dørtræ, og paa begge Dørstolperne, og Herren skal gaae Døren forbi, og ikke tilstede Forderveren, at komme til Eders Huse, at slaae Eder«, 2 Mos 12,23 (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 49 linje 31

◀ **Glædens Alfer** : Alfer betegner en slags naturguddomme, nærmest afdøde mennesker eller sjæle. Snorri Sturlusons *Edda* indfører den skelnen mellem lysalfer (milde og hjælpsomme småvæsener med skønne, luftige skikkelser) og svartalfer (onde og skadelige væsener), som er kendt fra det 19. årh.s digtning. Jf. N.F.S. Grundtvig *Nordens Mytologi eller Sindbilled-Sprog* (43,20), s. 262-269.

I trykt udgave: Bind 2 side 50 linje 17

◀ **Menuetten af Don Juan** : 1. akt, 19. scene, i Mozarts opera *Don Juan*; 1. akt, 21. scene, i *Don Juan. Opera i tvende Akter*, 1807-udgaven af L. Kruses oversættelse (55,12).

I trykt udgave: Bind 2 side 50 linje 28

◀ **Apothekeren** : SKs barndomshjem på Nytorv nr. 2, hvor han igen boede 1838-41 og atter 1844-48, lå ved siden af Gammeltorvs Apotek. SK tog spørgsmålet om lokaliseringen af apotekergården op i »Post-Scriptum til 'Enten – Eller'« (jf. *Pap.* IV B 59, s. 223-225).

I trykt udgave: Bind 2 side 50 linje 29

◀ **rørig** : kraftig, vanskelig at fordøje.

I trykt udgave: Bind 2 side 51 linje 3

◀ **engang i Hamburg ... om Ugen** : ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 51 linje 4

◀ **Min Sorg det er min Ridderborg** : 30,7

I trykt udgave: Bind 2 side 51 linje 9

◀ **en gammel graahærdet Mand** : I forarbejdet til denne diapsalma sammenligner tekstens jeg sig selv

med Ossian, dvs. den barde, der skal have levet i det 3. årh., og som har lagt navn til den yngre sagnkreds i keltisk litteratur, men som kun kendes fra de digte, der 1762-63 blev udgivet af den skotske digter James Macpherson (1736-96). Disse tekster, som siden blev opfattet som et litterært falsum, blev af stor betydning for romantisk naturdigting, i Danmark især for den af SK beundrede St.St. Blicher (1772-1848), der også oversatte *Ossians Digte* bd. 1-2, Kbh. 1807-09, ktl. 1873. Det karakteriserer disse digte, at Ossian og de andre helte som gamle fortæller om deres ungdomsbedrifter.

I trykt udgave: Bind 2 side 51 linje 16

◀ **henrykket i den syvende Himmel** : spiller på udtrykket at være i den syvende himmel, som bl.a. kendes fra det apokryfe skrift Levi 3 i *De 12 Patriarkers Tal*, hvorfra det er optaget i *Talmud* og i *Koranen*.

I trykt udgave: Bind 2 side 51 linje 30

◀ **Der sad alle Guderne forsamlede** : lf. gr. mytologi forsamles guderne på bjerget Olympos.

I trykt udgave: Bind 2 side 51 linje 31

◀ **Mercur** : i rom. mytologi gud for køb og salg, svarende til grækernes Hermes, der bl.a. havde rollen som gudernes venlige sendebud til menneskene.

I trykt udgave: Bind 2 side 51 linje 32

◀ **Mozart** s: Wolfgang Amadeus Mozart (1756-91), østrigsk komponist og musiker, berømt siden den tidlige barndom for sit enestående og alsidige musikalske geni.

I trykt udgave: Bind 2 side 55 linje 3

◀ **κοσμος** : gr. (kósmos). Den græske naturfilosofis betegnelse for den ordnede verden, verdensaltet.

I trykt udgave: Bind 2 side 55 linje 5

◀ **Axel med Valborg** : sigter til Oehlenschlägers sørgespil *Axel og Valborg*, Kbh. 1810, jf. *Oehlenschlägers Tragødier* bd. 1-10, Kbh. 1841-49, (jf. ktl. 1601-1605, hvor bind 10 mangler); bd. 5, 1842, s. 3-111.

I trykt udgave: Bind 2 side 55 linje 11

◀ **Homer med den trojanske Krig** : Den trojanske krig danner baggrunden for Homers (o. 750 f.Kr.) to berømte helte digte *Iliaden* og *Odysseen*.

I trykt udgave: Bind 2 side 55 linje 11

◀ **Raphael med Katholicismen** : Rafael, egl. Raffaello Sanzio (1483-1520), ital. renæssancemaler, berømt bl.a. for sin udsmykning af det sixtinske kapel i Rom.

I trykt udgave: Bind 2 side 55 linje 11

◀ **Don Juan** : Mozarts berømte opera *Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni* (i Danmark og bl.a. af SK omtalt som *Don Juan*) blev komponeret 1787 til tekst af Lorenzo da Ponte (1749-1838) i forlængelse af en lang tradition for teaterrepræsentationer og musikdramatiske udformninger af et opbyggeligt fortællestof fra modreformationens tid. (SK inddrager enkelte tidligere Don Juan værker i sin diskussion af Mozarts opera (96,8 og 108,29).) Som tekstgrundlag for sin gennemgang af Mozarts opera anvender SK *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik*, overs. af L. Kruse, Kbh. 1807; nye udgaver af denne oversættelse med enkelte mindre ændringer udkom i 1811 (med samme titel, men uden sceneinddeling) og i 1822 (med titlen *Don Juan. Opera*, igen med sceneinddeling).

I trykt udgave: Bind 2 side 55 linje 12

◀ **Optimat** : 263,33

I trykt udgave: Bind 2 side 55 linje 28

◀ **iversyg paa** : meget ivrig efter, forhuppet på.

I trykt udgave: Bind 2 side 57 linje 4

◀ **Transsubstantiation** : lat. væsensforvandling. Ordet betegner i den middelalderlige (og romersk-katolske) kirkelige lære nadverelementernes forvandling til Kristi legeme og blod ved indvielsen. Her: en forvandling, der fremdrager en mere egentlig substans bag stoffets ydre fremtrædelsesform.

I trykt udgave: Bind 2 side 57 linje 27

◀ **en Skole af Æstetikere** : bl.a. den ty. filosof Christian Hermann Weisse (1801-66), der udgav *System der Aesthetik von Idee der Schönheit* bd. 1-2, Leipzig 1830, ktl. 1379-1380. Men der sigtes måske især til den danske hegelianer J.L. Heiberg og hans skole, der i samtiden blev angrebet for ensidigt at betone formen i æstetikken.

I trykt udgave: Bind 2 side 58 linje 5

◀ **Hegel ... udhæver Stoffets Betydning** : Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), ty. filosof, 1801-05 privatdocent (ekstraordinær prof.) i Jena, 1816-18 prof. i Heidelberg og fra 1818 til sin død prof. i Berlin. Her sigtes der til *Vorlesungen über die Aesthetik*, udg. af H.G. Hotho, bd. 1-3, Berlin 1835, ktl. 1384-1386, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 10,1-3; bd. 10,1, s. 99-101 (*Jub.* bd. 12, s. 115-117, *Suhr.* bd. 13, s. 107-109).

I trykt udgave: Bind 2 side 58 linje 9

◀ **Batrachomyomachi** : gr. (egl. *Βατραχομυομαχία*) *Kampen mellem frøerne og musene*, en under Homers navn overleveret parodi på de homeriske heltepos. Poul Martin Møller foretog en dansk oversættelse *Frøernes og Musenes Krig*, som først blev udgivet i *Efterladte Skrifter*, af Poul M. Møller, 2. udg., bd. 1-6, Kbh. 1848; bd. 1, s. 254-264.

I trykt udgave: Bind 2 side 58 linje 17

◀ **Receptionsstykke** : et arbejde, der giver en kunstner adgang til et akademi.

I trykt udgave: Bind 2 side 59 linje 3

◀ **ingen Sky tager bort ... Øine** : spiller på beretningen om Jesu himmelfart i ApG 1,9, hvor det fortælles, at Jesus blev løftet op, mens hans disciple så på det, »og en sky tog ham bort fra deres øjne«.

I trykt udgave: Bind 2 side 59 linje 10

◀ **prædiceredes** : hævdedes.

I trykt udgave: Bind 2 side 59 linje 18

◀ **formende Virksomhed** : spiller på det kendte filosofiske udtryk »nisius formativus«, formende (skabende) trang; skaberkraft.

I trykt udgave: Bind 2 side 60 linje 7

◀ **ampelt** : omfattende, vidtløftigt.

I trykt udgave: Bind 2 side 60 linje 24

◀ **hiint Pantheon** : tempel i Rom; her anvendt som billede på de »classiske« kunstværkers helligdom, hvor berømte mænd var bisat.

I trykt udgave: Bind 2 side 60 linje 26

◀ **rectificerede Spiritus** : rensede eller rene ånd.

I trykt udgave: Bind 2 side 61 linje 27

◀ **eo ipso** : lat. netop derved; dermed tillige.

I trykt udgave: Bind 2 side 61 linje 33

◀ **Approximation** : det at nærme sig til, tilnærmelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 62 linje 24

◀ **inhærere** : blive stående ved.

I trykt udgave: Bind 2 side 63 linje 9

◀ **provocere** : appellere, henvise.

I trykt udgave: Bind 2 side 63 linje 13

◀ **i Faveur af** : til gunst for.

I trykt udgave: Bind 2 side 63 linje 13

◀ **Goethes Faust** : Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), ty. digter, skrev sin tragedie i flere dele og i flere omgange, fra Ur-Faust 1774-75 (først fundet i 1887) over Faust-fragmentet i 1790 frem til tragediens første og anden del i 1808 og den fuldførte anden del i 5 akter i 1831. Med sit værk føjede Goethe sig ind i den lange række af litterære og dramatiske bearbejdelser af stoffet fra den tyske folkebog om Faust-skikkelsen fra 1587 (95,21). Jf. *Faust. Eine Tragödie* i *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* bd. 1-55, Stuttgart og Tübingen 1828-33, ktl. 1641-1668; bd. 12, 1828, s. 1-313 (1. og 2. del fra 1808); bd. 41 (*Goethe's nachgelassene Werke* bd. 1), 1832, s. 1-344 (2. del fra 1831). Jf. også *Faust. Eine Tragödie*, Stuttgart og Tübingen 1834, ktl. 1669. SK købte *Goethe's Werke* i febr. og separatudgaven af *Faust* i jan. 1836.

I trykt udgave: Bind 2 side 64 linje 31

◀ **udenvælts** : ugyldig, uvedkommende.

I trykt udgave: Bind 2 side 65 linje 24

◀ **Horats** : Quintus Horatius Flaccus (65-8 f.Kr.), rom. digter.

I trykt udgave: Bind 2 side 66 linje 11

◀ **exilis domus ... multa supersunt** : lat. »fattigt er det hus, hvor der ikke er meget, som både er tilovers [og undgår Herrens opmærksomhed«]. Citat fra Horats *Epistolarum* 1, 6, 45, i *Q. Horatii Flacci opera*, stereotyp udgave, Leipzig 1828, ktl. 1248, s. 223.

I trykt udgave: Bind 2 side 66 linje 12

◀ **mange Gange ... mange Maader** : Udtrykket stammer fra indledningen til Hebræerbrevet: »Efterat Gud fordem havde talet mange Gange og paa mange Maader til Fædrene ved Propheterne ..«, Hebr 1,1 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 2 side 66 linje 26

◀ **Mozart** : 55,3.

I trykt udgave: Bind 2 side 66 linje 33

◀ **Sky** : modvilje, frygt.

I trykt udgave: Bind 2 side 67 linje 11

◀ **dristig vovet halvt er vundet** : ordsprog, jf. nr. 2941 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld* (20,35): »Dristig vovet, halv vundet«, s. 112.

I trykt udgave: Bind 2 side 68 linje 13

◀ **ponere** : sætte, fremsætte.

I trykt udgave: Bind 2 side 68 linje 15

◀ **encliticon** : gr. grammatisk udtryk for et kort, tryksvagt ord, der knytter sig til det foregående ord og afgiver sin accent til dette.

I trykt udgave: Bind 2 side 69 linje 13

◀ **forsaavidt det hændte ham engang** : nemlig over for Psyke (40,22).

I trykt udgave: Bind 2 side 70 linje 4

◀ **præterea censeo** : lat. »i øvrigt mener jeg«; sigter til udtrykket: »Præterea censeo Carthaginem esse delendam« (»I øvrigt mener jeg, at Kartago bør ødelægges«), hvormed den romerske senator Cato den ældre (Marcus Porcius Cato Censorius, 234-149 f.K.) vedholdende afsluttede sine taler i det romerske senat.

I trykt udgave: Bind 2 side 72 linje 3

◀ **Portens Proselyt** : en ikke-jøde, der havde bosat sig inden for det jødiske rige uden at gå over til jødedommen, og som derfor kun måtte komme til en bestemt port i templet i Jerusalem.

I trykt udgave: Bind 2 side 72 linje 12

◀ **Diana ... selv blev født** : rom. gudinde for ungdom og kyskhed, men også fødselsgudinde bl.a. virksom over for sin mor Latona (i gr. mytologi Leto 219,25), mens hun fødte Dianas tvillingebror Apollon. Da Diana så, hvilke smerter hendes mor måtte lide under fødselen, bad hun sin far Jupiter (i gr. mytologi Zeus) om at måtte forblive jomfru hele livet; denne bøn fik hun opfyldt. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 148. SK har udvidet den fødselshjælp, Diana gav sin mor ved tvillingebroderens fødsel, til at omfatte Dianas egen fødsel.

I trykt udgave: Bind 2 side 73 linje 5

◀ **inept** : upassende; urimeligt; flovt.

I trykt udgave: Bind 2 side 74 linje 13

◀ **Fortalen ... af Steffens** : Heinrich Steffens (1773-1845), ty.-da. digter og filosof. *Caricaturen des Heiligsten* bd. 1-2, Leipzig 1819-21, ktl. 793-794. I »Einleitung« bd. 2, s. 82-120, beskæftiger Steffens sig med sproget og musikken i forhold til øret og hørelsen som den mest åndelige sans.

I trykt udgave: Bind 2 side 74 linje 28

◀ **Prætension** : fordringsfuldhed.

I trykt udgave: Bind 2 side 74 linje 34

◀ **Hips om Haps** : hip som hap.

I trykt udgave: Bind 2 side 74 linje 36

◀ **sonore** : lat. klangfulde, velklingende.

I trykt udgave: Bind 2 side 75 linje 22

◀ **Musikken i den antike Verden ... den christelige** : Dette (romantiske) syn på musikhistorien blev først bragt til udtryk af den ty. digter, komponist og indflydelsesrige musikfilosof E.T.A. Hoffmann (1776-1822) i hans *Beethovens Instrumental-Musik* fra 1813 og 1814 (en tidligere version som recension af Beethovens 5. symfoni blev allerede udgivet i 1810) og i hans *Alte und neue Kirchenmusik* fra 1814.

I trykt udgave: Bind 2 side 77 linje 18

◀ **Mozarts Don Juan er Kronen blandt Operaer** : I H.G. Hotho (91,24) *Vorstudien für Leben und Kunst*, Stuttgart og Tübingen 1835, ktl. nr. 580, omtales *Don Juan* som »Gipfel dramatischer Opernmusik«, s. 46.

I trykt udgave: Bind 2 side 78 linje 3

◀ **Stenene give sig til at tale** : spiller på Luk 19,40, hvor nogle farisæere opfordrer Jesus til at sætte sine disciple i rette, hvortil han svarer: »Jeg siger jer: Hvis de tier, vil stenene råbe«.

I trykt udgave: Bind 2 side 78 linje 15

◀ **Presbyterianer** : medlem af en presbyteriansk kirke, dvs. et reformert (calvinsk) trossamfund ledet af »ældste« (presbytere) og præster. Udbredt i Skotland og USA og kendt for en puritansk livsholdning.

I trykt udgave: Bind 2 side 78 linje 35

◀ **Fortælling af Achim v. Arnim ... Vorsätze betäubt** : sigter til fortællingen *Owen Tudor*, som den ty. forf. og udgiver Ludwig Achim von Arnim (1781-1831) udgav i 1821 på baggrund af rejseoplevelser i England i 1803. I begyndelsen af *Owen Tudor* kommer fortællingens jeg i samtale med en ham ubekendt presbyterianer om dans og musik. På fortællerens spørgsmål, om da ikke musik på den ene side bruges til alt muligt syndigt, men på den anden side også forherliges i orglet til at omgive og udtrykke andagt på værdig måde, svarer presbyterianeren: »Vi presbyterianere betragter orglet som fandens sækkepipe, med hvilken han luller betragtningens alvor i søvn, ligesom dansen bedøver de gode forsætter«. Jf. *Novellen*, udg. af W. Grimm, bd. 1-6, Berlin 1839-42, ktl. 1612-1617; bd. 2, s. 260.

I trykt udgave: Bind 2 side 78 linje 36

◀ **instar omnium** : lat. i stedet for alle andre, gældende for alle andre; som prototype.

I trykt udgave: Bind 2 side 79 linje 3

◀ **vor Tid skulde frembyde ... den dæmoniske Magt** : sigter måske til samtidens opfattelse af den særegne og berømte violinvirtuos Niccolò Paganini (1782-1840) som dæmonisk.

I trykt udgave: Bind 2 side 79 linje 18

◀ **irische Elfenmärchen** : *Irische Elfenmärchen*, overs. af J. og W. Grimm, Leipzig 1826, ktl. 1423, efter Thomas Crofton Croker *Fairy Legends and Traditions of the South of Ireland*, London 1825. Her henvises til fortællingen *Der kleine Sackpfeifer*, som handler om en sækkepipespiller, der forhekser både levende og livløst med sit spil.

I trykt udgave: Bind 2 side 79 linje 30

◀ **Første Stadium** : Den følgende fremlæggelse af tre musikalsk-erotiske stadier baseret på tre figurer fra Mozarts operaer bygger videre på tankegangen i en optegnelse fra 26. jan. 1837 i journalen *BB* »Noget om Pagen i Figaro; Papageno i Tryllefløiten og Don Juan« (jf. *Pap.* I C 125, s. 303-308); netop den 26. jan. 1837 hørte SK for første gang *Tryllefløjten* om aftenen på Det kgl. Teater.

I trykt udgave: Bind 2 side 81 linje 4

◀ **Pagen i Figaro** : Cherubino, den unge mand, der er forelsket i grevinden (men også i stort set alle andre kvinder, han møder) i Mozarts opera *Le Nozze di Figaro* komponeret i 1786 til tekst af Lorenzo da Ponte og baseret på P.A.C. de Beaumarchais' skuespil *Le mariage de Figaro* (1778). Jf. L. da Ponte *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag. Syngestykke i fire Akter, oversat til Musik af Mozart efter den italienske Omarbejdelse af Beaumarchis' franske Original* ved N.T. Bruun, Kbh 1817.

I trykt udgave: Bind 2 side 81 linje 6

◀ **opera seria** : Her er betegnelsen brugt som udtryk for operaens anvendelse af recitativer (en sangform, der tilnærmer sig det talte sprog) i stedet for talt dialog. Hverken *Figaros Bryllup* eller *Don Juan* tilhører opera seria i ordets oprindelige betydning, som Mozart selv anvendte. Der drejer det sig om den højtidelige hofopera med bestemte konventioner vedrørende værkets personer, intrigens alvor og digterisk-musikalske stil. For de her omtalte (og en del andre) Mozart-operaer gælder, at de blander de traditionelle komiske og alvorlige genrer.

I trykt udgave: Bind 2 side 81 linje 17

◀ **Qviescens** : hvilen.

I trykt udgave: Bind 2 side 81 linje 20

◀ **et apparet sublimis** : lat. »og viser sig svævende i luften«. Spiller på udtrykket: »Adparet liquido sublimis in aere Nisus« (»I den klare luft kommer Nisus svævende til syne«) fra Vergils *Georgicon* 1, 404. Jf. *P. Virgilii Maronis opera*, udg. af J. Baden, bd. 1-2, Kbh. 1778-80; bd. 1, s. 124.

I trykt udgave: Bind 2 side 82 linje 13

◀ **suger ligesom Thor ... i Verdenshavet** : I nordisk mytologi fortælles, at Thor hos Udgårdsløke ikke var i stand til at tømme hans drikkehorn; senere røber Udgårdsløke, at drikkehornet havde været forbundet med havet. Jf. J.B. Møinichen *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte* (43,20), s. 436-438. Episoden er fx genfortalt i Oehlenschlägers store digt »Thors Reise til Jothunheim. Et episk Digt i 5 Sange« i *Nordiske Digte*, Kbh. 1807, ktl. 1599, 4. sang, v. 23-41, s. 82-88, og 5. sang, v. 24, s. 111.

I trykt udgave: Bind 2 side 82 linje 32

◀ **neutrius generis** : lat. af intetkøn.

I trykt udgave: Bind 2 side 83 linje 10

◀ **Cherubin** : 81,6.

I trykt udgave: Bind 2 side 83 linje 12

◀ **en enkelt Replik** : sigter til 1. akt, 5. scene: »*Cherubin*. Læs den for Grevinden, for Fanchette, for Dig selv, for Marcelline! – *Susanne*. For den gamle Marcelline med[?] ha! ha! ha! nei, han er reent tosset! *Cherubin*. Ja, for Marcelline med! hvorfor ikke? hun er Fruentimmer, hun er Pige – en Pige, en Quinde!« *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag* (81,6), s. 20f.

I trykt udgave: Bind 2 side 83 linje 15

◀ **Susanne** : Figaros brud og grevindens kammerpige.

I trykt udgave: Bind 2 side 83 linje 17

◀ **Marseline** : Der er et vist jalousi-forhold mellem Susanne og Marcelline, indtil det kommer for dagen, at Marcelline er Figaros mor.

I trykt udgave: Bind 2 side 83 linje 18

◀ **Grevinden** : grevens oprigtigt elskende, men svigtede hustru; operaens egentligste opera seria (81,6) figur.

I trykt udgave: Bind 2 side 83 linje 20

◀ **selv tre Snese ... paa Listen sætter** : citat fra listearien i 1. akt, hvor tjeneren Leporello synger om den liste, han fører over Don Juans kvindelige erobringer. Jf. *Don Juan, Opera i tvende Akter* (55,12). L. Kruse har »Lyst« i stedet for »Fryd« i udgaverne fra 1807 (s. 23) og 1811 (s. 21), men »Smiil« i udgaven fra 1822 (s. 226).

I trykt udgave: Bind 2 side 83 linje 27

◀ **kysse Susanne ... Capitain** : For at blive fri for den besværlige, elskovssyge Cherubin, der gentagne gange har krydset grevens egne tilsvarende planer, sender greven ham til Sevilla, hvor han skal blive officer. Inden Cherubin skal forlade stedet, tilsteder greven ham at omfavne Susanne »for sidste Gang!« Og Figaro føler sig foranlediget til at synges en kærligt-ironisk hyldestarie til Cherubin, som han tiltaler »Du lille Captain!« 1. akt, 8. scene, *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag* (81,6), s. 36.

I trykt udgave: Bind 2 side 84 linje 12

◀ **det Mærke** : Grevinden kysser Cherubin på panden, da han forklædt som pige overrækker hende en buket blomster, 3. akt, 13. scene, *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag*, s. 109. Senere synger han om dette kys: »o, jeg har det paa min Pande, som vilde gjøre mig lykkelig, om jeg saa var dømt til tusinde Aars Fængsel!« 3. akt, 15. scene, s. 112.

I trykt udgave: Bind 2 side 84 linje 13

◀ **Greven ... end jeg** : Replikken er konstruktion, men den svarer sagligt til ordvekslingen mellem grevinden og greven i 1. akt, 8. scene: »Grevinden. Ah! han er saa ung! Greven. Ikke saa ung som De troer!« *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag*, s. 34. Og lidt senere i samme scene: »Greven. Jeg giver ham et Compagnie i min Legion – men paa det Vilkaar, at han strax skal reise«, s. 35.

I trykt udgave: Bind 2 side 84 linje 15

◀ **Papageno i Tryllefløiten** : Papageno, en eventyragtig og lystig fuglefænger, er en af hovedpersonerne i Mozarts opera *Die Zauberflöte*, komponeret 1791 til tekst af Emanuel Schikaneder (1751-1812). Jf. *Tryllefløiten. Syngestykke i to Acter af Emmanuel Schickaneder. Oversat til Mozarts Musik* ved N.T. Bruun, Kbh. 1816 (og *Tryllefløiten. Syngestykke af Schickaneder. Med Musik af Mozart*, 2. forandrede udg., Kbh. 1826, som har operaen inddelt i fire akter; her anvendes udgaven fra 1816).

I trykt udgave: Bind 2 side 84 linje 19

◀ **Tamino** : prinsen, som gennemgår adskillige prøvelser ledsaget af Papageno, indtil han vinder sejr og forenes med sin udkårne Pamina. Papageno og Tamino er modsætninger på flere punkter; mens Tamino er modig og indstillet på at kæmpe for sandhed, dyd og retfærdighed, er Papageno – dog ikke udelukkende – optaget af mad, vin og kvinder. Alligevel er de partnere, omend Papageno efterhånden opgiver at følge Tamino på hans vanskelige vej.

I trykt udgave: Bind 2 side 85 linje 7

◀ **veni - vidi - vici** : lat. »Jeg kom – jeg så – jeg sejrede«, Cæsars sejrsmelding efter slaget ved Zela år 47 f.K. mod kong Pharnakes af Pontus. Gajus Julius Cæsar (100-44 f.K.), rom. hærfører og hersker.

I trykt udgave: Bind 2 side 86 linje 28

◀ **Leporello efterseer** : 83,27.

I trykt udgave: Bind 2 side 86 linje 31

◀ **den første Arie** : fra 1. akt, 2. scene: »En Fuglefænger see I her«, *Tryllefløiten. Syngestykke i to Acter* (

84,19), s. 6.

I trykt udgave: Bind 2 side 87 linje 19

◀ **Klokkespillet** : sigter formentlig til Papagenos arie i 2. akt, 23. scene: »En Glut til Ægtemage / er hvad jeg ønsker mig!« med klokkespil. Jf. *Tryllefløiten. Syngestykke i to Acter*, s. 92.

I trykt udgave: Bind 2 side 87 linje 19

◀ **Duetten med Tamino** : sigter til duetten »Den Mand, som Elskovs Ild besiel« mellem Papageno og Pamina, der her fejlagtigt kaldes Tamino, 1. akt, 14. scene, *Tryllefløiten. Syngestykke i to Acter*, s. 37. I denne duet forenes Papageno og Pamina i en etisk stræben mod ægteskabet, der har en anden karakter end de sider af Papagenos figur, som æstetiker A her udtrykker interesse for. Duetten slutter med ordene: »Mand og Viv og Viv og Mand / prise dig, o Ægtestand«, s. 38.

I trykt udgave: Bind 2 side 87 linje 19

◀ **med Papagena** : Duetten med Papagena i 2. akts finale »Pa – pa – pa – Papagena!« umiddelbart efter Papagenos selvmordsforsøg og hans kæreste Papagenas tilsynekomst tager tråden fra duetten med Pamina op i en lovprisning af kærlighed og familieliv med børn. Jf. 2. akt, 29. scene, i *Tryllefløiten. Syngestykke i to Acter*, s. 106.

I trykt udgave: Bind 2 side 87 linje 20

◀ **Bonden hos Horats ... dum defluat amnis** : »Bonden står og venter på, at bækken skal løbe tom«. Citat fra den rom. digter Horats (65-8 f.Kr.) *Epistolarum* 1, 2, 42, jf. *Q. Horatii Flacci opera*, stereotyp udgave, Leipzig 1828, ktl. 1248, s. 228.

I trykt udgave: Bind 2 side 88 linje 7

◀ **David ... fordrev Sauls onde Lune** : spiller på 1 Sam 16,23, hvor det fortælles, at hver gang den onde ånd fra Gud kom over Saul (jf. v. 14), spillede David på sin citer, hvorpå den onde ånd forlod Saul, så han fik det godt igen.

I trykt udgave: Bind 2 side 88 linje 14

◀ **in parenthesi** : lat. i parentes, i en mellemsætning.

I trykt udgave: Bind 2 side 88 linje 18

◀ **Den første Arie** : 87,19.

I trykt udgave: Bind 2 side 89 linje 4

◀ **hiin Mands Spil ... standse og lytte** : sigter formentlig til strofen: »Og naar han leged ved rindende Aa, / Det klinger i Bjergenes Sale, / Da standsede Fiskene at høre derpaa, / Der sjunger en Fugl over Dale« fra digtet »Bjergpigen« i J.C. Hauch *Lyriske Digte*, Kbh. 1842, s. 164.

I trykt udgave: Bind 2 side 89 linje 10

◀ **Schikaneder** : *Tryllefløjtens* tekstforfatter (84,19).

I trykt udgave: Bind 2 side 89 linje 12

◀ **den danske Oversætter** : Niels Thorup Bruun (1778-1823), da. forf., der oversatte og bearbejdede 213 skuespil og syngestykker for Det kgl. Teater.

I trykt udgave: Bind 2 side 89 linje 12

◀ **Papageno sige om sig selv ... Naturmenneske** : i 2. akt, 3. scene: »jeg er – saadan, hvad de Lærde kalde: et Naturmenneske, der lader sig nøie med Søvn og Æde og Drikke – og saa, om det kunde slumpe til, en vakker lille Kone!« Jf. *Tryllefløiten. Syngestykke i to Acter* (84,19), s. 59.

I trykt udgave: Bind 2 side 89 linje 15

◀ **instar omnium** : lat. i stedet for alle andre, gældende for alle andre; som prototype.

I trykt udgave: Bind 2 side 89 linje 17

◀ **de Ord i Teksten til den første Arie** : »Dog heller i mit Fuglegarn / jeg fange gad hvert yndigt Barn! / da

proppede jeg Buret fuldt / med hver en Glut, som smilte huldt! / og den, som var meest ynderiig, / jeg selv til Kone kaared mig! / Derpaa jeg slap de Andre ud – : / fang nu, hvo lyster, sig en Brud!« *Tryllefløiten*. *Syngestykke i to Acter* (84,19), s. 9. Den første arie 87,19.

I trykt udgave: Bind 2 side 89 linje 17

◀ **sin Glæde i at befolke ... Papagenoer** : sigter til duetten med Papagena (87,20) i 2. akt, 29. scene: »Os Himlen alt sit Held forlener, / naar mange, mange Papagener / forøge vore Glæders Tal!« Jf. *Tryllefløiten*. *Syngestykke i to Acter*, s. 107.

I trykt udgave: Bind 2 side 89 linje 24

◀ **graviterer til** : nærmer sig til (et andet legeme på grund af sin tyngde); bliver draget til.

I trykt udgave: Bind 2 side 89 linje 32

◀ **bespænde** : omspænde.

I trykt udgave: Bind 2 side 91 linje 6

◀ **Stikbrev** : brev fra en myndighed til en anden om en person, der ønskes arresteret, eller offentlig efterlysning af en fange, der ønskes pågrebet, med nærmere beskrivelse af vedkommende.

I trykt udgave: Bind 2 side 91 linje 11

◀ **O! bravo ... bravissimo** : ty. »O! Bravo, det var som død og pine, bravissimo«.

I trykt udgave: Bind 2 side 91 linje 16

◀ **Dr. Hotho** : Heinrich Gustav Hotho (1802-73), ty. prof. i Berlin, udg. Hegels *Vorlesungen über die Aesthetik* (58,9). Der sigtes til *Vorstudien für Leben und Kunst* (78,3), hvis første del (s. 1-172) næsten udelukkende omhandler Mozarts *Don Juan* skrevet i en personligt (gen-)fortællende form, bl.a. med en fyldig, tolkende genfortælling fra en opførelse i Prag, s. 92-147.

I trykt udgave: Bind 2 side 91 linje 24

◀ **den bedste Opera** : 78,3.

I trykt udgave: Bind 2 side 91 linje 31

◀ **Genier** : 49,12.

I trykt udgave: Bind 2 side 92 linje 5

◀ **sub una specie** : lat. under én synsvinkel, set fra én side.

I trykt udgave: Bind 2 side 92 linje 33

◀ **sub utraque specie** : lat. under begge former, set fra begge sider. De to udtryk *sub una specie* og *sub utraque specie* alluderer til den gennem adskillige århundreder traditionelle katolske nadverpraksis, efter hvilken menigheden kun måtte få brødet (nadveren *sub una specie*), mens præsten fik både brødet og vinen (nadveren *sub utraque specie*).

I trykt udgave: Bind 2 side 93 linje 1

◀ **Wagner** : Fausts medhjælper i Goethes *Faust* (64,31).

I trykt udgave: Bind 2 side 93 linje 10

◀ **Don Qvixote** : hoved- og titelpersonen i den spanske digter Miguel de Cervantes Saavedras berømte parodi på en ridderroman (1605-15), jf. *Don Quixote af Manchas Levnet og Bedrifter*, overs. af C.D. Biehl, bd. 1-4, Kbh. 1776-77, ktl. 1937-1940, og *Don Quixote von La Mancha*, overs. af H. Heine, bd. 1-2, Stuttgart 1837, ktl. 1935-1936.

I trykt udgave: Bind 2 side 93 linje 10

◀ **Sancho Pansa** : Don Quixotes væbner.

I trykt udgave: Bind 2 side 93 linje 11

◀ **Leporello** : Don Juans tjener.

I trykt udgave: Bind 2 side 93 linje 11

◀ **autochthonisk** : indfødt; oprindelig; fra gr. autos, selv, og chthōn, jord, land, dvs. fra landet selv, indfødt, men med klinger også det græske ord chthōnios, stammende fra, tilhørende jorden.

I trykt udgave: Bind 2 side 93 linje 14

◀ **σκανδαλον** : gr. (skándalon) anstød, forargelse; ordet forekommer mange gange i NT.

I trykt udgave: Bind 2 side 94 linje 8

◀ **Eneboeren ... det indesluttede Echo** : 32,20.

I trykt udgave: Bind 2 side 94 linje 22

◀ **Venus-Bjerget** : Ideen om Venusbjerget som den syndige seksualitets særlige sted (i et hult bjerg) omtales fra første halvdel af det 15. årh., men er især kendt gennem *Tannhäuserballaden*, der først er bevaret fra begyndelsen af det 16. årh. Jf. digtet »Der Tannhäuser« i *Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder*, udg. af L. Achim v. Arnim og C. Brentano, bd. 1-3, 2. opl., Heidelberg 1819, ktl. 1494-1496; bd. 1, s. 86ff.

I trykt udgave: Bind 2 side 94 linje 30

◀ **Folkebog** : sigter formentlig til *Den i den gandske Verden bekiendte Ertz- Sort- Kunstner og Trold-Karl Doctor Johan Faust, og Hans med Dievelen oprettede Forbund, Forundringsfulde Levnet og skrækelige Endeligt*, Kbh. [u.å. »Tilkjøbs i Ulkegaden No. 107«, ty. 1587], ktl. U 35. Om den historiske person Dr. Johann Faust (o. 1490 – o. 1540), alkymist og magiker, fortæltes der en mængde sagn, herunder at han skulle have stået i pagt med selve Djævelen. Folkebogen gav denne sagnagtige overlevering om den omvandrende Dr. Faust en religiøs-moralsk udformning. Jf. også *Ein Volksbüchlein*, udg. af L. Aurbacher, bd. 1-2, 2. udg., München 1835, ktl. 1460-1461; bd. 2, som indeholder »Die Geschichte des Dr. Faust, die Abenteuer des Spiegelschwaben, nebst vielen andern erbaulichen und ergötzlichen Historien«.

I trykt udgave: Bind 2 side 95 linje 21

◀ **vordende Privatdocent eller Professor** : sigter formentlig til H.L. Martensens lille bog *Ueber Lenau's Faust*, Stuttgart 1836, der blev indarbejdet som sidste del af hans afhandling »Betragtninger over *Ideen af Faust*. Med Hensyn paa *Lenaus Faust*« i *Perseus, Journal for den speculative Idee*, udg. af J.L. Heiberg, nr. 1, juni, Kbh. 1837, s. 91-164. Martensen (1808-84) forsvarede sin licentiatafhandling i 1837, året efter blev han docent og i 1840 ekstraordinær prof. i teologi.

I trykt udgave: Bind 2 side 95 linje 23

◀ **accreditere sig** : betro sig; bevidne sin troværdighed; bringe sig i anseelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 95 linje 24

◀ **Triblers Enke** : »E.M. Tribler. Bogbinder Enke. Holmensgade 114« oplyser samtidens vejviser. Da bogbinder J.F. Tribler døde i 1818, fortsatte hans enke, Elisabeth Margrethe Tribler, forlagsboghandlen, der udgav og solgte folkebøger, gadeviser o.lign. Forretningen lå oprindeligt i Ulkegade 7, som i 1823 blev omdøbt til Holmensgade 107 (-> kort 2, C4). I 1823 overtog hun ejendommen Holmensgade 114, som hendes søn bogbinder P.W. Tribler videreførte efter hendes død i 1829 til 1839.

I trykt udgave: Bind 2 side 95 linje 30

◀ **Visekone paa Halmtorvet** : Visekoner falbød bl.a. skillingsviser på gader og markeder. Halmtorvet lå på SKs tid, hvor Rådhuspladsen nu ligger (-> kort 2, A3).

I trykt udgave: Bind 2 side 95 linje 30

◀ **Göthe digter en Faust** : *Faust* udkom fra 1790 til 1832 (64,31).

I trykt udgave: Bind 2 side 95 linje 31

◀ **Afpropning** : aftapning (om en vin, der er aftappet på flaske, tilproppet og henlagt).

I trykt udgave: Bind 2 side 95 linje 34

◀ **bestandig at udkomme i dette Aar** : ironiseren over udtrykket »Trykt i dette Aar«, som bogtrykkere

ofte anvendte i folkebøger og gadeviser for at give dem vedvarende aktualitet.

I trykt udgave: Bind 2 side 96 linje 2

◄ **de faa Stropher ... Lenore** : sigter til balladen »Lenore« (1774) af den ty. digter Gottfried August Bürger (1747-94), jf. *Bürgers Gedichte*, Gotha 1828, s. 48-57. I balladen fortælles der om en død kriger, som henter sin elskede om natten og rider med hende til sin grav, jf. »'Graut Liebchen auch? .. Der Mond scheint hell! / Hurrah! die Todten reiten schnell! / Graut Liebchen auch vor Todten?' - / 'O weh! Laß ruhn die Todten!' - - « ('Er min elskede ikke bange? Månen lyser så klart! / Hurra! de døde rider hurtigt! / Er min elskede ikke bange for døde?' - / 'O ve! Lad de døde hvile!' - - «), s. 54. Balladen er muligvis baseret på en middelalderlig vise, hvoraf kun få strofer var kendt på Bürgers tid.

I trykt udgave: Bind 2 side 96 linje 6

◄ **det nærværende Tal 1003** : antallet på Don Juans kvindelige erobringer i Spanien ifølge Leporellos listearie (83,27), jf. *Don Juan, Opera i tvende Akter* (55,12) 1. akt, 6. scene, s. 225. Tallet findes ikke hos Tirso de Molina (egl. Gabriel Tellez (1571-1648) forf. til det tidligst kendte litterære Don Juan-værk *El Burlador de Sevilla* fra o. 1620), ej heller hos Molière (108,29) eller hos G. Bertati (1735-1815) i hans libretto til operaen *Don Giovanni o sia Il convitato di pietra* (»Don Juan eller Stengæsten«) af Giuseppe Gazzaniga (1743-1818), der uropførtes mindre end ét år før Mozarts opera. Disse tre værker hører til de vigtigste forlæg for da Pontes og Mozarts arbejde.

I trykt udgave: Bind 2 side 96 linje 8

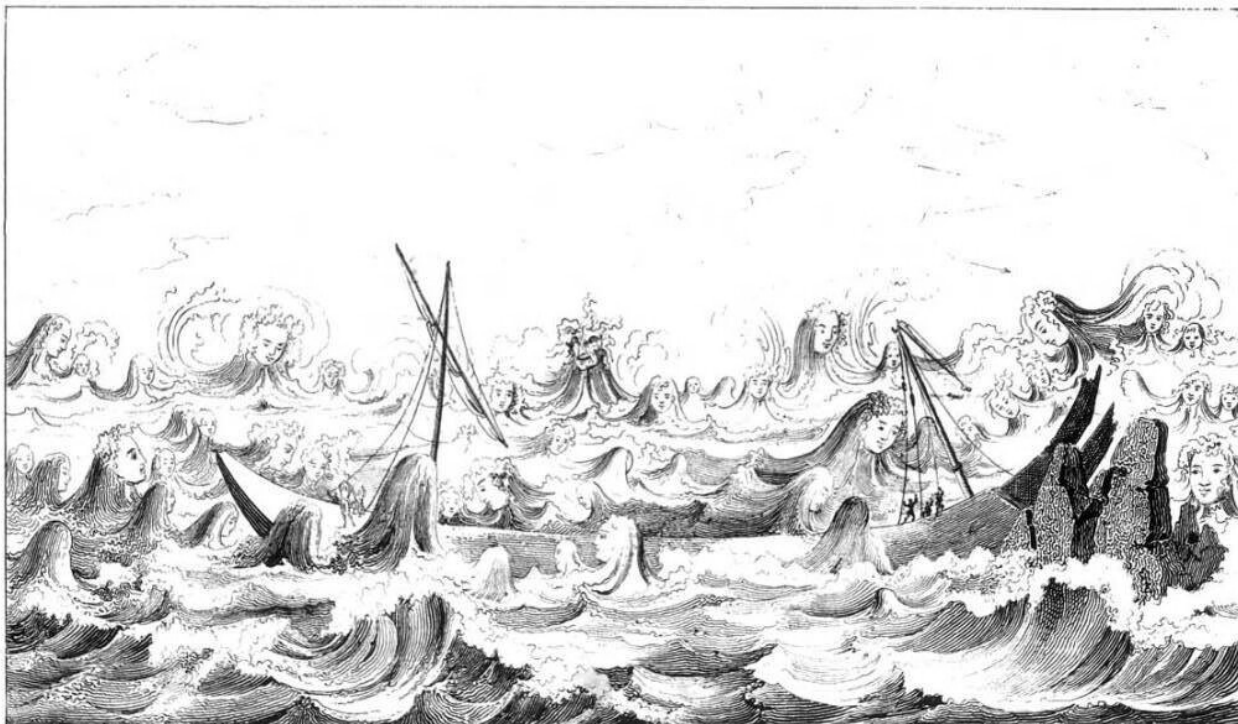
◄ **Fjellebodsstykke** : stykke opført på et folkeligt markedsteater.

I trykt udgave: Bind 2 side 96 linje 15

◄ **Medfør** : konsekvens, følge.

I trykt udgave: Bind 2 side 97 linje 1

◄ **de skummende Bølger ... danner dem** : sigter formentlig til tavle CXV »Wellenmädchen« (»Bølgepigerne«) i W. Vollmer *Vollständiges Wörterbuch der Mythologie aller Nationen*, Stuttgart 1836, ktl. 1942-1943. Se illustration 18.

18. »Wellenmädchen«. Kobberstik (97,5)

I trykt udgave: Bind 2 side 97 linje 5

◄ **som han selv siger** : i den indledende arie, hvor Leporello beklager sig over at stå udenfor, medens Don Juan er indenfor hos Donna Anna, jf. *EE1*, *SKS 2*, 132f.

I trykt udgave: Bind 2 side 97 linje 35

◀ **Herkules ... 50 Pigebørn** : I den rom. mytologi fortælles det, at da den unge Herkules havde dræbt den kythæroniske løve, som havde hærget kong Thespios' hjord på det frygteligste, blev han belønnet med et to måneder langt ophold hos Thespios. Og da Thespios ønskede at få efterkommere efter den heltmodige og stærke Herkules, førte han alle sine 50 døtre til ham, og de fødte 52 sønner, to af dem fik nemlig tvillinger. Jf. fx W. Vollmer *Vollständiges Wörterbuch der Mythologie aller Nationen* (97,5), s. 833.

I trykt udgave: Bind 2 side 98 linje 18

◀ **Jupiter** : Den øverste gud i rom. mytologi; identificeres hyppigt med Zeus i den gr. mytologi, om begge fortælles der mange erotiske eventyr.

I trykt udgave: Bind 2 side 99 linje 4

◀ **At see hende og elske hende** : spiller på replikken: »At see Charles og elske ham var det samme Øiebliks Værd« i A.E. Scribe (225,2) *Den første Kjærlighed. Lystspil i een Act*, overs. af J.L. Heiberg, (i *Det kongelige Theaters Repertoire* nr. 45), Kbh. 1832, ktl. U 98, 16. scene, s. 13.

I trykt udgave: Bind 2 side 99 linje 12

◀ **den anden Tjener-Arie** : listearien (83,27).

I trykt udgave: Bind 2 side 100 linje 2

◀ **Blinkere** : dvs. blænkere, soldater udsendt på spredte opgaver uden for hovedstyrken.

I trykt udgave: Bind 2 side 100 linje 10

◀ **omsider blev færdig** : 110,1.

I trykt udgave: Bind 2 side 100 linje 20

◀ **repellerende** : tilbagedrivende, tilbagestødende, afvisende; tilbagevendende.

I trykt udgave: Bind 2 side 100 linje 33

◀ **Zerline** s: I *Don Juan* er Zerlina og Masetto det unge par, hvis bryllup og ægteskabslykke trues ved Don Juans forsøg på at forføre Zerlina.

I trykt udgave: Bind 2 side 101 linje 3

◀ **Hotho** : 91,24. Jf. fx *Vorstudien für Leben und Kunst* (78,3) s. 109f.

I trykt udgave: Bind 2 side 101 linje 10

◀ **selv tre Snese Aars Coquetter** : jf. listearien (83,27).

I trykt udgave: Bind 2 side 101 linje 22

◀ **pur chè porti ... quel chè fà** : ital. »naar hun blot bærer Skørt, ved I nok, hvad han gør«. Afslutningsordene fra Leporellos listearie. Kruses danske oversættelse, som ellers anvendes i *EE*, har en helt anden slutning (dette gælder alle udgaverne 55,12). I udgaven fra 1822 lyder den: »Dog de visne snarlig hen / I den Flamme dem omhegner, / Nye han plukker da igien!« s. 226.

I trykt udgave: Bind 2 side 101 linje 23

◀ **Elvira** : vil hævne sig på Don Juan, der har forført og svigtet hende. Hun svinger mellem sin endnu levende kærlighed til ham og lammende had.

I trykt udgave: Bind 2 side 101 linje 32

◀ **den danske Oversætter** : 55,12. Bemærkningen må skyldes forsigtighed, da karakteristikken i lige så høj grad gælder den italienske grundtekst. I Kruses oversættelse synger Don Juan bl.a. følgende om Elvira: »Ha! staaer hun da i Pagt med onde Aander!« 1. akt, 10. scene, s. 34 i 1807-oversættelsen; 1. akt, 9. scene, s. 240 i 1822-udgaven, og senere »forbitret i dybe Tanker« synger Don Juan: »Fordømt! skal alle mine Planer strande / Paa dette Skiær? ak! fra det Øieblik / Jeg hende saae igien, slog tungt mit Hierte. / I hendes Øie brænder der en Ild, / Som om et Væsen fra en anden Verden / Besiælte det«, 1. akt, 11. scene, s. 36 i 1807-udgaven, 1. akt, 9. scene, s. 242 i 1822-udgaven.

I trykt udgave: Bind 2 side 101 linje 33

◀ **snedige Anløb** : Udtrykket stammer formentlig fra Ef 6,11, hvor der er tale om »at staae imod Diævelens snedige Anløb« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 2 side 102 linje 32

◀ **Achim v. Arnim** : 78,36. Sigter til L. Achim von Arnims roman *Armuth, Reichthum, Schuld und Busse der Gräfin Dolores* bd. 1-2, Berlin 1810; bd. 2, s. 21 (jf. *Armuth, Reichthum, Schuld und Buße der Gräfin Dolores*, udg. af Wilh. Grimm, bd. 1-2, Berlin 1840, ktl. 1621-1622). Her siger Achim von Arnim om grevindens forfører (til forskel fra Don Juan), at han på ingen måde var sanselig med enhver kvinde, kun med de sanselige var han sanselig, med de strengt moralske kunne han med større iver forbedre sit liv, og med de religiøse kunne han bede; herpå hedder det: »Havde Don Juan haft hans mangesidighed, ville han have snakket sig løs af Fanden ved hjælp af hans oldemor«.

I trykt udgave: Bind 2 side 103 linje 9

◀ **Læsere maaskee erindre** : jf. *EE1, SKS 2, 83*.

I trykt udgave: Bind 2 side 104 linje 13

◀ **gaae til Armeen** : 84,12.

I trykt udgave: Bind 2 side 104 linje 16

◀ **Idet Cherubin ... ud af Vinduet** : I 2. akt, 6. scene af *Figaros Bryllup* flygter Cherubino (81,6) for at redde grevinden og sig selv fra grevens jalousi. Jf. *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag* (81,6), s. 55-58.

I trykt udgave: Bind 2 side 104 linje 19

◀ **Susanne** : 83,17.

I trykt udgave: Bind 2 side 104 linje 20

◀ **see, hvor han løber ... blandt Pigerne** : citat fra 2. akt, 6. scene, af *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag*, s. 58: »See, hvor han løber! – Naa, gjør han ikke Erobringer hos Pigerne!«

I trykt udgave: Bind 2 side 104 linje 22

◀ **før hun gaaer paa Ballet** : sigter til festen hos Don Juan i finalen af 1. akt af *Don Juan*.

I trykt udgave: Bind 2 side 105 linje 13

◀ **richtig, das weiß man nicht** : ty. rigtigt, det ved man ikke.

I trykt udgave: Bind 2 side 105 linje 16

◀ **Kruse lader Don Juan sige (...) til Bryllup** : frit citeret efter Kruses danske oversættelse af *Don Juan* (55,12), 1. akt, 8. scene, hvor alle tre udgaver har samme ordlyd: »Nu lystig Børn! lad eder ei forstyrre; / I er' jo alle pyntet, som til Bryllup!« 1807-udgaven, s. 26.

I trykt udgave: Bind 2 side 105 linje 20

◀ **de mindre Mysterier** : Der var to årlige eleusinske mysteriefejringer i Attika. De mindre mysterier i feb. forberedte den store mysteriefest i Eleusis i sept. 303,26.

I trykt udgave: Bind 2 side 105 linje 30

◀ **Accommodation** : tilpasning; tillempning.

I trykt udgave: Bind 2 side 106 linje 8

◀ **Generations-Alderen** : svarer til den almindelige opfattelse, at en generation (en menneskealder) varer 33 år.

I trykt udgave: Bind 2 side 106 linje 11

◀ **fordrer hvad Keiserens er** : spiller måske på udtrykket »giv kejseren, hvad kejserens er«, Matt 22,21.

I trykt udgave: Bind 2 side 106 linje 20

◀ **hør, hør, hør Mozarts Don Juan** : spiller på 2. akt, 19. scene, hvor Don Juan og Leporello opsøges af

Stenstøtten (113,11): »*Leporello*. / Sligt jeg ei opleved før; / Ikke Dem af Stedet rør! / Marmorstøtten vist sig nærmer, / For hans Vælde intet skiærmer; / Op ad Trappen han alt vanker, / Snart hans Trin er ved vor Dør, / Hør, hør, hør! / *Juan*. / Bortjag slige dumme Tanker. / *Leporello*. / Hør, hør, hør! / *Juan*. / Vinen vel har giort dig ør. / det banker«, *Don Juan* (55,12), 1807, s. 121f.

I trykt udgave: Bind 2 side 107 linje 7

◀ **satisficerende** : tilfredsstillende, fyldestgørende.

I trykt udgave: Bind 2 side 107 linje 23

◀ **Ilias post Homerum** : lat. en Iliade efter Homer; et ordsprogsagtigt udtryk for noget overflødigt, der kommer for sent, og som er set bedre før.

I trykt udgave: Bind 2 side 108 linje 23

◀ **Molieres Don Juan** : *Don Juan ou le festin de pierre* (1665) af Molière, pseudonym for den fr. komediedigter Jean Baptiste Poquelin (1622-73). Jf. *J.B.P. Molieres Udvalgte Skuespil*, overs. af K.L. Rahbek, bd. 1, Kbh. 1813, ktl. 1921, hvori findes *Don Juan eller Steengjæsten*. *Skuespil i fem Optoge*, s. 171-258.

I trykt udgave: Bind 2 side 108 linje 29

◀ **Musæus** 's: Johann Karl August Musäus (1735-87), ty. forf. og satirisk eventyrfortæller. Jf. Musäus' *Volksmärchen der Deutschen*, udg. af C.M. Wieland, bd. 1-5, Wien 1815-16, ktl. 1434-1438.

I trykt udgave: Bind 2 side 108 linje 31

◀ **Tieck** s: Johann Ludwig Tieck (1773-1853), ty. digter, udgiver og oversætter, kendt bl.a. for sine romantiske gendigtninger af middelalderlige legender og beretninger. Jf. *Phantasmus. Eine Sammlung von Märchen, Erzählungen, Schauspielen und Novellen*, udg. af L. Tieck, bd. 1-3, Berlin 1828, og *Sämmtliche Werke* bd. 1-2, Paris 1837, ktl. 1848-1849.

I trykt udgave: Bind 2 side 108 linje 32

◀ **Heibergs Don Juan** : Johan Ludvig Heiberg (1791-1860), forf., redaktør og kritiker, fra 1828-39 dramatiker og oversætter ved Det kgl. Teater, herefter dets censor, 1829 titulær prof., 1830-36 docent i logik, æstetik og dansk litteratur ved Den kgl. militære Højskole. Heiberg var tidens førende æstetiske smagsdommer. Hans gendigtning af Molières *Don Juan* i *Don Juan. Skuespil i fire Acter* udkom i *Marionetteater*, Kbh. 1814, s. 1-94, hvor han i »Forerindring« bl.a. skriver, at han har ønsket at give stykket præg af et marionetspil, hvorfor han »i adskillige mindre betydelige Punkter ofte [har] maattet afvige fra Moliere, hvem han ellers i Plan og Udførelse for største Delen har fulgt. Nogle andre betydeligere Afgivelser har han vovet sig ifølge sin individuelle Anskuelse af dette Stykkes Idee«. *Don Juan* blev optaget i *J. L. Heibergs Samlede Skrifter. Skuespil* bd. 1-7, Kbh. 1833-41, ktl. 1553-1559; bd. 6, 1836, s. 173-275. Her kalder Heiberg stykket *Don Juan. Marionetspil i fire Acter* og oplyser endvidere på titelbladet: »(Tildeels efter Moliere)«.

I trykt udgave: Bind 2 side 108 linje 35

◀ **Prof. Hauch** : Johannes Carsten Hauch (1790-1872), da. forf. (89,10) og zoolog, lektor i naturvidenskab ved Sorø Akademi fra 1826 til 1846. Hauch udgav sit sørgespil *Don Juan* i *Gregorius den Syvende og Don Juan. To Dramaer*, s. 137-270, i bd. 2, 1829, af *Dramatiske Værker*, bd. 1-3, Kbh. 1828-30.

I trykt udgave: Bind 2 side 109 linje 8

◀ **det Interessante** : 17,2.

I trykt udgave: Bind 2 side 109 linje 9

◀ **Ballet** : sigter til ballet-pantomimen *Don Juan, ou le festin de pierre* (Wien 1761) af Christoph Willibald Gluck (1714-87) og koreografen Casparo Angiolini (1731-1803) baseret på Molières drama. På baggrund af dette værk blev en ny *Don Juan*-ballet opført på Det kgl. Teater i 1781 af den oprindeligt ital. balletmester (og komponist) Vincenzo Galeotti (1733-1816).

I trykt udgave: Bind 2 side 109 linje 19

◀ **Byron** : George Gordon Byron, Lord Byron (1788-1824), eng. digter, vedblev med mellemrum at arbejde på sit ufuldendte digt *Don Juan* fra 1819 til sin død. Jf. *Lord Byron's sämmtliche Werke*, ved flere oversættere, bd. 1-10, Stuttgart 1839, ktl. 1868-1870; bd. 8, s. 1, til bd. 10, s. 100.

I trykt udgave: Bind 2 side 110 linje 1

◀ **eo ipso** : lat. netop derved; dermed tillige.

I trykt udgave: Bind 2 side 110 linje 20

◀ **det Interessante** : 17,2

I trykt udgave: Bind 2 side 110 linje 25

◀ **et enkelt Vink i Molières Opfattelse** : sigter til 1. akt, 2. scene: »og min Kiærlighed begyndte med Skinsyge«, *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil* (108,29) bd. 1, s. 184. Jf. Heibergs gendigtning: »Af Jalousie min Elskov er oprunden«, *Skuespil* (108,35) bd. 6, s. 188.

I trykt udgave: Bind 2 side 111 linje 17

◀ **Tableau** : billede; situation.

I trykt udgave: Bind 2 side 111 linje 32

◀ **5 Rbd** : Rbd var en gængs forkortelse for rigsbankdaler (43,15). 5 rigsbankdaler svarer godt og vel til en ugeløn for en håndværkssvend i 1840'erne.

I trykt udgave: Bind 2 side 112 linje 30

◀ **Den berømte comiske Scene** : med Creditoren Monsieur Dimanche, 4. akt, 3. scene. *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil* (108,29) bd. 1, s. 231-237, kaldes han »Hr. Knapmaal«; i Heibergs gendigtning hedder figuren »Herr Paaske«, *Skuespil* (108,35) bd. 6, s. 259-262. En tilsvarende scene findes ikke i Mozarts opera, hvor Don Juan tværtimod lokker Leporello tilbage med en fyldt pengepung, 2. akt, 1. scene, jf. *Don Juan* (55,12), 1807, s. 71-75, 1822, s. 289f.

I trykt udgave: Bind 2 side 112 linje 34

◀ **Sganarel** s: Don Juans tjener hos Molière.

I trykt udgave: Bind 2 side 113 linje 5

◀ **en Prise Tobak** : et snif snustobak.

I trykt udgave: Bind 2 side 113 linje 8

◀ **Støtten** : Kommandanten, som Don Juan har dræbt (både hos Molière og i Mozarts opera) kommer som genfærd i form af en statue el. en stenstøtte for at straffe (107,7).

I trykt udgave: Bind 2 side 113 linje 11

◀ **Intet mindre end** : aldeles ikke.

I trykt udgave: Bind 2 side 113 linje 24

◀ **reject til Attestats** : dumpet til embedseksamen.

I trykt udgave: Bind 2 side 113 linje 25

◀ **Søn af en meget fornem Mand** : Don Juans far, Don Louis, optræder bl.a. i 4. akt, 4. optrin, med en formaningsstale, jf. *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil* (108,29) bd. 1, s. 237-239, hvor han hedder Don Lodovico. Hos Heiberg er rollen sløjfet.

I trykt udgave: Bind 2 side 113 linje 26

◀ **op at slaes** : nemlig med Charlottes kæreste Pierrot i 2. akt, 3. optrin, *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil* bd. 1, s. 202-05. Jf. hertil Don Juans afvæbning og voldelige fremfærd mod Masetto i operaens 2. akt, 5. scene.

I trykt udgave: Bind 2 side 113 linje 34

◀ **at lade os see en Slagsbroder** : dvs. i stedet for en ridder at lade os se en slagsbroder.

I trykt udgave: Bind 2 side 114 linje 1

◀ **Kallebostrand** : Jf. Kalveboderne, vandet mellem Sjælland og Amager syd for København (-> kort 2, AB4). Sigter til Heibergs gendigtning af *Don Juan* (108,35), hvor hele sceneriet er forlagt til København, uden at

Kallebostrand dog er nævnt.

I trykt udgave: Bind 2 side 114 linje 7

◀ **Pedro og den lange Lucas** : Molières *Pierrot og le gros Lucas*, 2. akt, 1. scene, hedder hos Heiberg Pedro og Lucas og i *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil* Pedrillo og den lange Lucas.

I trykt udgave: Bind 2 side 114 linje 9

◀ **1 Mk. 8 Sk.** : 1 mark og 8 skilling (43,15). Hos Heiberg gælder væddemålet »en Skilling«, *Skuespil* bd. 6, s. 198, i *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil*, bd. 1, s. 191, »en Rigsort«, dvs. 24 skilling svarende til 1 mark og 8 skilling. Hos Molière er der tale om 10 sous.

I trykt udgave: Bind 2 side 114 linje 11

◀ **Elvire** : 101,32. Elvira er hos Molière gjort til Don Juans hustru, men optræder ellers – som hos Mozart – i rollen som den svigtede.

I trykt udgave: Bind 2 side 114 linje 14

◀ **Gusmann** : Elvira's staldmester, jf. rollelisten i *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil*. I Kruses oversættelse (55,12) er han også ført ind i Mozarts opera. Replikken findes i 1. akt, 1. scene. Heiberg har: »Med Glæde ægted han da hendes Hund og Kat, / Ja det som værre var, dig selv, min Ven, tillige«, *Skuespil* bd. 6, s. 178; i *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil* bd. 1, s. 176, findes replikken i en lidt anden udformning: Don Juan ville ægte »sin Hund og sin Kat«.

I trykt udgave: Bind 2 side 114 linje 19

◀ **i Medicinen** : 3. akt, 1. scene, *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil* bd. 1, s. 214. Jf. Heibergs gengivelse: »Saa er det ikke blot med Piger og med Vinen / De er ugudelig, men selv i Medicinen!« *Skuespil*, bd. 6, s. 227.

I trykt udgave: Bind 2 side 114 linje 21

◀ **den anden Tjener-Arie** : listearien (83,27).

I trykt udgave: Bind 2 side 115 linje 4

◀ **Commandanten** : Donna Annas far, der som genfærd bliver himmelsk hævner (113,11).

I trykt udgave: Bind 2 side 115 linje 16

◀ **Hr. Paaske** : 112,34.

I trykt udgave: Bind 2 side 115 linje 18

◀ **Slutteriet** : fængslet.

I trykt udgave: Bind 2 side 115 linje 18

◀ **Gravitet** : alvor, højtidelighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 115 linje 27

◀ **Gjenfærd** : kommandanten som himmelsk hævnerfigur.

I trykt udgave: Bind 2 side 115 linje 30

◀ **lader ham sige** : i slutningen af 1. akt, 1. scene. Jf. *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil* (108,29) bd. 1, s. 176, hvor Sganarel siger: »Men en fornem Herre, der er et ondt Menneske, er en græsselig Ting. Jeg maa blive ham tro imod min Villie, og jeg er tit nød til at bifalde, hvad mit Hierte afskyer«.

I trykt udgave: Bind 2 side 116 linje 13

◀ **Gemalinde** : 114,14. Jf. rollelisten i *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil* bd. 1, s. 172: »Elvira, hans kone«. Heibergs rolleliste derimod har: »Donna Elvire, hans Gemalinde«, *Skuespil* (108,35) bd. 6, s. 174.

I trykt udgave: Bind 2 side 116 linje 30

◀ **Mathurine og Charlotte** : personer i Heibergs Molière-gendigtning (108,29), i *J.B.P. Molières Udvalgte Skuespil* hedder de henholdsvis Maturina og Carlotta.

I trykt udgave: Bind 2 side 117 linje 15

◀ **Scenen med Charlotte** : 2. akt, 2. scene. Hos Heiberg 2. akt, 3. scene, *Skuespil* bd. 6, s. 206-212. Denne scene svarer til dels til den berømte forførelsesscene mellem Don Juan og Zerlina i operaen.

I trykt udgave: Bind 2 side 117 linje 22

◀ **Scenen med Charlotte og Mathurine** : 2. akt, 4. scene. Hos Heiberg 2. akt, 7. scene, *Skuespil* bd. 6, s. 215-221.

I trykt udgave: Bind 2 side 117 linje 36

◀ **Hotho** : 91,24.

I trykt udgave: Bind 2 side 118 linje 32

◀ **satisficerende** : tilfredsstillende, fyldestgørende.

I trykt udgave: Bind 2 side 118 linje 33

◀ **subalterne** : underordnede.

I trykt udgave: Bind 2 side 119 linje 32

◀ **qua** : lat. i egenskab af.

I trykt udgave: Bind 2 side 119 linje 36

◀ **den (...) hellige Møntsort** : sigter formentlig til 2 Mos 30,13, hvor der er tale om en afgift på en halv sekel »efter Helligdommens Sekel« (GT-1740), dvs. udregnet efter helligdommens vægt; »sekel« betegner både en møntenhed og en vægtenhed, eftersom penge dengang bestod af metalstykker, hvis værdi svarede til deres vægt, en sekel sølv er således 11 gr. sølv.

I trykt udgave: Bind 2 side 120 linje 1

◀ **Et saadant Drama ... det Lyriske** : sigter formentlig til J.L. Heibergs kritik af Oehlenschlägers sørgespil *Væringerne i Miklagard* (1826), jf. *Oehlenschlägers Tragødier*, bd. 1-10, Kbh. 1841-49, ktl. 1601-1605; bd. 4, 1842, s. 115-240. Heiberg fremsatte sin kritik i *Kjøbenhvans flyvende Post* nr. 99-101, Kbh. 1827, og nr. 7-8 og 10-16, Kbh. 1828, jf. hans *Prosaiske Skrifter* bd. 1-3, Kbh. 1841-43, ktl. 1560; bd. 1, s. 251-381, fx s. 267, hvor Heiberg beder Oehlenschläger betænke, »om han ikke i sine Skuespil lader det Lyriske faae altfor meget Overhaand over det Dramatiske«, og videre s. 272: »Den overordentlig hyppige Brug af Musik, hvorved dette Stykke næsten bliver til en Opera, gjør et forstyrrende Indtryk, idet den holder os i en ubestemt Svæven mellem to dramatiske Digterarter, som ikke have Noget tilfældes. I en Opera er Musiken hvad Versificationen er i en Tragedie; det vilde være urimeligt at spørge, hvorfor der synges. Den Forkjærlighed, hvormed Oehlenschläger i sine Tragedier indblander Sang, Optog og Processioner, er et nyt Beviis paa, at hans Genie er mere lyrisk-episk, end dramatisk (...). Handlingen opholdes derved, og Scenen faaer et høitideligt Udseende, som kun i Virkeligheden kan stemme til Andagt, men i sin Efterligning paa Theatret meget mere opvækker Kjedsommelighed«. Kritikken afstedkom en lang litterær fejde.

I trykt udgave: Bind 2 side 120 linje 7

◀ **discrete** : adskilte.

I trykt udgave: Bind 2 side 120 linje 16

◀ **Anna** s: Donna Anna, som Don Juan har forsøgt at forføre i operaens første scene.

I trykt udgave: Bind 2 side 121 linje 23

◀ **Ottavio** s: Don Ottavio er Donna Annas forlovede.

I trykt udgave: Bind 2 side 121 linje 24

◀ **Mazetto** s: Zerlinas forlovede. Don Juan bryder ind i deres bryllupsfest og forsøger at forføre Zerlina, bl.a. ved at tilbyde hende ægteskab, 1. akt, 7.-9. scene.

I trykt udgave: Bind 2 side 121 linje 24

◀ **deriveret** : afledet.

I trykt udgave: Bind 2 side 121 linje 28

◀ **den hvide Dame** : 20,10. Operaen blev opført på Det kgl. Teater første gang i 1826 og derefter jævnligt i SKs tid.

I trykt udgave: Bind 2 side 121 linje 32

◀ **yderligere** : mere udvendig, mere overfladisk.

I trykt udgave: Bind 2 side 121 linje 33

◀ **satte ved Don Juan** : bestemt af Don Juan.

I trykt udgave: Bind 2 side 122 linje 1

◀ **in sensu eminentiori** : lat. i mere fremtrædende forstand.

I trykt udgave: Bind 2 side 122 linje 16

◀ **Jeg har siddet nærved** : Til sin fortrolige ven, Emil Boesen, skriver SK i et brev, dateret 1. jan. 1842, fra Berlin: »Du spørger om min Elvira er ligesaa interessant nær ved, dette Spørgsmaal er jeg paa en Maade noget nærmere ved at kunne besvare, da jeg i Aften i en Loge har siddet Scenen ualmdl. nær«, jf. B&A nr. 60, bd. 1, s. 89.

I trykt udgave: Bind 2 side 122 linje 20

◀ **1 Rbd** : 1 rigsbankdaler (43,15).

I trykt udgave: Bind 2 side 122 linje 26

◀ **Commandantens Gjenkomst** : Den afgørende domsscene i operaen, hvor kommandanten (som statue el. stenstøtte) efterkommer Don Juans indbydelse til at komme og kræve ham til regnskab (107,7) og 126,27).

I trykt udgave: Bind 2 side 123 linje 9

◀ **en Gjenganger ... ikke slaae ihjel** : spiller på versene: »Og ingen, ingen Moders Siæl / Kan slaae tilgavns en Død ihjel« fra J. Baggesens *Kallundborgs Krønike eller Censurens Oprindelse* (1786) i *Jens Baggesens danske Værker* (28,5), bd. 1, s. 236.

I trykt udgave: Bind 2 side 123 linje 10

◀ **Elvires første Arie** : 1. akt, 5. scene, i Kruses oversættelse (55,12) 1822-udgaven, s. 216, 1. akt, 6. scene, 1807-udgaven, s. 20f. Elvira gør sin entré i operaen med denne arie, der er utraditionel, fordi både Don Juan og Leporello synger replikker ind i det, der i det store og hele fremtræder som Elviras arie.

I trykt udgave: Bind 2 side 123 linje 15

◀ **det bekjendte Løb, hvormed Arien ender** : »Jeg aldrig bliver trøstet / Før ved den Falskes Død«, Kruses oversættelse 1822-udgaven, s. 216, i 1807-oversættelsen, s. 16. Se også ariens slutning i W.A. Mozart / Lorenzo da Ponte *Il dissoluto punito ossia il Don Giovanni*, Neue Mozart Ausgabe, Klavierauszug, 1975, s. 48f., takt 92-104.

I trykt udgave: Bind 2 side 124 linje 11

◀ **expectorere sig** : udgyde sig, lette sit hjerte (150,30).

I trykt udgave: Bind 2 side 124 linje 24

◀ **Den ene er Ottavios** : sigter formentlig til Ottavios arie i 1. akt, 14. scene, hans reaktion på Donna Annas hævnarie (1. akt, 13. scene), efter at hun har forladt scenen. Oprindeligt havde Don Ottavio ikke en arie på dette sted, den blev først tilkomponeret i forbindelse med Wiener-opførelsen af *Don Juan* i 1788. Arien er ikke anført i Kruses oversættelser.

I trykt udgave: Bind 2 side 125 linje 16

◀ **den anden Annas** : sigter formentlig til Donna Annas anden arie, 2. akt, 12. scene (i Kruses oversættelse af *Don Juan* 2. akt, 16. scene, både i 1807- og 1822-udgaven), hvor Anna forklarer sig over for Don Ottavios for én gangs skyld utålmodige kærlighedskrav til hende. Arien er placeret umiddelbart før operaens mest dramatiske afsnit, 2. akt, 13. til 16. scene (hos Kruse 2. akt, 17. til 20. scene), hvor spændingen gradvis

intensiveres frem til kommandantstatuens voldsomme ankomst.

I trykt udgave: Bind 2 side 125 linje 16

◀ **Kun to Gange træder Commandanten op** : nemlig i 1. akt, 1. scene, hvor han dræbes af Don Juan, og i 2. akt, 15. scene (hos Kruse 2. akt, 20. scene), hvor han kommer som statue for at kræve Don Juan til regnskab (123,9). Der er dog en tredje optræden, som ikke nævnes her. I 2. akt, 11. scene, kirkegårdsscenen, ser og hører Don Juan og Leporello kommandantens statue, som Don Juan provokerende indbyder til middag i sit hus; statuen nikker og siger ja (i Kruses oversættelse er det i 2. akt, 15. scene, 1807-udgaven, s. 102-112, 1811-udgaven, s. 92-103, 1822-udgaven, s. 328-341). Hos Hotho findes en tilsvarende udtalelse om, at kommandanten kun optræder i introduktionen og i den sidste finale, *Vorstudien für Leben und Kunst* (78,3), s. 41, skønt kirkegårdsscenen udførligt refereres, bl.a. s. 133-136.

I trykt udgave: Bind 2 side 126 linje 27

◀ **Ouverturen bliver komponeret sidst** : Mozart komponerede som regel sine opera-ouverturer sidst. Således også *Don Juan*-ouverturen, der blev komponeret så sent, at der ikke kunne prøves på den før uropførelsen.

I trykt udgave: Bind 2 side 128 linje 9

◀ **Ideeassociation** : tankeforbindelse, dvs. det at den ene idé fremkalder den anden.

I trykt udgave: Bind 2 side 128 linje 16

◀ **impregneret af** : gennemtrængt af, mættet med.

I trykt udgave: Bind 2 side 129 linje 1

◀ **Finalen** : betegner her 2. akt, 15. scene (i Kruses oversættelse 2. akt, 20. scene, både i 1807- og 1822-udgaven 55,12), hvor kommandanten kommer for at dømme Don Juan og akkompagneres af den samme musik, som udgør ouverturernes begyndelse. Hos Mozart – og hans samtid – betegner finale den sidste del af en akt, hvor der ikke længere anvendes recitativer mellem enkeltnumre, men hvor der optræder en højere grad af gennemkomponeret musikdramatisk form. Efter det, der her omtales som finalen, fulgte – i al fald ved Prager-opførelserne i 1787 – en *scena ultima*, hvor de øvrige personer kommer til stede (efter Don Juans helvedesfart), taler om deres fremtidsudsigter og angiver operaens morale: som man lever, skal man dø. Denne scene blev dog ikke opført i Danmark i det 19. årh. (og heller ikke i Tyskland efter 1830) og findes i Kruses oversættelse kun på den måde, at Vagten, Zerlina, Masetto, Ottavio og Anna (men ikke Elvira) kommer ind umiddelbart efter, at Don Juan er væk, og alle »staae bestyrkede«, hvorpå tæppet falder, 1807-udgaven, s. 128, 1811-udgaven, s. 118, og 1822-udgaven, s. 362. *Scena ultima* er til gengæld refereret af Hotho under hans gengivelse af Prageroperaens opførelse af *Don Juan*, jf. *Vorstudien für Leben und Kunst* (78,3), s. 145-147, mens operaen i en opførelse fra Hothos barndom tydeligvis afsluttedes med Don Juans helvedesfart, s. 2.

I trykt udgave: Bind 2 side 129 linje 32

◀ **takker Guderne ... ikke en Qvinde** : sigter formentlig til 1. bog, § 33, i *Diogen Laërtes filosofiske Historie* (19,2) bd. 1, s. 14: »Hermip i Levnetsbeskrivelserne fortæller om Thales det, som nogle sige om Sokrates, at han takkede Lykken for tre Ting: 1) at han var bleven Menneske, og ikke et umælende Dyr; 2) Mandfolk og ikke Qvinde; 3) Græker og ikke Barbar«. En tilsvarende ytring tillægges Platon af Lactantius i *Institutionum divinarum*, 3, 19, hvor Platon dog tilføjer: »endelig, blevet athenienser, og samtidig med Sokrates«; jf. *Firmiani Lactantii opera*, udg. af O.F. Fritzsche, bd. 1-2, Leipzig 1842, ktl. 142-143; bd. 1, s. 152.

I trykt udgave: Bind 2 side 130 linje 20

◀ **Den første Tjener-Arie** : Leporellos indledende del af operaens introduktion, 1. akt, 1. scene.

I trykt udgave: Bind 2 side 132 linje 1

◀ **Sganarels-Monolog hos Moliere** : i indledningsscenen, jf. *J.B.P. Molieres Udvalgte Skuespil* (108,29), bd. 1, s. 173: »Aristoteles og Philosophien sige hvad den vil, saa er dog ingen Ting at ligne ved Snuustobak«.

I trykt udgave: Bind 2 side 132 linje 11

◀ **Prof. Heibergs ... flydende Vers** : *Skuespil* (108,35), bd. 6, s. 175f., hvor indledningsordene lyder: »Trods Aristoteles og al hans lærde Snak, / I Verden Intet dog kan lignes ved Tobak, / Og hver en Adams Søn, en Tjener eller Greve, / Som lever uden den, er ikke værd at leve. / Den pirrer ikke blot og renser vores Næse, / Men Dydens A-B-C den lærer os at læse; / Den sætter Skik paa Folk, dem lærer Levemaade, / Og holder fast paa dem med Artighedens Traade. / Man byder den omkring med største Høflighed / Til høre,

venstre, for og bag og op og ned. / Man venter ei engang, saasom med andre Ting, / Til Folk forlange den, jo mænd, man gaaer omkring / Med Daasen i sin Haand paa samme høflig Viis, / Og siger: vær saa god! befaler De en Priis? – « Heiberg 108,35.

I trykt udgave: Bind 2 side 132 linje 13

◀ **vuol star dentro colla bella** : ital. »han vil være indenfor hos den skønne«, citat fra Leporellos indledende sang i 1. akt, 1. scene. Teksten er meget ændret i alle tre udgaver af Kruses oversættelse af *Don Juan* (55,12); i 1807-udgaven, s. 3, findes følgende version af ariens begyndelse: »Sielden Penge, Prygl desfleer! / Staae om Natten udenfor / Medens Herren inde leer, / Det var hidtil mine Kaar!« som gentages i 1822-udgaven, s. 197. I de moderne kritiske udgaver af da Pontes italienske tekst står: »Voi star dentro colla bella« (»I står indenfor hos den skønne«), m.a.o. henvendt direkte til Don Juan, jf. *Don Giovanni*, Neue Mozart Ausgabe, Klavierauszug (124,11), s. 11.

I trykt udgave: Bind 2 side 132 linje 35

◀ **Slutningen af Ballet** : 1. akts finale. Et eksempel herfra er Don Juans gentagne udråb: »viva la libertà« (»leve friheden«), i 1. akt, 20. scene, der – før det tages op af alle – gentages (også musikalsk) af Leporello. I Kruses oversættelse (55,12) synges frihedsråbet dog ikke af Leporello, men kun af Don Juan, »Enhver af os er frie!« og derefter af alle, »Ja her er alle frie!« jf. 1807-udgaven, 1. akt, 21. scene, s. 63, 1811-udgaven, 1. akt, s. 58f., og 1822-udgaven, 1. akt, 18. scene, s. 278f. Et andet eksempel er Don Juans og Leporellos næsten sammenfaldende verbale og musikalske afslutningsreplikker i 2. akt, hvor de – trods Don Juans forsøg på kort forinden at give Leporello skylden for sit overgreb på Zerlina – danner fælles front mod resten af personerne.

I trykt udgave: Bind 2 side 133 linje 8

◀ **Leporellos anden Arie, Listen** : 83,27.

I trykt udgave: Bind 2 side 133 linje 10

◀ **han er borte** : I 1. akt, 6. scene, i Kruses oversættelse (5. scene i den italienske udgave) synger Leporello: »Ja! han er borte, nu skal intet holde / Mig fra at sige Dem den reene Sandhed!« da Don Juan lynhurtigt er forsvundet fra Donna Elviras lidenskabelige anklager og har efterladt hende, så hun nu er overladt til Leporello og hans listearie med beretningen om Don Juans mange erobringer, 1807-udgaven, s. 22; tilsvarende i 1811-udgaven, s. 20, og i 1822-udgaven, s. 223.

I trykt udgave: Bind 2 side 133 linje 19

◀ **Jeronimus kommer beleiligt** : sigter til L. Holbergs komedie *Barselstuen* (1724), 5. akt, 6. scene, hvor Holberg som så ofte lader den person, der skal indgå i den følgende scene, introducere i slutningen af den foregående. Scenens afsluttende sætninger lyder: »Den eeneste, jeg ønskede at tale med var min Naboe Jeronimus, som er min oprigtige Ven, lad os gaae hen til ham, men see! der kommer han meget beleyligt«. Jf. *Den Danske Skue-Plads* bd. 1-7, Kbh. [1758 / 1788; bindene er u.å.], ktl. 1566-1567; bd. 2 [s. 120; bindene er uden sidetal].

I trykt udgave: Bind 2 side 133 linje 21

◀ **i 2den Act** : sigter til sekstetten i 2. akt, (7.-) 8. scene. I Kruses oversættelse fra 1807 er det 11. scene, hvor Elvira synger: »O! dræb ham ikke!« s. 94 (1811-udgaven, s. 86, og 1822-udgaven, s. 318).

I trykt udgave: Bind 2 side 133 linje 35

◀ **paa Tydsk** : I den tyske tekst til *Don Juan*, hedder det i listearien: »Tausend und zwei – nein, Tausend und drei; Sie sind auch dabei«.

I trykt udgave: Bind 2 side 134 linje 5

◀ **en tydsk Forbedring** : spiller formentlig på udtrykket en »Schlimmverbesserung«, dvs. en ændring til det værre.

I trykt udgave: Bind 2 side 134 linje 6

◀ **instar omnium** : lat. i stedet for alle andre, gældende for alle andre; som prototype.

I trykt udgave: Bind 2 side 134 linje 13

◀ **Taffelet** : festmiddagen hos Don Juan, inden Elvira og senere Kommandanten ankommer, 2. akt, 13. scene; i Kruses oversættelse 2. akt, 17. scene, jf. 1807-udgaven, s. 114-117, 1811-udgaven, s. 105-108,

1822-udgaven, s. 344-48.

I trykt udgave: Bind 2 side 135 linje 6

◀ **Champagne-Arie** : 1. akt, 15. scene, i Kruses oversættelse, 1807-udgave, s. 49f., 1811-udgaven, s. 45-47; i 1822-udgaven er det 1. akt, 13. scene, s. 260-262.

I trykt udgave: Bind 2 side 135 linje 7

◀ **et afsides lille Værelse** : I Kruses oversættelse fra 1807 er følgende sceneanvisning anført: »En smuk Sal i Don Juans petite Maison. Dækket Taffel; et lille Orchester«, 2. akt, 17. scene, s. 114 (jf. 1811-udgaven, 2. akt, s. 105, og 1822-udgaven, 2. akt, 17. scene, s. 344). I da Pontes tekst findes sådanne oplysninger ikke. Sammenlign også Don Juans replik i kirkegårdsscenen: »Desuden i de smaae afsides Stuer, / Jeg nys har leiet mig, jeg søges neppe, / Thi Verten der veed ei engang mit Navn«, 1807-udgaven, s. 104 (jf. 1811-udgaven, s. 95, og 1822-udgaven, s. 331).

I trykt udgave: Bind 2 side 135 linje 19

◀ **Reflex** : genspejling; optagelse i mere fuldkommen, dvs. i tidssvarende form.

I trykt udgave: Bind 2 side 137 linje 1

◀ **Συμπαρανεκρωμένοι** : gr. (Symparanekrōménoi) medafdøde. I journalen *FF* skriver SK i en optegnelse dateret 9. jan. 1838: »Jeg ledte netop efter et Udtryk for at betegne den Classe af Msk., jeg kunde have Lyst at skrive for, i den Overbeviisning, at de ville dele min Anskuelse, og nu finder jeg det hos Lucian: παρανεκροι (Een, der ligesom jeg er død), og jeg kunde have Lyst at udgive et Skrift for παρανεκροι« (*Pap. II A 690*). Ordet παράνεκρος (paránektros) findes ikke hos Lukian, det gør derimod det ensbetydende όμόνεκρος (homónektros) i »Dødssamtalerne«, *Dialogi mortuorum*, 2, 1, jf. *Luciani Samosatensis opera*, stereotyp udgave, bd. 1-4, Leipzig 1829, ktl. 1131-1134; bd. 1, s. 180. I *Lucians Schriften*, bd. 1-4, Zürich 1769, ktl. 1135-1138; bd. 2, s. 358, er ordet gengivet med »so todt, wie ihr selbst« (»lige så død, som I selv«). I juli 1839 omtalte SK sig selv i journalen *EE* som νενεκρωμένος (nenekrōménos), der betyder afdød, jf. Hebr 11,12, hvor ordet anvendes om Abraham i betydningen kraftesløs, uden livskraft på grund af alder, udlevet (*Pap. II A 490*). Fra kirkefædrene kendes udtrykket συννεκρωθσαι (synnekrousthai), at afdø sammen med. Συμπαρανεκρωμένοι synes at være SKs egen konstruktion skabt på baggrund af paránektros, nenekrōménos og synnekrousthai; da der er tale om en perfektumsform, burde SK egl. have skrevet: Συμπαρανεκρωμένοι ((Symparanenekrōménoi). I sit håndeksemplar af *EE* knyttede SK følgende bemærkning til betegnelsen Συμπαρανεκρωμένοι: »Jeg kunde maaskee ogsaa have kaldt disse Πεισιθανατοι, og derved erindret om det Tilnavn, som Cyrenaikeren Hegesias fik, fordi han talte saa fortræffeligt om Livets Elendighed. (cfr, Tennemann Ges.d.Ph. 2d Bd. p.106)« (*Pap. IV A 225*). Πεισιθανατοι (Peisithánatoi): de, der overtaler til at dø. Henviisningen er til W.G. Tennemann *Geschichte der Philosophie* (47,2); bd. 2, 1799, s. 106.

I trykt udgave: Bind 2 side 137 linje 6

◀ **at erindre derimod** : at indvende imod det.

I trykt udgave: Bind 2 side 139 linje 2

◀ **de af Aristoteles opstillede Bestemmelser** : I sit værk om digtekunsten, *De poetica* 6, opstiller Aristoteles seks grundelementer i tragedien, som giver den dens specielle karakter. Disse seks elementer er: fabel, karakter, tale, tanke, scenebillede og sangdigtning. Ud fra den aristoteliske analyse af den dramatiske kunst udestilleredes efterhånden de klassiske krav til skuespillet om tidens, stedets og handlingens enhed. Jf. *Aristoteles graece*, udg. af I. Bekker, bd. 1-2, Berlin 1831, ktl. 1074-1075; bd. 2, s. 1450, og *Aristoteles Dichtkunst*, overs. af M.C. Curtius, Hannover 1753, ktl. 1094, s. 13. Jf. også Hegel *Vorlesungen über die Aesthetik* (58,9) bd. 3, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 10,3, s. 506f. (*Jub.* bd. 14, s. 506f., *Suhr.* bd. 15, s. 500f.). - Aristoteles: gr. filosof (384-322 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 2 side 139 linje 21

◀ **den nyere Æsthetik** : Digteren og den senere æstetikprof. Adam Oehlenschläger havde i fortalen til *Nordiske Digte*, Kbh. 1807, ktl. 1599, s. XXI, og senere i pjecen *Om Critiken i Kjøbenhavns flyvende Post, over Væringerne i Miklagard*, Kbh. 1828, relateret de aristoteliske bestemmelser til sin egen dramatiske digtning. Pjecen var et svar på J.L. Heibergs anmeldelse af Oehlenschlägers drama *Væringerne i Miklagard* (120,7) i *Kjøbenhavns flyvende Post*, nr. 99-101, Kbh. 1827, og Heiberg svarede Oehlenschläger igen i *Kjøbenhavns flyvende Post*, nr. 7-8 og 10-16, Kbh. 1828, jf. Heibergs *Prosaiske Skrifter* (120,7), bd. 1, s. 249-381, hvor han specielt omtaler Oehlenschlägers forhold til de aristoteliske krav om stedets, tidens og handlingens enhed. Der sigtes formentlig også til G.E. Lessing, der diskuterer Aristoteles' dramaturgiske teorier, herunder hans skelnen mellem den komiske og den tragiske fabel, i *Hamburgische Dramaturgie*,

XXXVII-XXXIX (1767), jf. *Gotthold Ephraim Lessing's sämtliche Schriften* (26,1), bd. 24, s. 267-284. Der kan endvidere være tænkt på Hegel, der i *Vorlesungen über die Aesthetik* (58,9) bd. 1, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 10,1, s. 21 (*Jub.* bd. 12, s. 37, *Suhr.* bd. 13, s. 30f.), siger, at Aristoteles' teori om tragedien stadig har interesse. Før Hegels æstetik udkom, havde højrehegelianeren C.H. Weiss i sin monumentale *System der Aesthetik als Wissenschaft von der Idee der Schönheit* bd. 1-2, Leipzig 1830, ktl. 1379-1380; bd. 2, s. 305f., diskuteret forholdet mellem de seks grundelementer i tragedien, som Aristoteles havde opstillet (139,21).

I trykt udgave: Bind 2 side 140 linje 5

◀ **Bevægelses-Punkter** : sigter muligvis til kravene om tidens, stedets og handlingens enhed.

I trykt udgave: Bind 2 side 140 linje 7

◀ **Hvis en gammel Æsthetiker ... Charakter og Situation ... Latter** : Aristoteles har kun omtalt komedien sporadisk i *De poetica*, men synes at have behandlet den i et nu tabt værk. Han siger om tragedien, at den kan undvære karakterskildring, men ikke en samlet handling, og at dens funktion er at vække frygt og medlidenhed. At give komedien den karakteristisk, at den forudsætter karakterskildring og komiske enkeltsituationer og har den funktion at vække latter, er således at bestemme den i modsætning til tragedien. En sådan karakteristisk diskuteres af J.L. Heiberg i gensvaret til Oehlschläger, jf. Heibergs *Prosaiske Skrifter* (120,7) bd. 1, s. 330f.

I trykt udgave: Bind 2 side 140 linje 14

◀ **Spatium** : lat. afstand, rum, vidde, omfang.

I trykt udgave: Bind 2 side 140 linje 19

◀ **somatiske** : legemlige.

I trykt udgave: Bind 2 side 140 linje 29

◀ **hele Tiden mere arbejder hen til det Comiske** : If. Hegels æstetik er komedien kunstens højeste udviklingstrin, men samtidig en opløsning af kunsten, som erstattes af filosofien, jf. *Vorlesungen über die Aesthetik* (58,9) bd. 3, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 10,3, s. 579-581 (*Jub.* bd. 14, s. 579-581, *Suhr.* bd. 15, s. 572-574). Også J.L. Heiberg havde i sit gensvar til Oehlschläger (140,5) sat komedien som kunstens højeste udviklingstrin, jf. *Prosaiske Skrifter* (120,7) bd. 1, s. 334ff.

I trykt udgave: Bind 2 side 141 linje 3

◀ **Numerus** : lat. tal, antal, den store mængde; massen. Spiller måske på Horats *Epistolarum* 1, 2, 27: »Nos numerus sumus, et fruges consumere nati« (»Vi er kun til som mængde, født til at fortære jordens afgrøde«), jf. *Q. Horatii Flacci opera* (88,7), s. 227.

I trykt udgave: Bind 2 side 141 linje 10

◀ **Associationer** : velgørende, sociale eller politiske foreninger; fagforeninger.

I trykt udgave: Bind 2 side 141 linje 11

◀ **David ... sit Folk tælle** : sigter til 2 Sam 24,1-9, hvor det fortælles, at kong David lod sig friste til at holde folketælling i hele Israel, hvilket var imod Guds vilje, hvorfor Gud som straf sendte pest over landet i tre dage.

I trykt udgave: Bind 2 side 141 linje 18

◀ **Infusionsdyr** : encellede dyr, der ernærer sig ved mikroorganismer i dyre- og planterester. Nogle er fastsiddende, men de fleste lever frit i salt- eller ferskvand.

I trykt udgave: Bind 2 side 141 linje 24

◀ **Hetærierne** : de politiske klubber i Athen i slutningen af 5. årh. f.Kr.

I trykt udgave: Bind 2 side 141 linje 25

◀ **Aristophanes** : gr., satirisk komediedigter (o. 445-385 f.Kr.), der skrev 44 komedier, hvoraf 11 er overleverede. SK ejede Aristofanes' komedier på både originalsproget (*Aristophanis Comoediae*, udg. af G. Dindorf, bd. 1-2, Leipzig 1830, ktl. 1051), tysk (*Des Aristophanes Werke*, overs. af J.G. Droysen, bd. 1-3, Berlin 1835-38, ktl. 1052-1054) og dansk (*Aristophanes's Komædier*, overs. af J. Krag, Odense 1825, ktl. 1055).

I trykt udgave: Bind 2 side 141 linje 28

◀ **Augurerne ... uden et Smil** : sigter formentlig til de haruspexer, som den romerske stat og nogle af dens velstående embedsmænd havde ansat til at spå ud fra dyrenes indvolde og til at tolke og værne mod lyn. Cato den ældre deltog i spotten over denne overtro ved at udtrykke sin undren over, at disse etruske præster kunne se på hinanden uden at le – underforstået: hvor meget af det, de forudsiger, bliver til noget? Catos spot er omtalt af Cicero i *De divinatione* 2, 24, 51 og i *De natura deorum* 1, 26, 71, jf. *M. Tullii Ciceronis opera omnia*, udg. af J.A. Ernesti, Halle 1756-57, bd. 1-4, jf. ktl. 1224-1229; bd. 4, s. 678 hhv. s. 491. – **Augurer**: spåmænd, der ud fra fugles skrig, flugt og måde at æde på kunne forudsige gudernes vilje og hændelser i fremtiden.

I trykt udgave: Bind 2 side 141 linje 32

◀ **fransk Statsmand ... gjort ansvarlig** : sigter til den fr. historiker og minister Louis Adolphe Thiers (1797-1877), der havde skrevet den fr. revolutions historie, jf. *Geschichte der französischen Revolution*, overs. af F. Philippi, bd. 1-5, Leipzig 1836, ktl. 2024-2028. Han blev indenrigsminister i 1832 og efter en periode som arbejdsminister igen i 1834-36, hvorefter han i nogle måneder i 1836 var premier- og udenrigsminister, en post han igen blev hidkaldt til fra marts 1840. *Berlingske Tidende* skrev i den forbindelse 22. marts 1839: »En anden Betingelse, som Hr. Thiers især skal have staaet fast paa, er den, at der skal udnævnes Understatssecretaireer for alle de Ministerier, som skulle forestaae hele Detaillen i Administrationen, saa at Ministrene kunne beholde den fornødne Tid til deres Functioner i Kammeret og Kabinettet«.

I trykt udgave: Bind 2 side 142 linje 2

◀ **Portefeuillen** : ministerpost.

I trykt udgave: Bind 2 side 142 linje 2

◀ **Kongen i Frankrig er ... ikke ansvarlig** : Ludvig Filip (1773-1850) blev under revolutionen i 1830 valgt til 'de franskes konge' som midtpunkt for det oppositionelle liberale borgerskab. Frem til 1840 havde han ministre, der ville lade ham selv regere og fik gennemført liberale reformer. L.A. Thiers, som havde været den første til at pege på kongen, formulerede imidlertid allerede 1830 det bevingede ord: »Le roi regne et ne gouverne pas« (»Kongen skal være konge, men ikke selv styre«). Efter sin udnævnelse til premier- og udenrigsminister i marts 1840 var Thiers' politik imidlertid ved at føre til krig mod England og Tyskland, og kongen lod ham falde. Kort tid efter revolutionen i februar 1848 måtte Ludvig Philip opgive kronen og flygte til England.

I trykt udgave: Bind 2 side 142 linje 4

◀ **Gadecommissairerne** : gadefogederne, der førte tilsyn med gadernes renlighed og vedligeholdelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 142 linje 7

◀ **det Comiske ligger i, at Subjectiviteten ... sig gjældende** : Hegel skriver i *Vorlesungen über die Aesthetik* (58,9) bd. 3, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 10,3, s. 537 (*Jub.* bd. 14, s. 537, *Suhr.* bd. 15, s. 530f.), at i komedien gør subjektiviteten som sådan i villen og handlen og den ydre tilfældighed sig til herre over alle forhold og mål.

I trykt udgave: Bind 2 side 142 linje 18

◀ **Christus kom i Tidens Fylde** : sigter til Gal 4,4: »Men da tidens fylde kom, sendte Gud sin søn«; tidens fylde betyder her: på den tid, da Gud ville det ifølge sin frelsesplan, jf. Ef 1,10.

I trykt udgave: Bind 2 side 142 linje 25

◀ **bar al Verdens Synd** : jf. Joh 1,29.

I trykt udgave: Bind 2 side 142 linje 27

◀ **Aristoteles ... διανοια καὶ ἦθος ... τέλος** : gr. (dianoía kai êthos), tankegang og karakter, (télos) mål. I *De poetica* 6 siger Aristoteles, at tragedien er en efterligning af en handling udført af personer, hvis individualitet nødvendigvis bestemmes af deres tankegang og karakter, men siger også, at fremstillingen af et handlingsforløb er tragediens mål, og at målet er vigtigere end alt andet. Jf. *Aristoteles graece*, udg. af I. Bekker (139,21), bd. 2, s. 1450, og *Aristoteles Dichtkunst*, overs. af M.C. Curtius (139,21), s. 12f.

I trykt udgave: Bind 2 side 142 linje 28

◀ **den nyere Tragedie** : Til dette og det følgende jf. Hegel *Vorlesungen über die Aesthetik* (58,9) bd. 3, i

Hegel's Werke (11,3) bd. 10,3, s. 562-564 (Jub. bd. 14, s. 562-564, Suhr. bd. 15, s. 555-557).

I trykt udgave: Bind 2 side 142 linje 32

◀ **discrete** : lat. uforbundne, adskilte.

I trykt udgave: Bind 2 side 143 linje 2

◀ **episk Moment** : I J.L. Heibergs æstetik ses genrerne som koblet til forfatterens personlige udvikling og som indlejret i en dialektisk proces fra lyrik via epik til drama. Heibergs markante formuleringer om genrerne findes i *Om Vaudevillen som dramatisk Digtart, og om dens Betydning paa den danske Skueplads*, Kbh. 1826, jf. *Prosaiske Skrifter* (120,7) bd. 1, s. 123-247.

I trykt udgave: Bind 2 side 143 linje 7

◀ **ikke havde Subjectiviteten reflekteret i sig** : dvs. levende i umiddelbarhed, i enhed med naturen, uden at sætte naturen over for bevidstheden som noget fremmed. I denne umiddelbarhed oplever subjektet sig som frit, netop fordi det lever i enhed med naturen, og det på trods af, at det er underkastet stat, familie og skæbne, da disse institutioner opfattes som naturgivne. Stat, familie og skæbne kaldes »substantielle Bestemmelser«, dvs. mennesket bliver til menneske inden for rammerne af stat og familie og underkastet sin skæbne. Tankegangen er hegeliansk. Subjektet er dog i sig selv ikke en naturgenstand, men et resultat af en historisk udvikling, og opnår ifølge Hegel først virkelig frihed, når det har tilegnet sig den historiske udvikling, der har frembragt det, dvs. når det har forenet det subjektive og det objektive. Jf. Hegel *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, udg. af E. Gans, Berlin 1833, ktl. 551, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 8, s. 166 (Jub. bd. 7, s. 182; Suhr. bd. 7, s. 232f.).

I trykt udgave: Bind 2 side 143 linje 9

◀ **Aristoteles fordrer ... ἀμαρτία** : gr. (hamartía) fejl, synd. I Aristoteles (139,21) *De poetica* 13 hedder det om den tragiske helt, at han må være et menneske, som rammes af ulykken på grund af et fejltrin eller en fejlbedømmelse fra hans side. Jf. *Aristoteles graece*, udg. af I. Bekker (139,21), bd. 2, s. 1453, og *Aristoteles Dichtkunst*, overs. af M.C. Curtius (139,21), s. 26.

I trykt udgave: Bind 2 side 143 linje 29

◀ **pelagiansk** : Pelagius, engelskfødt munk, begyndelsen af det 5. årh., benægtede arvesynden. Mennesket fødes hverken godt eller ondt, og dets handlinger er et resultat af dets frie vilje; dets synder er således selvforskyldte.

I trykt udgave: Bind 2 side 143 linje 33

◀ **enerveret** : afkræftet, svækket.

I trykt udgave: Bind 2 side 143 linje 36

◀ **transsubstantiere sig** : ændre sit væsen, forvandle sig.

I trykt udgave: Bind 2 side 144 linje 3

◀ **Grabbe: Faust und Don Juan** : Christian Dietrich Grabbe (1801-36) *Don Juan und Faust. Eine Tragödie in fünf Akten*, Frankfurt 1829, ktl. 1670.

I trykt udgave: Bind 2 side 144 linje 16

◀ **Kjælingerier** : mundhuggerier, vrøvlerier.

I trykt udgave: Bind 2 side 144 linje 24

◀ **vinde sig selv, taber man sig selv** : spiller på Luk 9,25: »Thi hvad gavner det Mennesket, om han vandt den ganske Verden, men tabte sig selv« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 2 side 144 linje 32

◀ **alle 5 Casus** : sigter til den gr. grammatik, der har 5 kasus, mens latin har seks.

I trykt udgave: Bind 2 side 145 linje 6

◀ **eo ipso** : lat. netop derved; dermed tillige.

I trykt udgave: Bind 2 side 145 linje 10

◀ **Sundheds-Collegiets Betænkning** : en skriftlig udtalelse fra Det kgl. Sundhedskollegium, der 1807-1907 var det danske sundhedsvæsens øverste autoritet.

I trykt udgave: Bind 2 side 145 linje 19

◀ **Aristoteles fordrer ... Frygt og Medlidenhed** : 140,14. Jf. *De poetica* 6 i *Aristoteles graece*, udg. af I. Bekker (139,21), bd. 2, s. 1449, og *Aristoteles Dichtkunst*, overs. af M.C. Curtius (139,21), s. 11f.

I trykt udgave: Bind 2 side 146 linje 22

◀ **Hegel i sin Æsthetik ... Hegel bemærker nu** : *Vorlesungen über die Aesthetik* (58,9) bd. 3, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 10,3, s. 531f. (*Jub.* bd. 14, s. 531f., *Suhr.* bd. 15, s. 524f.). Her skelner Hegel (58,9) dels mellem frygten for en ydre magt og for en sædelig magt, dels mellem medlidenhed som sympati med andres ulykke og lidelse og den sande medlidenhed.

I trykt udgave: Bind 2 side 146 linje 23

◀ **das wahrhafte Mitleiden ... Leidenden** : »den sande medlidenhed er tværtimod sympatien med den lidendes samtidig sædelige berettigelse«.

I trykt udgave: Bind 2 side 147 linje 2

◀ **Bd. 3, pag. 531** : jf. Hegel *Vorlesungen über die Aesthetik* (58,9) bd. 3, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 10,3, s. 531 (*Jub.* bd. 14, s. 531, *Suhr.* bd. 15, s. 524f.).

I trykt udgave: Bind 2 side 147 linje 4

◀ **kløfte sig** : tvedele sig.

I trykt udgave: Bind 2 side 147 linje 8

◀ **forfærdeligt ... i den levende Guds Haand** : jf. Hebr 10,31.

I trykt udgave: Bind 2 side 148 linje 1

◀ **substantielle Bestemmelser** : 143,9. Når individet løsgøres fra familie, stat og slægt, mister det sin substans. Fx siger Hegel i *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (143,9) i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 8, § 264, s. 327 (*Jub.* bd. 7, s. 343f.; *Suhr.* bd. 7, s. 411f.), at individet kun er muligt som substantiel person i staten, og i § 331, s. 425, at det kun er en virkelig person i forhold til andre.

I trykt udgave: Bind 2 side 148 linje 26

◀ **hjælp Dig selv ... hjælpe Dig** : spiller på ordsprogene: »Hielp dig selv, da hielper dig Gud« og »Hielp til selv, saa hielper dig Gud«, jf. nr. 1457 og 1459 i C. Molbech *Danske Ordsprog, Tankesprog og Riimsprog*, Kbh. 1850, ktl. 1573, s. 96f. Sætningen er imidlertid langt ældre. Den findes fx hos den gr. tragediedigter Æschylos i *Perserne* (472 f.Kr.): »Til den mand, der selv stræber alvorligt, rækker Gud også en hjælpende hånd«.

I trykt udgave: Bind 2 side 148 linje 32

◀ **Arveskyld** : medfødt tilbøjelighed til at gøre sig skyldig; ordet synes dannet i analogi med »Arvesynd«.

I trykt udgave: Bind 2 side 149 linje 25

◀ **Sophokles: Oedipus ... Antigone** : Sofokles, gr. tragedieforfatter, o. 496-406 f.Kr. Tragedien *Oedipus rex* eller *Oedipus tyrannos* (Kong Ødipus) handler om Ødipus, der ifølge sagnene befriede Theben for den sphinx, som dræbte alle, der ikke kunne løse dens gåde, og derefter uafvidende dræbte sin far, kong Laos, og giftede sig med sin mor, droning lokaste. Sofokles beretter, at da Ødipus' udåd afslørede sig for ham, stak han sine øjne ud. I *Oedipus Coloneus* (Ødipus i Kolonos) skildres den thebanske sagnfigur kong Ødipus' død. *Antigone* handler om Ødipus' og lokastes datter Antigone, der således var født i blodskam, og som i strid med statens love opfyldte sin hellige pligt til at begrave sin faldne bror Polyneikes, efter at hans angreb på Theben var mislykkedes, og han og hans bror Eteokles havde dræbt hinanden i tvekamp. SK havde både en græsk udgave af Sofokles værker, *Sophocolis Tragoediae*, udg. af C.H. Weise, bd. 1-2, Leipzig 1841, ktl. 1201, og en tysk oversættelse *Sophokles Tragoedien*, overs. af J.J. Donner, Heidelberg 1839, ktl. 1202.

I trykt udgave: Bind 2 side 149 linje 27

◀ **Amphiboli** : tvetydighed, dobbelttydighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 149 linje 32

◀ **Jehova** : Guds navn i GT; her fejl for Jahwéh eller – som det ofte gengives – Jahve. Da jøderne ikke måtte udtale Guds navn, blev de fire konsonanttegn JHWH i den hebraiske tekst forsynet med vokaltegnene for »o« og »a« fra Adonaj, som på hebraisk betyder Herren, for at minde læseren om, at der i stedet for Jahwéh skulle læses Adonaj; deraf den fejlagtige læsemåde Jehova. – I såvel GT-1740 som i GT-1992 gengives Jahve som regel med »Herren«, således også her i 2 Mos 20,5.

I trykt udgave: Bind 2 side 149 linje 34

◀ **en nidkjer Gud ... i tredie og fjerde Led** : sigter til 2 Mos 20,5: »jeg, Herren din Gud, er en nidkier Gud, som hiemsøger Fædres Misgierninger paa Børn, paa dem i tredie, og paa dem i fjerde Led; paa dem, som hade mig« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 149 linje 34

◀ **rædselsfulde Forbandelser ... Testamente** : sigter formentlig til steder som 3 Mos 20 og Job 20.

I trykt udgave: Bind 2 side 149 linje 36

◀ **Philoktet** : *Philoktetes*, tragedie af Sofokles (149,27) om den græske sagnkonge Filoktet, der på togtet til Troja blev bidt af en slange, og da såret udsendte en ulidelig stank, blev han efterladt alene på øen Lemnos, hvor ingen var vidne til hans smerte. Da et orakel havde forkyndt, at Troja kun kunne indtages med Filoktets medvirken, blev han hentet af Odysseus og hans mænd.

I trykt udgave: Bind 2 side 150 linje 7

◀ **den mesterlig skildrede Selvmodsigelse ... Smerte** : sigter formentlig til *Philoktetes*, v. 734ff., hvor Filoktet under et anfald af sin sygdom i ét øjeblik ønsker sig død og udbryder: »O Tod, o Tod! Du, den ich also jeden Tag / Ohn' Unterlass anrufe, was erscheinst du nie?« og i næste øjeblik frygter at blive ladet alene tilbage og nu anråber Neoptolemos: »Nur Eines bitt' ich, lass allein mich nicht zurück«, *Sophokles Tragoedien*, overs. af J.J. Donner (149,27). Jf. *Sophokles's Tragoedier*, overs. af P.G. Fibiger, bd. 1-2, Kbh. 1821-22; bd. 2, s. 294f.: »O Død, o Død! som stedse jeg saa inderlig, / hver Dag, har anraabt, aldrig du dig nærme kan?« og »Dog beder jeg dig: ikke du forlade mig!«

I trykt udgave: Bind 2 side 150 linje 15

◀ **Ingen er vidende ... Smerte** : sigter til *Philoktetes*, v. 248f., hvor Filoktet udbryder: »Weh mir, dem vielgequälten, gottverhassten Mann, / Von dessen Leide nicht ein Ruf nach Hause, noch / Sonst irgend hin gedrungen im Hellenenland!« *Sophokles Tragoedien*, overs. af J.J. Donner. Jf. *Sophokles's Tragoedier*, overs. af P.G. Fibiger, bd. 2, s. 263f.: »O vee mig, vee! hvor bittert Guderne hade mig! / Saa nævnte ikke Hjemme selv min tunge Nød, / saa lød mit Navn i Hellas's Land da intetsteds!«

I trykt udgave: Bind 2 side 150 linje 19

◀ **et babylonisk Taarn ... hiin Forvirring** : sigter til historien om Babelstårnet i 1 Mos 11,1-9, hvor det fortælles, at hele jorden havde ét sprog, og at menneskene besluttede at bygge en by med et tårn, som skulle nå op til himlen. Da Gud så tårnet, steg han ned og forvirrede menneskenes sprog, så de ikke forstod hinanden, og han spredte dem over hele jorden.

I trykt udgave: Bind 2 side 150 linje 32

◀ **reciperende** : optagende; modtagende.

I trykt udgave: Bind 2 side 151 linje 2

◀ **Apparens** : fremtrædelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 151 linje 6

◀ **Fulguration** : lynild.

I trykt udgave: Bind 2 side 151 linje 7

◀ **Interjections-Stiil** : fremstillingsform præget af følelses- eller udråbsord.

I trykt udgave: Bind 2 side 151 linje 10

◀ **Desultoriske** : springende, ustadige, flygtige.

I trykt udgave: Bind 2 side 151 linje 24

◀ **anakoluthiske** : usammenhængende, følgestridige.

I trykt udgave: Bind 2 side 151 linje 28

◀ **Efterladenskab** : hvad der overgives eftertiden, fx af videnskabeligt eller kunstnerisk arbejde.

I trykt udgave: Bind 2 side 152 linje 1

◀ **vis inertiae** : lat. inertiens kraft, her den kraft, der skal overvindes for at sætte et legeme i bevægelse eller ændre dets retning. Ved at kalde *vis inertiae* en naturlov tænkes på Newtons første lov, som siger, at ethvert legeme forbliver i hvile eller i jævn retlinet bevægelse, hvis det ikke tvinges til at ændre sin tilstand af en udefra kommende kraft, der påtrykkes det.

I trykt udgave: Bind 2 side 152 linje 5

◀ **nebuløs** : tåget, uklar, mørk.

I trykt udgave: Bind 2 side 152 linje 10

◀ **forliebe** : af ty. forelske.

I trykt udgave: Bind 2 side 152 linje 11

◀ **Antigone** : hovedpersonen i Sofokles' tragedie *Antigone* (149,27).

I trykt udgave: Bind 2 side 152 linje 26

◀ **Labdakos** 's: Ødipus' bedstefar (149,27).

I trykt udgave: Bind 2 side 153 linje 7

◀ **Oedip har dræbt Sphinx ... dette Ægteskab** : 149,27.

I trykt udgave: Bind 2 side 153 linje 8

◀ **Jokaste** : 149,27.

I trykt udgave: Bind 2 side 153 linje 13

◀ **quem deus ... dementat** : lat. den, Gud vil ødelægge, gør han først vanvittig. Lat. oversættelse af en gr. sentens, der i antikken er anført som en forklarende anmærkning til v. 621f. i Sofokles' *Antigone*.

I trykt udgave: Bind 2 side 154 linje 1

◀ **Hamlet** : Hamlet-figuren, der allerede kendes fra Saxo, er især kendt fra W. Shakespeares tragedie *Hamlet* skrevet 1600-01, udgivet 1603. Hamlet aner, at hans far, kongen, er blevet myrdet af hans mor i ledtog med hans farbror.

I trykt udgave: Bind 2 side 154 linje 14

◀ **Robert le diable ... saa meget Ondt** : sigter til et fransk sagn, jf. den tyske oversættelse »Robert der Teufel« i G. Schwab *Buch der schönsten Geschichten und Sagen* bd. 1-2, Stuttgart 1836-37, ktl. 1429-1430. Sagnet fortæller om en hertug og en hertuginde i Normandiet, der ikke kunne få børn; i sin vånede lovede hertuginde Djævelen, at fik hun en søn, så skulle han tilhøre ham fuldstændig. Hun fødte Robert, som viste sig at være ond og grusom. En dag ønskede han at kende sandheden om sig selv og årsagen til sin ondskab, og han spugte sin mor: »Fru Moder, jeg beder Dem indtrængende om at fortælle mig, hvoraf det kommer, at jeg er så gudløs og så grusom? Det må jo stamme fra Dem eller fra min fader. Derfor beder jeg Dem, sig mig sandheden herom!« bd. 1, s. 347. Jf. også J.P. Lyser *Abendländische Tausend und eine Nacht oder die schönsten Märchen und Sagen aller europäischen Völker* bd. 1-15, Meissen 1838-39, ktl. 1418-1422; bd. 4, 1838, s. 240f.

I trykt udgave: Bind 2 side 154 linje 15

◀ **Høgne** : sagnhelt, søn af kong Aldrians dronning og en trolld, der havde besvangret hende, mens hun sov en rus ud. Da Høgne var 4 år gammel, fortalte de drenge, han legede med, at han lignede en trolld; han gik derfor hen og spejlede sig i noget vand, og dér så han, at hans ansigt var stort og grueligt. Derpå opsøgte han sin mor og spurgte hende, hvorfor han så sådan ud, og hun fortalte ham sandheden. Historien fortælles i *Nordiske Kæmpe-Historier efter islandske Haandskrifter*, overs. af C.C. Rafn, bd. 1-3, Kbh. 1821-26, ktl. 1993-1995; bd. 2, 1823, s. 242ff.

I trykt udgave: Bind 2 side 154 linje 16

◀ **enkelte Skud** : enkelte medlemmer.

I trykt udgave: Bind 2 side 155 linje 4

◀ **hjem søger ... paa Børnene** : 149,34.

I trykt udgave: Bind 2 side 155 linje 11

◀ **Fatum** ets: lat. skæbne.

I trykt udgave: Bind 2 side 155 linje 13

◀ **et godt Ord ... Sølvskaal** : sigter til Ordsp 25,11: »Som Guldæble i udgravne Sølv-Skaaler, saa er et Ord, som tales i sin Tiid« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 155 linje 20

◀ **Møl og Rust ... bryde ind og stjæle den** : spiller på Jesu ord i Matt 6,19-20: »Saml jer ikke skatte på jorden, hvor møl og rust fortærer, og hvor tyve bryder ind og stjæler. Men saml jer skatte i himlen, hvor hverken møl eller rust fortærer, og hvor tyve ikke bryder ind og stjæler«.

I trykt udgave: Bind 2 side 155 linje 22

◀ **Aandescene** : scene i bevidsthedslivet.

I trykt udgave: Bind 2 side 155 linje 26

◀ **captatio benevolentiae** : lat. jagt på velvilje; i antik retorik optakt i (rets)taler eller i skrifter, hvorved dommeren henholdsvis læseren søges stemt gunstigt.

I trykt udgave: Bind 2 side 155 linje 28

◀ **Guds Brud** : Udtrykket er dannet på baggrund af fx Jer 2,2 og Højs 4,9-5,1 og et yndet motiv i den pietistiske tradition, hvor det – ligesom det hyppigere forekommende udtryk Kristi brud – anvendes som billede på både kirken, menigheden og den enkelte troende.

I trykt udgave: Bind 2 side 156 linje 17

◀ **virgo mater** : lat. jomfru-moder; udtrykket anvendes om jomfru Maria, Jesu moder.

I trykt udgave: Bind 2 side 156 linje 20

◀ **Offerkrandsen** : sigter formentlig til den krans, som en ung pige bar, når hun blev indviet til nonne; bagved ligger den forestilling, at en nonne blev viet til at være Guds eller Kristi brud. Jf. fx 1. akt, 6. scene, i *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik* (55,12), 1807, s. 20, hvor Elvire synger om sin tid som nonne: »Guds Brud jeg var«.

I trykt udgave: Bind 2 side 156 linje 27

◀ **Brudekrandsen** : Blomsterkransen som tegn på jomfruelighed kendes fra oldtidens Rom. I middelalderen voksede Jomfru Marias rosenkrans ud til en gylden Mariakrone, et symbol, som kirken kunne låne til den brud, der var jomfru. Bruden havde ret til at bære kronen, til hun blev bragt til sengs. I dansk sammenhæng er brudekransen som symbol på jomfruelighed flettet af myrter og bæres oven på brudesløret.

I trykt udgave: Bind 2 side 156 linje 29

◀ **Hun kjender ikke nogen Mand** : spiller på Luk 1,34, hvor jomfru Maria siger til englen Gabriel, der bebuder hende, at hun skal føde Jesus: »hvordan skal dette gaa til, efterdi jeg veed af ingen Mand?« (NT-1819). Jf. NT-1647: »Hvorledes skal det gaa til, efterdi jeg kiender icke Mand?« I Bibelen bruges ordet »kende« ofte som udtryk for seksuel omgang.

I trykt udgave: Bind 2 side 156 linje 29

◀ **(850) ἰὼ δύστανος ... οὐ ζῶσιν, οὐ θανοῦσι** : »Ak, usalige, / hverken blandt mennesker, eller blandt døde, / en fremmed, ikke hos levende, ikke hos afdøde«; citat fra *Antigone*, v. 850, i *Sophocolis Tragoediae*, udg. af C.H. Weise (149,27), bd. 2, s. 44.

I trykt udgave: Bind 2 side 157 linje 15

◀ **de tvende foregaaende Tragedier** : Kong *Ødipus* og *Ødipus* i Kolonos (149,27).

I trykt udgave: Bind 2 side 157 linje 30

◀ **(844). O weh Unselige ... im Tode** : »O ve, usalige! / Ej blandt mennesker, ej blandt døde, / ej hjemme i livet ej heller i døden!« *Sophokles Tragoedien*, overs. af J.J. Donner (149,27), s. 186.

I trykt udgave: Bind 2 side 157 linje 31

◀ **Dialektik tænker ... logiske Bevægelser** : Her bruges ordet »dialektik« i samme betydning, som når man taler om den hegelske dialektik, nemlig om det forhold, at et begreb (en kategori) sætter sin modsætning, hvorved der dannes et nyt begreb, som indeholder både det oprindelige begreb og dets modsætning. Fx sætter i den hegelske logik det abstrakte og indholdsløse begreb »Væren« dets modsætning »Intet« og forenes med det i begrebet »Vorden«. Denne bevægelse fra »Væren« over »Intet« til »Vorden« er en logisk bevægelse. På uhegeliensk måde skelnes der dog her implicit imellem dialektik som en logisk bevægelse og en virkelighedens dialektik. Disse to dialektikker er ud fra en hegeliensk tankegang identiske.

I trykt udgave: Bind 2 side 158 linje 3

◀ **Den Dialektik derfor ... det enkelte Subject** : det dialektiske forhold mellem helhed og del eller specielt mellem individ og slægt, et forhold, som består i, at helheden ikke kan tænkes uden delene, men at delen kun er, hvad den er, i kraft af helheden.

I trykt udgave: Bind 2 side 158 linje 6

◀ **subjectiv Dialektik ... objectiv Dialektik** : Jf. fx *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, udg. af C.L. Michelet, bd. 1-3, Berlin 1836, ktl. 557-559, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 13-15; bd. 13, s. 310f. (*Jub.* bd. 17, s. 326f.; *Suhr.* bd. 18, s. 302f.), hvor Hegel skelner mellem subjektiv og objektiv dialektik. Den subjektive dialektik ræsonnerer ud fra udvendige forhold eller ud fra sagen, således som en umiddelbar betragter ser den, mens den objektive dialektik ræsonnerer ud fra sagen selv.

I trykt udgave: Bind 2 side 158 linje 15

◀ **naar et Lem ... lide de alle** : jf. 1 Kor 12,26.

I trykt udgave: Bind 2 side 158 linje 21

◀ **quod non volvit in pectore** : lat. som hun ikke tumler med i sit hjerte (ikke noget egentligt citat).

I trykt udgave: Bind 2 side 159 linje 8

◀ **Amphiboli** en: 149,32.

I trykt udgave: Bind 2 side 159 linje 20

◀ **den tragiske Collision** : I *Vorlesungen über die Aesthetik* (58,9), bd. 3, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 10,3, s. 527 (*Jub.* bd. 14, s. 527, *Suhr.* bd. 15, s. 521), bestemmer Hegel tragedien som en kollision mellem to ligeberettigede magter, i Antigones tilfælde mellem statens love på den ene side og religiøse og familiemæssige hensyn på den anden side.

I trykt udgave: Bind 2 side 160 linje 35

◀ **sympathetiske** : medlidende; ligestemte, deltagende.

I trykt udgave: Bind 2 side 161 linje 1

◀ **temporairt** : kortvarigt, forbigående, midlertidigt.

I trykt udgave: Bind 2 side 162 linje 13

◀ **Da Epaminondas ... i Slaget ved Mantinea** : Epaminondas, thebansk politiker og feltherre, ramtes af en lanse og døde i det sejrige slag ved byen Mantinea mellem thebanerne og spartanerne i 364 f.Kr. Beretningen om hans død stammer fra den rom. historiker Cornelius Nepos' biografi *Epaminondas* 9, 3, i *De excellentibus ducibus exterarum gentium* (30,1). Jf. også »Epaminondas« i Holbergs »Helte-Historier«, bd. 2, i *Ludvig Holbergs udvalgte Skrifter*, udg. af K.L. Rahbek, bd. 1-21, Kbh. 1804-14; bd. 10, 1807, s. 513f.

I trykt udgave: Bind 2 side 162 linje 24

◀ **hvad der var forudsagt Hercules** : I Sofokles' tragedie *Trachiniae* (Trachinierinderne), v. 1159f., siger

Herakles (Herkules), at hans far, Zeus, for mange år siden havde forudsagt, at sønnen ville blive dræbt af en død og ikke af en levende. I v. 555f. og v. 705f. fortælles om Herakles' pinefulde død, der skyldtes, at han iførte sig den skjorte, der var gennemvædet med kentauren Nessos' blod, som var giftigt, fordi det havde blandet sig med giften fra den pil, hvormed Herakles havde dræbt ham. Jf. også P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 842.

I trykt udgave: Bind 2 side 162 linje 32

◀ **Skyggerids** : grundrids, skitser, udkast; skygebilleder, silhouetbilleder (25,8).

I trykt udgave: Bind 2 side 163 linje 1

◀ **Psychologisk Tidsfordriv** : I et forarbejde fra 25. juli 1842 blev undertitlen »Forsøg i den sorte Kunst« ændret til »Psychologisk Tidsfordriv«.

I trykt udgave: Bind 2 side 163 linje 2

◀ **Συμπαρανεκρωμένοι** : gr. (symparanekrōménoi) 137,6.

I trykt udgave: Bind 2 side 163 linje 5

◀ **Abgeschworen ... des Schwures ein** : »Afsvoret kan kærligheden nok så meget være; / elskovstrylleri luller i denne hule / den berusede, overraskede sjæl / ind i glemsel af eden« (dvs.: den glemmer, at den har afsvoret kærligheden). Citatet ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 164 linje 1

◀ **Gestern liebt' ich ... Gern an Gestern** : »I går elskede jeg, / i dag lider jeg, / i morgen dør jeg; / og dog tænker jeg / i dag og i morgen / gerne på i går«. Citat fra Lessings »Lied aus dem Spanischen« i *Gotthold Ephraim Lessing's sämtliche Schriften* (26,1) bd. 17, s. 281.

I trykt udgave: Bind 2 side 164 linje 6

◀ **den længste Dag** : sommertilværelse, den 21./22. juni.

I trykt udgave: Bind 2 side 165 linje 3

◀ **kastet vidt udseende Planer** : spiller på Horats' *Oder*, 1, 4, 15: »spem nos vetat inchoare longam«, og 2, 16, 17f.: »Quid breui fortes iaculamur aero / Multa?« *Q. Horatii Flacci Opera* (88,7), s. 6 og s. 57; »tillader os ikke at fatte vidt udseende Forhaabninger« og »Hvi sætte vi os drabeligen et langt Maal i en kort Levetid?« *Q. Horatius Flaccus' samtlige Værker*, overs. af J. Baden, bd. 1-2, Kbh. 1792-73; bd. 1, s. 19 og s. 187.

I trykt udgave: Bind 2 side 165 linje 22

◀ **Verdensloven** : Ifølge den stoiske lære om logos (verdensloven) opstår verden af ild og forgår i ild.

I trykt udgave: Bind 2 side 165 linje 24

◀ **Guddommens Stemme ... i den sagte Luftning** : spiller på 1 Kong 19,11-12 om profeten Elias på Guds bjerg Horeb, hvor Gud Herren lovede Elias at gå forbi. Forud for Herren kom en voldsom storm, derpå et jordskælv efterfulgt af en ild, men Herren var hverken i stormen, i jordskælvet eller i ilden. Endelig lød der en sagte susen, og Elias trådte frem med tilhyllet ansigt, og Herren talte til ham.

I trykt udgave: Bind 2 side 166 linje 13

◀ **hiin Hvirvel** : flere gr. før-sokratiske filosoffer antog en stadig hvirvelbevægelse i universet. Anaxagoras (o. 500-428 f.Kr.) hævdede, at universet består af kvalitative partikler i en bevægelse (vortex), der blev sat i gang af en kosmisk bevidsthed (nous). Demokrit (o. 460-400 f.Kr.) og Leukippos (5. årh. f.Kr.) antog således, at alt er atomer i bevægelse i det tomme rum.

I trykt udgave: Bind 2 side 166 linje 19

◀ **æde og drikke ... Alts Undergang** : spiller på forudsigelsen af den dag, da Menneskesønnen skal åbenbares: »Og som det var i Noas dage, sådan skal det også være i Menneskesønnens dage: De spiste og drak, giftede sig og blev bortgiftet lige til den dag, da Noa gik ind i arken, og syndfloden kom og udslettede dem alle. Eller som i Lots dage: De spiste og drak, købte og solgte, plantede og byggede; men den dag, da Lot forlod Sodoma, regnede ild og svovl ned fra himlen og udslettede dem alle«, Luk 17,26-31.

I trykt udgave: Bind 2 side 166 linje 20

◀ **Dom-Trompeten** : sigter til de syv basuner eller trompeter, som skal indvarsle alle de ødelæggelser, der skal gå forud for Guds overtagelse af verdensherredømmet, Åb 8,7-11,19.

I trykt udgave: Bind 2 side 166 linje 24

◀ **Aanden i dens Næse** : spiller måske på Sl 18,16: »Da saaes Vandets Strømme, og Verdens Grundvolde aabenbares, Herre! ved din Trudsel, af din Næses Aands Aande« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 166 linje 26

◀ **Alts evige Moder** : If. Hesiods *Theogonia* (dvs. om gudernes oprindelse og genealogi) v. 123ff., er natten datter af kaos og moder til æteren og dagen.

I trykt udgave: Bind 2 side 166 linje 29

◀ **Lessing ... Kunst** : Gotthold Ephraim Lessing (1729-81), ty. forf., dramatiker, kritiker og filosof. I *Laokoon oder über die Grenzen der Malerey und Poesie* (1766), jf. *Gotthold Ephraim Lessing's sämtliche Schriften* (26,1) bd. 2, s. 121-397, bestemmer han digtningen som en kunst, der beskriver et tidsligt forløb (en handling), hvorimod det todimensionale maleri og den tredimensionale skulptur i en rumlig komposition kun kan fremstille en enkelt situation i et handlingsforløb.

I trykt udgave: Bind 2 side 167 linje 1

◀ **Organisation** : indre bygning, fysiske eller kropslige organer.

I trykt udgave: Bind 2 side 167 linje 22

◀ **Blodet strømmer ud efter** : antagelsen af en forbindelse mellem sindstilstand og legemsvæsker lå til grund for humoralpsykologien, der forbandt blodet med det sangvinske temperament. Denne lære, udarbejdet af den græske læge Gálenos (129-199 e.Kr.), dominerede indtil hans engelske kollega W. Harvey i 1628 opdagede blodets kredsløb.

I trykt udgave: Bind 2 side 167 linje 23

◀ **Som et Egern ... i sig selv** : Egern kunne i samtiden holdes som selskabsdyr i bur forsynet med en trædemølle.

I trykt udgave: Bind 2 side 168 linje 6

◀ **Rokkehjul** s: træderokkens drivhjul.

I trykt udgave: Bind 2 side 168 linje 31

◀ **Structur** : psykiske beskaffenhed, jf. modsætningsvis »Organisation« om det kropslige knyttet til de fysiske organer (167,22).

I trykt udgave: Bind 2 side 169 linje 10

◀ **Metamorphose** : forvandling eller omdannelse fra en form eller skikkelse til en anden.

I trykt udgave: Bind 2 side 169 linje 13

◀ **Veronica** : If. den franske munk Rogers d'Argenteuils bibelske historie fra o. 1300 går Veronica en dag ud for at sælge en dug, men møder Jesus, der bærer sit kors på vej ud til Golgata. Af medlidenhed rækker hun dugen til Jesus, der trykker den til sit ansigt, og da han giver den tilbage, er billedet af hans tornekrone og lidelsesfulde ansigt aftrykt på dugen, der herefter betegnes som Veronicas svededug. De middelalderlige legender har sat navnet Veronica i forbindelse med 'vera icona', lat. det sande billede.

I trykt udgave: Bind 2 side 170 linje 12

◀ **Skyggerids** : 163,1; skyggebilleder eller silhouetbilleder lod sig gennemlyse som diapositiver. Hvis de skulle danne et billede på væggen, forudsatte det brug af en fremviser, fx en laterna magica.

I trykt udgave: Bind 2 side 170 linje 29

◀ **blive staaende** : blive fikseret af, lægge afgørende vægt på.

I trykt udgave: Bind 2 side 171 linje 15

◀ **thi Pilen i en Qvindes Øie** : sigter til de pile, hvormed Eros, Amor og Cupido ifølge senklassisk forestilling

fremkalder forelskelse (49,13).

I trykt udgave: Bind 2 side 171 linje 24

◀ **Indsidder** : indesidder; person, der altid er hjemme.

I trykt udgave: Bind 2 side 172 linje 8

◀ **telegraphisk Efterretning** : her i overført betydning om skjult meddelelse uden ord. Der refereres til tidens moderne fjernkommunikation, den optiske telegraf, der i perioden 1800-62 fungerede mellem København og Slesvig, og som efter H.C. Ørsteds opdagelse af elektromagnetismen i 1820 afløstes af den elektriske telegraf.

I trykt udgave: Bind 2 side 172 linje 14

◀ **Proteus ... tilsidst spaae** : Havguden Proteus blev af kong Menelaos tvunget til at spå ham, men søgte at slippe for det ved hele tiden at forvandle sig; tilsidst overgav han sig og spåede Menelaos. Forvandlingerne er beskrevet i Homers *Odyssee*, 4, 450-459, jf. *Homers Odyssee*, overs. af Chr. Wilster, bd. 1-2, Kbh. 1837; bd. 1, s. 54.

I trykt udgave: Bind 2 side 173 linje 14

◀ **staae vi nu op som Røvere midt i Natten** : spiller på Horats' *Epistolarum*, 1, 2, 32: »Ut iugulent homines, surgunt de nocte latrones«, *Q. Horatii Flacci opera* (88,7), s. 228; »For at dræbe Mennesker, staae Røvere op midt om Natten«, *Q. Horatius Flaccus' samtlige Værker*, overs. af J. Baden (165,22) bd. 2, s. 187.

I trykt udgave: Bind 2 side 173 linje 21

◀ **Naturforskerne fortælle ... har fristet Livet** : ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 173 linje 25

◀ **der randsager Nyrrer** : undersøger det indre liv. Udtrykket forekommer flere gange i GT, hvor det altid er Gud, der ransager menneskets hjerte og nyrrer, fx Sl 7,10 og Jer 11,20, og én gang i NT, hvor det bruges om Guds søn, Åb 2,23.

I trykt udgave: Bind 2 side 173 linje 32

◀ **Saul forklædt ... Dommers dømmende Røst** : sigter til beretningen i 1 Sam 28,4-19 om kong Saul, der under israelitternes krig med filistrene forklædte sig og opsøgte en spåkvinde for at få hende til at fremmane den afdøde profet Samuel, som i sin tid havde salvet Saul til konge. Da Samuels ånd var fremkaldt, sagde han til Saul, at Gud havde gjort, som Samuel havde forudsagt, revet kongedømmet fra ham og givet det til David, at han ville tabe krigen mod filistrene, og at han og hans sønner ville blive dræbt dagen efter.

I trykt udgave: Bind 2 side 173 linje 35

◀ **nomina appellativa** : lat. fællesnavne.

I trykt udgave: Bind 2 side 174 linje 9

◀ **Marie Beaumarchais** : Marie Caron var søster til Pierre Auguste Caron de Beaumarchais (1732-99), som senere blev berømt for sine lystspil, bl.a. *Le Barbier de Seville* (opført 1775) og *Le mariage de Figaro* (opført 1784, 81,6), der blev optakt til den franske revolution. I 1764 rejste han til Madrid for at tage hævn over den spanske forf. Clavijo y Fajardo (1730-1806), som havde lovet Marie ægteskab, vundet hendes ja, men derpå forladt hende. Beaumarchais syntes at have fået sagen ordnet, så ægteskabet kunne indgås, men fik nys om, at spanieren søgte at mistænkeliggøre ham hos regeringen, hvorefter han fik kongen til at fratage Fajardo hans embede og forvise ham fra Madrid. Fajardo blev senere taget til nåde af regeringen, der udnævnte ham til redaktør i 1773 og siden til inspektør på det naturhistoriske museum.

I trykt udgave: Bind 2 side 174 linje 13

◀ **Goethes Clavigo** : Goethe (64,31) fandt sit stof til *Clavigo* (1774) i A.C. de Beaumarchais' *Mémoires* (1774), hvori han skildrede sit ophold i Madrid i 1764. I sin tragedie lader Goethe imidlertid Marie dø og Beaumarchais dræbe Clavigo. Værket blev oversat til dansk i 1808. Jf. *Clavigo. Ein Trauerspiel* i *Goethe's Werke* (64,31) bd. 10, 1827, s. 49-124.

I trykt udgave: Bind 2 side 174 linje 14

◀ **Tantalus ... Sisyphus ... et Bjerg** : omtales i Homers *Odysseen* 11, 582-600, jf. *Homers Odyssee*, overs.

af Chr. Wilster (173,14) bd. 1, s. 162f.

I trykt udgave: Bind 2 side 174 linje 24

◀ **Maskinen** : samovaren eller temaskinen (342,19).

I trykt udgave: Bind 2 side 174 linje 29

◀ **Goethe ... et Par enkelte Vink** : *Clavigo*, 1. akt, 2. scene, i *Goethe's Werke* (64,31) bd. 10, 1827, s. 59f.

I trykt udgave: Bind 2 side 175 linje 12

◀ **Succession** : lat. række.

I trykt udgave: Bind 2 side 175 linje 32

◀ **perpetuum mobile** : lat. evighedsmaskine.

I trykt udgave: Bind 2 side 176 linje 11

◀ **Tro, der kan flytte Bjerge** : jf. 1 Kor 13,2.

I trykt udgave: Bind 2 side 176 linje 32

◀ **Ligament** : ledbånd, sene.

I trykt udgave: Bind 2 side 177 linje 27

◀ **Vi følge Goethe ... sin Død derover** : *Clavigo*, 2. akt, i *Goethe's Werke* (64,31) bd. 10, 1827, s. 70.

I trykt udgave: Bind 2 side 178 linje 6

◀ **Concession** : indrømmelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 178 linje 12

◀ **Normativ** : krav.

I trykt udgave: Bind 2 side 178 linje 17

◀ **pathetiske** : lidenskabelige.

I trykt udgave: Bind 2 side 178 linje 21

◀ **Noget, Goethe ... Søsteren** : *Clavigo*, 3. akt, 1. scene, hvor Maries søster Sophie siger: »Ak, elsker jeg ham ikke, som du, med den fuldkomneste, reneste, søsterlige kærlighed?« Jf. *Goethe's Werke* (64,31) bd. 10, 1827, s. 83.

I trykt udgave: Bind 2 side 179 linje 1

◀ **Skuffelse** : illusion.

I trykt udgave: Bind 2 side 179 linje 12

◀ **hiin Viismand ... blev Svar skyldig** : sigter til historien om den græske digter Simonides fra Keos (ca. 500 f.Kr.) i Ciceros *De natura deorum* 1, 60. Det spørgsmål, som tyrannen Hieron i Syracus stillede ham, angik dog ikke, hvad religion er, men hvad eller hvordan guddommen er. Jf. *M. Tullii Ciceronis opera omnia*, udg. af J.A. Ernesti (141,32), bd. 4, s. 487f.

I trykt udgave: Bind 2 side 180 linje 22

◀ **en stille Aands ... Væsen** : jf. 1 Pet 3,4.

I trykt udgave: Bind 2 side 180 linje 33

◀ **ecclesia pressa** : lat. betrængt kirke.

I trykt udgave: Bind 2 side 181 linje 12

◀ **synderligt** : særligt.

I trykt udgave: Bind 2 side 181 linje 18

◀ **piinligt Forhør** : forhør under tortur; smertelig og penibel afhøring.

I trykt udgave: Bind 2 side 181 linje 18

◀ **Slutteren** : fangevogteren.

I trykt udgave: Bind 2 side 181 linje 24

◀ **Du lidet Troende** : spiller på udtrykket i Matt 8,26: »hvi ere I frygtagtige, I lidet troende?« (NT-1819). Det Jesus sagde til disciplene, da de blev bange, engang de var om bord i en båd, og der blev et voldsomt uvejr på søen; jf. også Matt 16,8.

I trykt udgave: Bind 2 side 182 linje 7

◀ **Olieblad** : spiller formentlig på fortællingen om den due, Noa sendte ud, efter at syndfloden var ophørt og arken stødt på grund; da duen kom tilbage, havde den et frisk olivenblad (GT-1740: Olieblad) i næbbet, og Noa var klar over, at vandet var forsvundet fra jorden, 1 Mos 8,10-11.

I trykt udgave: Bind 2 side 182 linje 8

◀ **da vil jeg give ham det Alt igjen** : spiller på historien om Job, der mistede alt, kvæg, kameler, tjenestefolk, børn og sin sundhed, men som af Gud fik alt igen, jf. Job 42,11-17.

I trykt udgave: Bind 2 side 183 linje 6

◀ **brød den sig ... Klippemasser** : banede den sig en vej igennem klippemasser.

I trykt udgave: Bind 2 side 184 linje 19

◀ **Donna Elvira** : el. Donna Elvire, den kvindelige hovedperson i operaen *Don Juan*.

I trykt udgave: Bind 2 side 187 linje 1

◀ **Operaen Don Juan** : 55,12.

I trykt udgave: Bind 2 side 187 linje 2

◀ **Nonne** : jf. 1. akt, 6. scene, i *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik*, overs. af L. Kruse (55,12), 1807, s. 18, hvor Elvire synger: »Den Agt jeg nød i Klostrets stille Celler, / Alt gav jeg Dig, en Skiænk af Kierlighed!« og videre s. 20: »Guds Brud jeg var, jeg foretrak din Elskov; / Giv med et Ord mig Livet eller Døden!«

I trykt udgave: Bind 2 side 187 linje 4

◀ **som en Tiger ... en Lillie** : citat fra Oehlenschlägers lystspil *Aladdin, eller Den forunderlige Lampe* i *Oehlenschlägers Poetiske Skrifter* (30,14) bd. 2, s. 275. Nouredin (30,21) spørger lampens ånd om muligheden af at flytte Aladdin, hans brud og palads til Afrika, og ånden svarer, at det kan ske så let »Som Tigren knække kan en Lillie«.

I trykt udgave: Bind 2 side 188 linje 15

◀ **1003** : 96,8.

I trykt udgave: Bind 2 side 188 linje 16

◀ **Clavigo** : 174,13.

I trykt udgave: Bind 2 side 188 linje 30

◀ **hertil og ikke videre** : spiller måske på Job 38,11, hvor Gud siger til havet: »Hertil må du komme, ikke længere, her standser dine stolte bølger«.

I trykt udgave: Bind 2 side 189 linje 7

◀ **Taleværelse** : ordet bruges mest om taleværelse eller talekammer i klostre, hvor en af klostrets beboere kan modtage og tale med en besøgende.

I trykt udgave: Bind 2 side 189 linje 12

◀ **et Guds Huus ... paa Klippen** : spiller på Jesu lignelse om huset, der er bygget klippen, og huset bygget på sand, Matt 7,24-27.

I trykt udgave: Bind 2 side 190 linje 6

◀ **et gyldigt Krav af Ideen** : Hos Hegel er »Ideen« det igennem den verdenshistoriske udvikling aktualiserede »Begreb«, hvor »Begrebet« er den historiske udviklings væsen (friheden) og dens drivkraft. Begrebet spiller hos Hegel en rolle, der er analog med den rolle, formen spiller hos Aristoteles. Når der er tale om »et gyldigt Krav af Ideen«, er der ikke tale om noget subjektivt, men om noget objektivt, noget, som sker i medfør af det virkelige.

I trykt udgave: Bind 2 side 191 linje 10

◀ **Først maa hun ... i Kruses Bearbejdelse** : sigter til 1. akt, 6. scene, i *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik*, overs. af L. Kruse (55,12), 1807, s. 20, hvor Elvire endelig møder Juan og synger til den troløse, der har opflammet hendes hjerte: »O! hvilket Spørgsmaal! har du ikke smittet / Mit Hierte med en Lue, som er evig, / Som flammer om den Glød, den tændtes ved. / Forgiæves Dig beskylder klart mit Hoved, / Her taler stedse dog en Røst for Dig, / Ak! høiere end Gud, Fornuft og Troskab!« Hun giver sin staldmester Gusman hånden og fortsætter: »Mit Hierte først maae grusomt overtydes, / Det er mit Maal; derfor jeg søgte Dig / I hver en Stad, hver Bye, paa alle Veie, / I Mulm og Nat, i Solens klare Skin; / Jeg frygter ikke meer for at opdages; / Thi er du falsk, er alt mig ligegyldigt! / Nu har jeg Dig – tael nu, undskyld din Adfærd. / Guds Brud jeg var, jeg foretrak din Elskov; / Giv med et Ord mig Livet eller Døden! / Alt har Fortvivlelsen traad nær til mig, / Min bange Siel tør kun til Dig sig vende; / Gud har forladt mig! ak! har du det med?« – Kruse: Lauritz Kruse (1778-1839), da. forf. og oversætter.

I trykt udgave: Bind 2 side 191 linje 27

◀ **Agitation** : bevægelse, uro; heftig sindsbevægelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 191 linje 36

◀ **Kruse lade Don Juan sige ... som tvang** : citat fra 1. akt, 6. scene, i *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik*, overs. af L. Kruse (55,12), 1807, s. 20f., hvor den forlegne Juan overlader tjeneren Leporello at svare på den fortvivlede Elvires arie (191,27): »Elvire! Bedste! hvor din Tilstand gaaer mig / Til Hierte; – men er du nu stemt at høre, / At troe mit Ord – Du som mistænker mig; / Da – næsten kan jeg sige, usandsynlig / Den Aarsag er – som tvang – « Don Juan fatter sig og fortsætter: »tael Leporello! / Fortæl du alt – jeg selv vil intet sige«.

I trykt udgave: Bind 2 side 192 linje 4

◀ **et Beviis, for grusomt at overtydes** : 191,27. Da den forundrede Leporello har fået Don Juans ordre til at give Elvire en forklaring, tilskynder hun ham til at tale trods sin angst for, hvad han vil sige. Don Juan flygter, hvorefter tjeneren Leporello kalder ham en forræder og synger sin listearie (83,27).

I trykt udgave: Bind 2 side 192 linje 16

◀ **skjuler ikke en Dolk paa sit Bryst** : jf. regibemærkningen om Elvire i 1. akt, 6. scene, i *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik*, overs. af L. Kruse, 1807, s. 18: »Hun river en Dolk frem, Juan og Gusman falde hende i Armen«.

I trykt udgave: Bind 2 side 193 linje 20

◀ **Som Dido ... hende utro** : sigter til Vergils *Æneide* 6. sang, v. 469-474. Jf. *Virgils Æneide*, overs. af J.H. Schønheyder (49,9), bd. 1, s. 276f.: »Saadan Æneas, Øiet fyldt med Graad / formildende tiltalte Dronningen, / hvis Aasyn gnistrede af Harm og Vrede. / Hun fravendt vendte Øinene nedad, / ei mere blev hun ved hans Tale rørt, / end haarde Kampesteen, end parisk Marmor; / tilsidst hun rev sig bort og flygtede / med fiendtligt Sind til Lundens Skygger hen, / hvor hendes første Mand Sichæus var, / og kiærligen tog Deel i hendes Sorg«. Bag dette optrin i underverdenen ligger følgende forhistorie: På sin stormfulde skibsfart fra Troja mod Italien blev helten Æneas (ifølge sagnene grundlæggeren af Romerriget) af en storm drevet i land på Nordafrikas kyst, hvor han blev venligt modtaget af Dronning Dido (ifølge sagnene grundlæggeren af Kartago). De fattede kærlighed til hinanden, men deres kærlighedsforhold ophørte, da Æneas forlod Nordafrika, hvorefter Dido døde. – Æneas er hovedpersonen i og lægger navn til det rom. nationalepos *Æneiden*.

I trykt udgave: Bind 2 side 193 linje 30

◀ **At tænke en Modsigelse ... unge Tillægs dumdristige Mod** : Ved den nyere filosofi tænkes fortrinsvis på hegelianismen (166,25).

I trykt udgave: Bind 2 side 194 linje 3

◀ **Concupiscens** : heftig attrå.

I trykt udgave: Bind 2 side 194 linje 11

◀ **Tærepenge** : penge til livsfornødenheder, især under en rejse.

I trykt udgave: Bind 2 side 194 linje 16

◀ **Magdalene-Stiftelse** : hjem til redning af 'faldne' kvinder ved opdragelse, arbejde og religiøs påvirkning. Magdalene kommer fra den prostituerede Maria Magdalene i NT, jf. Luk 7,37-50.

I trykt udgave: Bind 2 side 194 linje 19

◀ **Species** : lat. skikkelser, slags, eksemplarer.

I trykt udgave: Bind 2 side 195 linje 14

◀ **Domino** : ital. maskeradekappe.

I trykt udgave: Bind 2 side 195 linje 36

◀ **οὔτε λέγει ... ἀλλὰ σημαίνει** : »det hverken taler eller skjuler, men antyder«, skal Heraklit have sagt om oraklet i Delfi; citatet er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 196 linje 12

◀ **Deminutivum** : lat. formindskelsesord, fx barnlil.

I trykt udgave: Bind 2 side 196 linje 18

◀ **Dægge-Navn** : kælenavn.

I trykt udgave: Bind 2 side 196 linje 19

◀ **slankere end et Siv** : Elvire karakteriseres som både slank og bøjelig.

I trykt udgave: Bind 2 side 196 linje 27

◀ **herligere end Cederen paa Libanon** : spiller på Højs 5,15, hvor Shulamit siger om sin elskede: »hans skikkelse er som Libanon, / prægtig som cedertræer«.

I trykt udgave: Bind 2 side 196 linje 27

◀ **Charon** : i den gr. mytologi navnet på færgemanden, der sejlede de dødes sjæle over underverdenens flod Styx (el. Acheron) til de dødes rige.

I trykt udgave: Bind 2 side 196 linje 29

◀ **Obol** : lille kobbermønt, som grækerne efter den folkelige opfattelse skulle lægge i ligets mund som færgeløn til Charon; uden den kunne man ikke blive færget over til de dødes rige. Jf. W. Vollmer *Vollständiges Wörterbuch der Mythologie aller Nationen* (97,5), s. 528.

I trykt udgave: Bind 2 side 196 linje 31

◀ **averterer** : underretter, meddeler.

I trykt udgave: Bind 2 side 197 linje 3

◀ **min første Kjærlighed blev jeg utro** : spiller på Åb 2,4, hvor det om menigheden i Efesos siges: »jeg har det imod dig, at du har svigtet din første kærlighed«, nemlig til Kristus.

I trykt udgave: Bind 2 side 198 linje 1

◀ **Forbandelses-Krands** : Det opfattes normalt som positivt at flette eller give krans (156,27).

I trykt udgave: Bind 2 side 198 linje 4

◀ **Margrete** : da. form for Margarete eller Gretchen, den kvindelige hovedperson, som forføres og svigtes af Faust, og som – efter at have druknet deres fælles barn – ender med at blive fordømt af Mefistofeles og frelst

»fraoven«, jf. første del af Goethes *Faust. Eine Tragödie* (64,31).

I trykt udgave: Bind 2 side 200 linje 1

◀ **Goethes Faust** : 64,31.

I trykt udgave: Bind 2 side 200 linje 2

◀ **Halb Kinderspiel ... im Herzen** : »Halvt børneleg, halvt Gud i hjertet«. Citat fra domkirkescenen i første del af *Faust*, jf. *Goethe's Werke* (64,31) bd. 12, 1828, s. 199. I den indledende replik minder den onde ånd Margarete om, dengang hun fuld af uskyld trådte frem foran alteret og fremsagde sine bønner, »halvt børneleg, halvt Gud i hjertet«, og spørger hende, hvad det er for misgerninger, hun nu har i sit hjerte.

I trykt udgave: Bind 2 side 200 linje 6

◀ **første Gang hun seer Faust** : sigter til gadescenen i *Faust*, hvor Faust ser den 14-årige Margarete for første gang, men hvor hendes følelse af at være for ringe til ham ikke omtales. Jf. *Goethe's Werke* (64,31) bd. 12, 1828, s. 133.

I trykt udgave: Bind 2 side 200 linje 9

◀ **Stjerneblomst** en: stellaria, slægt af nellike-familien; folkeligt bruges navnet om forskellige planter med stjerneformede blomster, fx asters, bellis, guldstjerne og blåstjerne.

I trykt udgave: Bind 2 side 200 linje 11

◀ **Han elsker ... mig ikke** : sigter til havescenen, hvor Margarete spadserer med Faust, og veninden Martha med Mefistofeles. Margarete plukker en stjerneblomst, og mens hun trækker det ene kronblad af efter det andet siger hun halvhøjt: »Han elsker mig – elsker mig ikke«. Jf. *Goethe's Werke* (64,31) bd. 12, 1828, s. 165f.

I trykt udgave: Bind 2 side 200 linje 15

◀ **Sagnet om Don Juan** : Sagnet går tilbage til en gammelspansk beretning om den udsvævende adelsmand Don Juan Tenorio fra Sevilla, der bortførte datteren af Don Gonzalo de Ulloa, som Don Juan derefter dræbte. Himlen skal have straffet drabet på denne ansete kommandør af den gejstlige ridderorden Calatravaordenen ved at lade hans statue styrte Don Juan i Helvede. Spanien Gabriel Tellez, der var en højtstående gejstlig, skrev under pseudonymet Tirso de Molina den første fiktionsberetning om Don Juan *El Burlador de Sevilla* o. 1620 (96,8). Den fulgtes af Molières komedie *Don Juan ou le festin de pierre* fra 1665 (108,29), der blev et af forlæggene for da Pontes italienske tekst til Mozarts opera *Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni* fra 1787 (55,12 og 96,8). Først hos Molière, men især hos da Ponte, er der lagt vægt på Don Juans talløse forførelser.

I trykt udgave: Bind 2 side 200 linje 21

◀ **1003** : sigter til listearien (96,8). I 1. akt, 6. scene, i *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik*, overs. af L. Kruse (55,12), 1807, s. 22f., lyder Leporellos arie således: »Hvis De, Donna! behager at høre / Denne Liste, som jeg har at føre / Paa de Skiønne, hans Kunst monne røre, / Smukke Ting da De skal faae at see! / Først Italien hundred' og tyve! / En Snees Tydske, for ikke at lyve. / Frankrigs Pigebørn rundt om ham flyve; / Men ved Spanien, staaer tusind og tre!«

I trykt udgave: Bind 2 side 200 linje 21

◀ **Faust ender med at blive en Don Juan** : Der tænkes her udelukkende på første del af Goethes *Faust* (64,31), *Goethe's Werke* (64,31) bd. 12, 1828, s. 25-247.

I trykt udgave: Bind 2 side 201 linje 18

◀ **Heiterkeit** : ty. munterhed, klarhed.

I trykt udgave: Bind 2 side 201 linje 29

◀ **Skyggerne i Underverdenen** : I gr. og rom. mytologi opfattedes underverdenen som det sted, hvor de døde sjæle opholdt sig efter at have forladt legemet. Homer beskriver, hvorledes Odysseus kom til grænsen for dødsriget Hades, som man henlagde til jordens indre, og ved hjælp af offergaver kom i forbindelse med de dødes skygger. Man mente, at selv om sjælene levede som skygger, så kunne de dog vende tilbage til deres grav for at fortære de udlagte offergaver.

I trykt udgave: Bind 2 side 201 linje 33

◀ **Troldmænd ... en Foryngelses-Drik** : Umiddelbart før Faust møder Margarete (200,9), har han fået en trylledrik, der skal give ham ungdommelig drift, jf. scenen i heksekøkkenet, *Goethe's Werke* (64,31) bd. 12, 1828, s. 117-132.

I trykt udgave: Bind 2 side 202 linje 3

◀ **vinker** : lokker.

I trykt udgave: Bind 2 side 202 linje 13

◀ **Mephistopheles** : Navn på Djævelen i Faust-traditionen. Det benyttes allerede i den første bog om Faust fra 1587 (95,21). I Goethes *Faust* lader Mefistofeles i slutningen af scenen i heksekøkkenet Faust se sin fremtidige erobring af Margarete i et spejl, idet han lover, at Faust snart skal se den skønneste af alle kvinder stå lyslevende foran sig. Jf. *Goethe's Werke* bd. 12, s. 132.

I trykt udgave: Bind 2 side 202 linje 18

◀ **Privatdocent** : Især i Tyskland brugte man ved universiteterne privatdocenter, dvs. forelæsere, der var doktorer, men ikke ansat. Her sigter betegnelsen formentlig til H.L. Martensen (95,23).

I trykt udgave: Bind 2 side 202 linje 24

◀ **Tvivelns Magister** : henviser til åbningsscenen »Nat« i første del af Goethes *Faust*, hvor Faust beskriver sit liv, før han kom i Mefistofeles' magt og begyndte at dyrke magi. Han omtaler her sig selv som en magister og doktor, der har trukket sine studenter om ved næsen, og som med smerte i hjertet har indset, at vi intet formår at vide. Men Faust siger også, at han hverken plages af skrupler eller af tvivl og hverken frygter Helvede eller Djævelen, jf. *Goethe's Werke* bd. 12, s. 29. Måske tænkes der også på scenen i Marthas have, hvor den umiddelbart religiøse Margarete udspørger den intellektuelle tvivler Faust om hans forhold til religion og til troen på Gud, jf. *Goethe's Werke* bd. 12, s. 179-184. I en optegnelse, dateret 1. juni 1835, i journalen AA opfatter SK Faust som »den personificerede Tvivl« (jf. *Pap. I A 72*, s. 47).

I trykt udgave: Bind 2 side 202 linje 34

◀ **mærker Margrete ... til Troen** : Jf. scenen i Marthas have 202,34.

I trykt udgave: Bind 2 side 203 linje 11

◀ **Katechisationsscene** : sigter til scenen i Marthas have 202,34.

I trykt udgave: Bind 2 side 203 linje 13

◀ **hun saa elskværdigt ... Fortrinligt hos hende** : sigter til scenen i et lille havehus, hvor Margarete, der er betaget af Fausts store viden, beskæmmet siger, at hun ikke fatter, hvad han ser i hende, et uvidende barn. Jf. *Goethe's Werke* (64,31) bd. 12, s. 169.

I trykt udgave: Bind 2 side 205 linje 15

◀ **Hvad Goethe ... om Hamlet ... sprænge Karret** : sigter til *Wilhelm Meisters Lehrjahre* 4. bog, 13. kap., i *Goethe's Werke* (64,31) bd. 19, s. 76, hvor det siges, at Shakespeare i Hamlet har villet skildre: »eine große That auf eine Seele gelegt, die der That nicht gewachsen ist. (...) Hier wird ein Eichbaum in ein köstliches Gefäß gepflanzt, das nur liebliche Blumen in seinen Schoos hätte aufnehmen sollen; die Wurzeln dehnen aus, das Gefäß wird zernichtet«.

I trykt udgave: Bind 2 side 205 linje 26

◀ **skuffer** : vildleder, bedrager.

I trykt udgave: Bind 2 side 207 linje 16

◀ **mæt den Hungrige ... besøg den Eensomme** : spiller på den store dommedagsscene i Matt 25,31-46, hvor Jesus siger til de retfærdige: »jeg var hungrig, og I gave mig at æde; jeg var tørstig, og I gave mig at drikke; jeg var fremmed, og I toge mig til Eder; jeg var nøgen, og I klædte mig; jeg var syg, og I besøgte mig; jeg var i Fængsel, og I kom til mig«, v. 35-36 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 2 side 207 linje 33

◀ **lad Din Barmhjertighed ... forbarm Dig over mig** : spiller på udtryk i Sl 51, som er lagt i munden på David, efter at han har været sammen med Batseba: »Gud! vær mig naadig efter din Miskundhed; udslet mine Overtrædelser efter dine store Barmhiertigheder«, v. 3; »Gud! skab i mig et reent Hierte, og forny en

stadig Aand inden i mig. Bortkast mig ikke fra dit Ansigt«, v. 12-13 (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 208 linje 8

◀ **Kan da Leerkarret ... mod Pottemageren** : spiller på Rom 9,20-21: »Menneske! Hvem er du, siden du går i rette med Gud? Kan det, der er formet, sige til ham, der formede det: Hvorfor har du lavet mig sådan? Er pottemageren ikke herre over sit ler, så han af den samme masse kan lave fornemme kar og kar til dagligt brug?«

I trykt udgave: Bind 2 side 208 linje 11

◀ **et Leer i hans Haand** : spiller på Job 10,9, hvor Job siger til Gud: »Husk, at du formede mig som ler, og nu gør du mig til jord igen«; jf. også Es 64,7 og 1 Mos 2,7.

I trykt udgave: Bind 2 side 208 linje 12

◀ **et Sidebeen, hvoraf han dannede mig** : ifølge 1 Mos 2,21-22 dannede Gud kvinden af et ribben, som han havde taget fra Adam.

I trykt udgave: Bind 2 side 208 linje 13

◀ **opelskede** : opfostrede, fremelskede.

I trykt udgave: Bind 2 side 208 linje 14

◀ **Florine i Eventyret ... tre Nætter der** : sigter til dronningen i eventyret »Den blå Fugl«, jf. »L'Oiseau bleu« i Cathérine d'Aulnoy *Les Contes de Fées*, bd. 1-4, Paris 1810; bd. 1, s. 88-96. Her fortælles det, hvordan den ulykkelige dronning Florine forlader sit slot for at søge efter sin elskede, kong Åmund. Da hun endelig når frem til Åmunds slot, opdager hun, at han står foran sit bryllup; hun køber sig adgang til en ekkogrotte i slottet, hvorfra hun ved fra Åmund, at han kan høre alt, hvad der bliver sagt. De to første nætter hører Åmund ingenting, da han sover dybt; men den tredje nat lykkes det hende at bestikke Åmunds kammertjener til ikke at give ham hans sædvanlige sovemiddel. Hele natten taler hun så indtrængende om, hvad de sammen har oplevet, at kongen bliver klar over, at det er Florine, der taler i grotten. Ad en hemmelig trappe iler han ned til hende, og de forenes i stor lykke.

I trykt udgave: Bind 2 side 209 linje 2

◀ **kun den, der selv er bidt af Slinger ... af Slinger** : ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 209 linje 22

◀ **Ulykkeligste** : 213,1.

I trykt udgave: Bind 2 side 211 linje 1

◀ **Συμπαρανεκρωμένοι** : (Symparanekrōménoi) 137,6.

I trykt udgave: Bind 2 side 211 linje 2

◀ **Peroration** : sammenfattende og afsluttende tale; epilog eller konklusion.

I trykt udgave: Bind 2 side 211 linje 3

◀ **etsteds i England ... den Ulykkeligste** : sigter til en grav med indskriften »Miserrimus« (lat. den elendigste, den ulykkeligste) i Worcester Cathedral. I en notesbog fra 1840 skriver SK: »Der findes etsteds i Engeland et Gravmonument, hvorpaa der blot staaer disse Ord: den ulykkeligste. Jeg vilde tænke mig at Een læste det og nu troede at der slet ingen laae begravet, men at det var bestemt for ham« (*Pap.* III A 40).

I trykt udgave: Bind 2 side 213 linje 1

◀ **Epitaphium** : lat. ligtale, gravskrift, gravmæle med indskrift.

I trykt udgave: Bind 2 side 213 linje 7

◀ **Og see, Graven var tom** : spiller på de nytestamentlige påskeberetninger om den tomme grav efter Kristi opstandelse, jf. fx Mark 16,4-6.

I trykt udgave: Bind 2 side 213 linje 18

◀ **Digteren** s: Christen H. Pram (1756-1821), no.-da. digter, kendt bl.a. for sit epos *Stærkodder*, Kbh. 1785,

hvor oldtid, eventyr og nutid blandes.

I trykt udgave: Bind 2 side 213 linje 19

◀ **i Graven ... ei veed** : Citat fra Prams *Stærkodder* 7. sang, s. 142: »O venlige Grav, i din Skygge boer Fred; / Din tause Indbygger af Sorgen ei veed«.

I trykt udgave: Bind 2 side 213 linje 21

◀ **Eumeniderne ... Templets Dør** : I den gr. tragediedigter Æschylos' skuespil *Eumeniderne* («Hævn gudinderne», sidste drama i trilogien *Orestias*) berettes om, hvordan Orestes, søn af Agamemnon og Klytæmnestra, efter at have dræbt sin mor, forfulgtes af eumeniderne (eryniderne), indtil han fandt asyl i templet i Delphi. Jf. *Des Aischylos Werke* (45,3).

I trykt udgave: Bind 2 side 213 linje 26

◀ **ἀφορισμένοι og segregati** : gr. (aphorisménoi) og det tilsvarende ord på lat. afsondrede, adskilte; udstødte; udsete. I Rom 1,1 omtaler Paulus sig selv som »ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ«, der i den lat. oversættelse *Vulgata* gengives med »segregatus in evangelium Dei«, udsondret eller udset til at forkynde Guds evangelium. ἀφορισμένοι er fejl for ἀφωρισμένοι. Jf. C.G. Bretschneider *Lexicon manuale graeco-latinum in libros novi testamenti*, bd. 1-2, 2. udg., Leipzig 1829, ktl. 73-74; bd. 1, s. 190, hvor ordet forklares således: »separo, segrego, ich sondere aus«.

I trykt udgave: Bind 2 side 214 linje 10

◀ **Mange ere de ... Faa ere de Udvalgte** : spiller på Matt 20,16: »thi Mange ere kaldede, men Faa ere udvalgte« (NT-1819), jf. Matt 22,14.

I trykt udgave: Bind 2 side 214 linje 18

◀ **En Adskillelse ... befæstes imellem dem** : spiller på lignelsen om den rige mand og Lazarus, hvor den rige mand i dødsriget beder Abraham sende Lazarus over til sig for at læske hans tunge med lidt vand. Abraham afslår og siger, at der er »imellem os og Eder et stort Svælg befæstet, at de, som ville fare herfra ned til Eder, kunne ikke, og de kunne ikke heller fare derfra over til os«, Luk 16,26 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 2 side 214 linje 18

◀ **de romerske Soldater** : De romerske soldaters dødsforagt omtales fx i Ciceros »Cato maior« 20, 75, jf. *M. Tullii Ciceronis opera omnia*, udg. af J.A. Ernesti (141,32), bd. 4, s. 956.

I trykt udgave: Bind 2 side 214 linje 22

◀ **hiin evige Jøde** : eller Ahasverus, er kendt fra flere sagn, der blev nedfældet i krøniker i Sydeuropa og England i begyndelsen af det 13. årh., og som har levet videre i folkebøgerne. Ifølge et af sagnene, der muligvis går tilbage til Armenien, skulle den evige jøde have været dørvogter hos Pontius Pilatus og foragteligt have slået Jesus i ryggen med en knytnæve, da Jesus blev slæbt ud fra borgen; han skulle desuden have råbt til Jesus: Gå noget hurtigere! hvorpå Jesus skulle have vendt sig om og sagt: Jeg går, men du skal vente, indtil jeg kommer igen. Ifølge andre sagn skulle den evige jøde have nægtet Jesus at hvile sig på dørtærsklen til sit hus, da Jesus slæbte sit kors ud til Golgata. Nyere sagn vil vide, at han var skomager i Jerusalem, deraf betegnelsen Jerusalems Skomager. Som straf for, hvad den evige jøde havde gjort mod Jesus, skulle han til evig tid vandre fredløs omkring på jorden.

I trykt udgave: Bind 2 side 214 linje 25

◀ **lykkelig den ... aldrig var født** : spiller på en kendt sentens i antikkens gr. litteratur: den største lykke er den ikke at blive født, den næststørste er, når man er født, at dø hurtigst muligt.

I trykt udgave: Bind 2 side 214 linje 30

◀ **Solon, Solon, Solon!** : sigter til historien om den rige, lydiske kong Krösos, fortalt i Herodots *Historiarum* 1, 32 og 86. I 546 f.Kr. led Krösos nederlag til den persiske kong Kyros, som tog ham til fange og besluttede at lade ham brænde; mens Krösos stod ulykkelig på bålet, kom han i tanker om de ord, den vise Solon fra Athen havde sagt til ham, at intet menneske kan være lykkeligt, så længe det endnu er i live, og han råbte tre gange: Solon. Da Kyros hørte dette råb, lod han en tolk spørge, hvorfor han råbte det; og da han fik årsagen at vide, befalede han, at bålet skulle slukkes og Krösos skånes. Jf. *Die Geschichten des Herodotos*, overs. af F. Lange (13,33), bd. 1, s. 18f., 49f.

I trykt udgave: Bind 2 side 215 linje 8

◀ **Hegel** s: 58,9.

I trykt udgave: Bind 2 side 215 linje 35

◀ **den ulykkelige Bevidsthed** : Den ulykkelige bevidsthed er den spaltede bevidsthed, som er sig bevidst, at den ikke formår at forene bevidstheden forstået som empirisk bevidsthed, dvs. som bevidsthed om tilfældige forhold, med bevidstheden som selvbevidsthed, dvs. en bevidsthed, som fra at være bevidsthed om noget fremmed genfinder sig selv i dette fremmede. Hovedstedet hos Hegel er *Phänomenologie des Geistes*, udg. af J. Schulze, Berlin 1832 [1807], ktl. 550, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 2, s. 158ff. (*Jub.* bd. 2, s. 166ff.; *Suhr.* bd. 3, s. 163ff.).

I trykt udgave: Bind 2 side 216 linje 1

◀ **en Fortælling af Clemens Brentano** : *Die drei Nüsse*, Berlin og Königsberg 1834, af den ty. digter Clemens Brentano (1778-1842).

I trykt udgave: Bind 2 side 216 linje 6

◀ **tertia nux mors est** : lat. »den tredje nød er døden«. Citat fra Clemens Brentano *Die drei Nüsse*, hvor der fortælles om en smuk apotekerfrue, hvis bror måtte flygte, fordi han havde dræbt sin modstander i en duel. I en skov uden for Lyon tog bror og søster afsked med hinanden, og mens de sad og spiste nødder, citerede broderen det latinske ordsprog: »Unica nux prodest; nocet altera; tertia mors est« (Den første nød gavner; den anden skader; den tredje er døden). Netop som han havde sagt det, blev han skudt af den jaloux apoteker, der troede, han var konens elsker. Apotekeren flygtede, men da han senere i Tyskland hørte ordsproget om de tre nødder (»tertia mors est, die dritte ist der Tod«), blev han så bevæget, at han vendte tilbage til Lyon og meldte sig, hvorefter han blev henrettet.

I trykt udgave: Bind 2 side 216 linje 7

◀ **omskrevet** : dvs. afgrænset.

I trykt udgave: Bind 2 side 216 linje 15

◀ **et tempus** : lat. en tid (grammatisk).

I trykt udgave: Bind 2 side 216 linje 21

◀ **nærværende ... i en tilkommende** : sigter til præteritum (datid) og futurum (fremtid).

I trykt udgave: Bind 2 side 216 linje 22

◀ **plus quam perfectum** : lat. mere end fuldendt, førdatid (grammatisk).

I trykt udgave: Bind 2 side 216 linje 24

◀ **futurum exactum** : lat. fremtidigt afsluttet, førfremtid (grammatisk).

I trykt udgave: Bind 2 side 216 linje 25

◀ **Ancæus** 's: Om Ankaios, søn af havguden Poseidon og konge på øen Samos, fortælles i anmærkningerne til Apollonius Rhodius' *Argonautica*, at han plantede en vingård, hvorefter en spåmand forudsagde, at han ikke ville leve så længe, at han kunne nå at drikke vinen. Da druerne var modne, pressede han et bæger saft og spottede spåmanden, som svarede med de nedenfor citerede græske ord. Før Ankaios kunne nå at drikke, blev han kaldt ud, fordi et vildsvin plyndrede hans marker, og på jagten efter vildsvinet blev han dræbt af det. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 194, hvor det også siges, at Ankaios først og fremmest er kendt på grund af ordsproget.

I trykt udgave: Bind 2 side 219 linje 17

◀ **πολλα μεταξυ πελει κυλικος και χειλεος άκρου** : gr. »der er et langt stykke mellem bægeret og læbens rand«.

I trykt udgave: Bind 2 side 219 linje 20

◀ **som Latone til Hyperboræernes Mørke ... en Fødende** : Hera forhindrede den gravide titanide Leto (lat. Latona) i at føde og forbød ethvert land, hun kom til, at give hende et tilflugtssted. Kun øen Delos vovede at give hende et fristed, og her fødte hun Apollon og Artemis (lat. Diana 73,5). Hyperboræerne var beboerne i et gudeland beliggende ved jordens yderste rand, oftest lokaliseret til det høje Nord. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 142-148.

I trykt udgave: Bind 2 side 219 linje 25

◀ **af sin hele Sjæl ... af al sin Tanke** : spiller på kærlighedsbudet: »Du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte og af hele din sjæl og af hele dit sind«, Matt 22,37, jf. 5 Mos 6,5.

I trykt udgave: Bind 2 side 220 linje 15

◀ **Niobe. Hun mistede ... hende Livet** : Den gr. sagn dronning Niobe pralede med, at hun var jævnbyrdig med Leto (219,25), hvorefter Apollon og Artemis dræbte alle hendes børn, 6 sønner og 6 døtre. Zeus forvandlede hende derefter til en stenstøtte, som angiveligt stadig kan ses på den højeste tinde på bjergkæden Sipylos, der strækker sig fra bugten ved Smyrna i nør retning. Historien fortælles fx i Homers *Iliade* 24. sang, v. 602-617; jf. endvidere P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 326.

I trykt udgave: Bind 2 side 220 linje 18

◀ **Oedips forstødte Slægt ... Antigone** : Ødipus avlede to sønner og to døtre med sin mor lokaste (149,27). Da Ødipus havde mistet synet, fornærmede hans sønner ham, og han forbandede dem; senere dræbte de hinanden. De to døtre, hvoraf Antigone (149,27) var den ene, blev begge brændt i et tempel for Hera.

I trykt udgave: Bind 2 side 220 linje 30

◀ **Hjob - og hans Venner** : Til en begyndelse kom Jobs tre venner og viste ham medlidenhed i hans store ulykker, Job 2,11-3. De holdt hver en tale til Job for at trøste ham, Job 4,1-5,27; 8,1-22 og 11,1-20. Senere holdt de endnu en tale, der gik hårdt i rette med ham og gjorde derved hans tab vanskeligere at bære, Job 15,1-35; 18,1-21 og 20,1-29. I en tredje tale anklagede to af vennerne Job for at være retfærdig i egne øjne, Job 22,1-30 og 25,1-6. Til sidst bebrejdede Gud de tre venner, at de ikke som Job havde talt sandt om ham, derfor skulle de gå hen og bringe et stort brændoffer hos Job, som gik i forbøn for dem, Job 42,7-10.

I trykt udgave: Bind 2 side 221 linje 3

◀ **Han mistede Alt, men ikke ved eet Slag** : Hvorledes den ene ulykke fulgte på den anden, er beskrevet i Job 1,13-19 og 2,7-8.

I trykt udgave: Bind 2 side 221 linje 3

◀ **Herren tog** : jf. Job 1,21.

I trykt udgave: Bind 2 side 221 linje 4

◀ **Herren gav** : jf. Job 1,21 og 42,10.

I trykt udgave: Bind 2 side 221 linje 5

◀ **en uforstandig Hustru i Tilgift** : sigter til Job 2,9-10: »Hans kone sagde til ham: 'Holder du stadig fast ved din retsindighed? Forband Gud, og dø!' Men han sagde til hende: 'Du taler som en kvinde uden forstand! Tager vi imod det gode fra Gud, må vi også tage imod det onde'«.

I trykt udgave: Bind 2 side 221 linje 5

◀ **hans Aasyn falden** : hans ansigt falmet, dvs. gråt og blegt af sorg.

I trykt udgave: Bind 2 side 221 linje 10

◀ **den forlorne Søns Fader** : sigter til lignelsen om den fortabte søn i Luk 15,11-33 (253,32).

I trykt udgave: Bind 2 side 221 linje 11

◀ **ved Arnestedet i Sæk og Aske** : At klæde sig i sæk og aske og drysse aske på hovedet er i GT udtryk dels for sorg og fortvivlelse, dels for anger og bod, jf. fx 1 Mos 37,34; Est 4,1; 2 Sam 13,19; Job 42,6. Modsat Job, der sætter sig i askedyngen, Job 2,8, løber den fortabte søns far ham i møde, da han vender hjem, Luk 15,20.

I trykt udgave: Bind 2 side 221 linje 14

◀ **accessit** : lat. er kommet nær dertil; den mindre belønning, som tildeles den næstbedste besvarelse af en stille prisopgave på universitetet.

I trykt udgave: Bind 2 side 222 linje 18

◀ **See Stenen er væltet fra** : spiller på evangeliernes påskeberetning om, at kvinderne på vej ud til Jesu grav talte om, hvordan de skulle få den store sten væltet fra graven; men da de kom derhen, så de, at den var væltet fra, Mark 16,3-4.

I trykt udgave: Bind 2 side 222 linje 34

◀ **Natten er forbi ... gjentage sig selv** : spiller formentlig på Præd 1,3-11, jf. især v. 5: »Solen står op, og solen går ned, / den skynder sig hjem, / og dér står den op«, og v. 9: »Det, der var, er det samme som det, der kommer, / det, der skete, er det samme som det, der vil ske; / der er intet nyt under solen«.

I trykt udgave: Bind 2 side 223 linje 23

◀ **Den første Kjærlighed** : da. titel på A.E. Scribes lystspil *Les Premières Amours ou Les Souvenirs d'enfance*. Stykket blev første gang opført på Det kgl. Teater d. 10. juni 1831. Herefter opførtes det i alt 139 gange, og var herved det mest spillede af Scribes stykker.

I trykt udgave: Bind 2 side 225 linje 1

◀ **Scribe** : Den fr. dramatiker Augustin Eugène Scribe (1791-1861) beherskede det parisiske teaterliv gennem 40 år med sine henvend 350 vaudeviller, komedier og operatekster, hvoraf mange var skrevet i samarbejde med andre. Mellem 1824 og 1874 var Scribe den mest spillede dramatiker på Det kgl. Teater, hvor han ved J.L. Heibergs mellemkomst fik opført o. 100 stykker.

I trykt udgave: Bind 2 side 225 linje 2

◀ **oversat af J.L. Heiberg** : *Den første Kjærlighed. Lystspil i een Act*, overs. af J.L. Heiberg (i *Det kongelige Theaters Repertoire* nr. 45), Kbh. 1832, ktl. U 98. Heiberg 108,35.

I trykt udgave: Bind 2 side 225 linje 2

◀ **Frederik Unsmann** : opdigtet person.

I trykt udgave: Bind 2 side 226 linje 1

◀ **Anledning** en: I det følgende skelnes imellem årsagen og anledningen til noget. En årsag og dens virkninger må være ensartede fænomener, hvorimod en anledning og det foranledigede kan være uensartede. En anledning er en tilfældig hændelse, den frembringer ikke det foranledigede, men fremkalder det. Andet kunne træde i dens sted, og den står derfor i et udvendigt forhold til det foranledigede.

I trykt udgave: Bind 2 side 227 linje 3

◀ **Musepaakaldelsen** : Den påkaldelse af muserne, som findes i optakten til Homers *Iliaden* og *Odysseen*, blev senere alm. i antikkens gr. digtning. Muserne blev her opfattet som døtre af Zeus og Mnemosyne (erindringen). Disse nymfers tilholdssted var på bjergene Helikon og Parnassos ved kilderne Hippokrene og Kastalia, hvor de beskyttede kunst og digtning. Først skelnede man mellem tre, senere i oldtiden mellem ni musere.

I trykt udgave: Bind 2 side 227 linje 8

◀ **Wessel ... saa sjelden kommer** : Johan Hermann Wessel (1742-85), no.-da. forf. I digtet »Jødepigen. Et Fragment« hedder det: »Du alle Skialdes Gud, og Vittighedens Dommer, / Som kaldes paa saa tidt, og som saa sjelden kommer, / Indblæs du selv min Sang, ifald du haver Tid, / Og om du ingen har, saa send en Muse hid«, jf. *Samlede Digte af Johan Herman Wessel*, udg. A.E. Boye, Kbh. 1832, s. 222.

I trykt udgave: Bind 2 side 227 linje 16

◀ **behaget Guderne ... sammen** : jf. fx Platons dialog *Faidon* 60b-c, jf. *Platonis opera, quae exstant*, udg. af F. Ast (34,27), bd. 1, s. 478-481, og *Udvalgte Dialoger af Platon*, overs. af C.J. Heise (19,2), bd. 1, s. 6f.: »Hvor selsomt, I Mænd, er dog det, Menneskene kalde behageligt; hvor forunderligt forholder det sig ifølge sin Natur til det, der synes at være det modsat, det Ubehagelige: Begge ville vel ikke paa een Tid være hos Mennesket, men naar Nogen eftertragter og erholder det ene, er han næsten altid nødt til at tage det andet med, som om de hængde sammen ved et fælleds Toppunkt. Jeg troer, at dersom Æsopos havde bemærket dette, vilde han have digtet denne Fabel, at Guden vilde forsone begge, som laae i Strid med hinanden, men da han ikke kunde dette, forbandt han dem ved Enderne, og derfor er det, at naar det ene indfinder sig hos Een, følger det andet strax bag efter«.

I trykt udgave: Bind 2 side 228 linje 3

◀ **Jøder en Forargelse og Græker en Daarskab** : jf. 1 Kor 1,23, hvor det er forkyndelsen af Kristus som

korsfæstet, der er en forargelse for jøder og en dårskab for hedninger.

I trykt udgave: Bind 2 side 228 linje 4

◀ **naar jeg i logisk Betydning tænker det Tilfældige** : Der skelnes imellem »det tilfældige« i logisk betydning, i hvilken et fænomen kaldes tilfældigt, hvis både det selv og dets modsætning er logisk mulige, og »det tilfældige« i real betydning. Det er en ret uhegeliensk distinktion, da Hegel definerer det tilfældige som enhed af mulighed og virkelighed, jf. Hegel *Wissenschaft der Logik* (11,3) bd. 2, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 4, s. 202f. (*Jub.* bd. 4, s. 680f., *Suhr.* bd. 6, s. 202f.). Jf. også J.L. Heiberg *Der Zufall, aus dem Gesichtspunkte der Logik betrachtet. Als Einleitung zu einer Theorie des Zufalls*, Kbh. 1825.

I trykt udgave: Bind 2 side 228 linje 8

◀ **Anledningen er ... af Fetischisme det Tilfældige** : dvs. det tilfældige i real betydning. Hegel bestemmer en fetish som et ydre middel til at fremskaffe noget, jf. *Vorlesungen über die Philosophie der Religion*, udg. af Ph. Marheineke, bd. 1-2, Berlin 1840, ktl. 564-565, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 11-12, 1840; bd. 11, s. 237 (*Jub.* bd. 15, s. 253, *Suhr.* bd. 16, s. 233).

I trykt udgave: Bind 2 side 228 linje 9

◀ **punctum saliens** : lat. det springende punkt.

I trykt udgave: Bind 2 side 228 linje 22

◀ **som Møllen i et Eventyr ... Klip Klap** : sigter formentlig til »Van den Machandel-Boom« i *Kinder- und Haus-Mährchen*, udg. af J. og W. Grimm, bd. 1-3, 2. udg., Berlin 1819-22, ktl. 1425-1427; bd. 1, s. 236: »un de Mähl ging klippe klappe, – klippe klappe, – klippe klappe – un in de Mähl daar seeten twintig Mählenburschen, de haugten eenen Steen un hackten hick hack – hick hack – hick hack, un de Mähl ging klippe klappe, – klippe klappe, – klippe klappe«.

I trykt udgave: Bind 2 side 229 linje 17

◀ **Procurator** : lat. befuldmægtiget; titel på advokater ved Under- og Overretterne.

I trykt udgave: Bind 2 side 230 linje 15

◀ **potenseret** : forstærket, forhøjet.

I trykt udgave: Bind 2 side 230 linje 26

◀ **det Lige kun forstaaes af det Lige** : sigter måske til Aristoteles *Metafysik* b, 4, jf. *Aristoteles graece*, udg. af I. Bekker (139,21), bd. 2, s. 1000. Jf. også ordsproget »Lige søger Lige«, nr. 1630 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld* (20,35), s. 62.

I trykt udgave: Bind 2 side 230 linje 32

◀ **eo ipso** : lat. netop derved; dermed tillige.

I trykt udgave: Bind 2 side 231 linje 2

◀ **pelagiansk** : 143,33.

I trykt udgave: Bind 2 side 231 linje 5

◀ **Pæl i Kjødet** : spiller på 2 Kor 12,7, hvor Paulus skriver: »Og for at jeg ikke skulle blive hovmodig af de overmåde store åbenbaringer, blev der givet mig en torn i kødet, en engel fra Satan, som skulle slå mig, for at jeg ikke skulle blive hovmodig«. NT-1819 har ligeledes »en Torn i Kjødet«, mens NT-1740 har »en Pæl i Kjødet«.

I trykt udgave: Bind 2 side 231 linje 20

◀ **retorqvere** : dreje om, bruge en persons ytringer imod ham selv; give en fornærmelse tilbage.

I trykt udgave: Bind 2 side 231 linje 28

◀ **Charade** : stavelses- eller bogstavgåde, dvs. en gåde, hvis løsning er et flerstavelsesord, hvori de enkelte stavelser først skal gættes.

I trykt udgave: Bind 2 side 231 linje 34

◀ **Overgangs-Kategori ... til Virkeligheden** : Overgangen fra tænkningens sfære til virkelighedens foranlediges af en ydre, tilfældig anledning. Tænkning og virkelighed er således ikke, som hos Hegel, bundet sammen med nødvendighed. »Begrebet« kan ikke, som hos Hegel, virkeliggøre sig selv (191,10).

I trykt udgave: Bind 2 side 232 linje 3

◀ **immanent Tænkning** : bevægelse inden for tænkningens egen sfære.

I trykt udgave: Bind 2 side 232 linje 5

◀ **Gjerdemutte** : meget lille spurvefugl, alm. standfugl i Danmark.

I trykt udgave: Bind 2 side 232 linje 14

◀ **som Alferne ... Latter** : sigter til J.L. Heibergs romantiske eventyrspil *Alferne* (1835), jf. *J. L. Heibergs Samlede Skrifter. Skuespil* (108,35) bd. 6, 1836, s. 1-90. I stykket er der to skolemestere, Grimmemann og Mannegrimm.

I trykt udgave: Bind 2 side 232 linje 15

◀ **Fru Heiberg** : Johanne Luise Heiberg (1812-90), århundredets mest fremtrædende da. skuespillerinde, ansat på Det kgl. Teater 1829-64, gift med J.L. Heiberg (108,35) og midtpunkt i tidens toneangivende familiekreds.

I trykt udgave: Bind 2 side 233 linje 6

◀ **Frydendahl** : Peter Jørgen Frydendahl (1766-1836) da. skuespiller, hører til Det kgl. Teaters mest betydelige karakterskuespillere, optrådte i ca. 500 roller, sidste gang 1835.

I trykt udgave: Bind 2 side 233 linje 6

◀ **Stage** : Johan Adolph Gottlob Stage (1791-1845), da. skuespiller, især kendt for sine fremstillinger af myndige fædre og fulde mænd. Tjente også Det kgl. Teater som regissør og instruktør.

I trykt udgave: Bind 2 side 233 linje 6

◀ **Phister** : Joachim Ludvig Phister (1807-96), da. skuespiller, som i henved 650 roller demonstrerede sin forstand, fantasi og forvandlingsevne.

I trykt udgave: Bind 2 side 233 linje 7

◀ **Fiirkløver** : sigter til den folkelige skik, at den, som finder en firkløver, kan få et ønske opfyldt. Med besætningen af de her anførte fire skuespillere blev stykket spillet 25 gange til 5. marts 1835 (kun 17. feb. 1835 med A.M. Rosenkilde (1816-82) som Charles). Fra 24. feb. 1836 spillede C. Foersom Dervière, W. Holst Rinville, og fra 3. jan. 1839 Jfr. H. Andersen Emmeline.

I trykt udgave: Bind 2 side 233 linje 7

◀ **Prof. Poul Møller ... Indledningen ude** : Anmeldelsen af Thomasine Gyllembourg *Extremerne* udkom i *Maanedsskrift for Litteratur* bd. 15, 1836, s. 135-163. Jf. *Efterladte Skrifter* bd. 1-3, Kbh. 1839-43, ktl. 1574-1576; bd. 2, 1842, s. 126-157, citatet findes på s. 137. - Poul Martin Møller (1794-1838) da. forf. og filosof, ansat ved Universitetet i Kristiania 1826, prof. ved Københavns Universitet 1831.

I trykt udgave: Bind 2 side 233 linje 35

◀ **Extremerne** : Novellen udkom anonymt som bd. 2 af *Nye Fortællinger af Forfatteren til En Hverdags-Historie*, udg. af J.L. Heiberg, bd. 1-3, Kbh. 1835-36, ktl. U 46.

I trykt udgave: Bind 2 side 233 linje 36

◀ **declarere** : kundgøre, erklære.

I trykt udgave: Bind 2 side 234 linje 21

◀ **seer jeg en Dag i Avisen** : Det kgl. Teaters aftenprogram blev offentliggjort med få dages varsel, i visse tilfælde samme dag, hvor opførelserne skulle finde sted. Første meddelelse om opførelsen af *Den første Kjærlighed* den 10. juni 1831, ses således samme dato i avisen *Dagen*, red. af Fr. Thaarup, nr. 137: »Theatret. Fredagen den 10de Juni, kl. 7: *De brutale Klappere*, tragicomisk Forspil i 1 Act af Johannes Ewald første Gang; derefter: *Den neapolitanske Betler*, original dramatisk Skizze i 1 Act (første Gang); til Slutning: *Den første Kjærlighed*, Lystspil i 1 Act af Scribe, oversat af Hr. Professor J.L. Heiberg (første Gang)«.

I trykt udgave: Bind 2 side 234 linje 26

◀ **derfor kaldes Digterne Præster ... Livet** : I romantikken opfattes kunstneren, især digteren, som en seer, lat. 'vates', der betyder både digter og spåmand. Han er i stand til at erkende den ideale sandhed bag den konkrete virkelighed og har derfor forudsætning for at give indsigt i og forklare livet.

I trykt udgave: Bind 2 side 235 linje 4

◀ **er Digteren en begejstret Sanger** : Med henvisning til folkedigtningens vandrende minnesangere og troubadurer var 'sanger' en udbredt betegnelse for især den lyriske digter.

I trykt udgave: Bind 2 side 235 linje 6

◀ **Genier** : 49,12.

I trykt udgave: Bind 2 side 235 linje 32

◀ **Symphonien** : her instrumentalt musikstykke, der spilles som indlednings- eller mellemaktsmusik.

I trykt udgave: Bind 2 side 236 linje 1

◀ **Lysekronen** : Datidens teaterscener blev ikke belyst med projektører, men med fodlys på scenens forreste kant og lamper bag kulisserne samt ved lysekronen i tilskuerrummet. Når den blev hævet, dæmpedes lyset i salen.

I trykt udgave: Bind 2 side 236 linje 1

◀ **Derfor kalder man en Digter Spaamand** : 235,4.

I trykt udgave: Bind 2 side 236 linje 26

◀ **Som Emmeline og Charles ... Maanen** : I 1. scene forklarer Emmeline sin far, at hun og hendes udkårne fætter Charles har lovet hinanden evig troskab; og da hendes far spørger, om de siden har stået i kontakt med hinanden, svarer hun: »Jo, hver Gang det var Fuld-Maane; naar Klokken var ti, gik jeg ud og saae op til Maanen; det samme gjorde han paa samme Klokketslet, det var en Aftale imellem os«, *Den første Kjærlighed*, s. 2.

I trykt udgave: Bind 2 side 236 linje 29

◀ **Theater-Repertoiret** : sigter til *Det Kgl. Theaters Repertoire* (225,2), der bestod af hæfter, hvori de spillede stykker blev offentliggjort i forbindelse med deres opførelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 237 linje 21

◀ **Scribes Theater** : sigter til *Téâtre d'Eugène Scribe*, bd. 1-10, Paris 1827, eller *Scribes Théâtre complet*, bd. 1-20, Paris 1833-37.

I trykt udgave: Bind 2 side 237 linje 26

◀ **forvandlede ... Myg sig til Elefanter** : spiller på talemåden: at gøre en myg til en elefant, dvs. gøre stort væsen af en ringe ting.

I trykt udgave: Bind 2 side 238 linje 11

◀ **Læsernes Sect** : udtrykket ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 238 linje 29

◀ **Hamann** : Johann Georg Hamann (1730-88), ty. filosof.

I trykt udgave: Bind 2 side 238 linje 32

◀ **aus Kindern ... Schriftsteller** : »af børn kommer der folk, af jomfruer kommer der brude, af læsere kommer der forfattere«. Citat fra J.G. Hamann »Leser und Kunstrichter; nach perspectivischem Unebenmaße«, jf. *Hamann's Schriften* bd. 1-8, udg. af Fr. Roth og G.A. Wiener, Berlin og Leipzig 1821-43, ktl. 536-544; bd. 2, 1821, s. 397, hvor citatet lyder: »Aus Kindern werden Leute, aus Jungfern werden Bräute, und aus Lesern entstehen Schriftsteller«.

I trykt udgave: Bind 2 side 238 linje 32

◀ **Conditorer og Restaurateurer** : ejere af konditorier og restauranter. 'Konditori' betegnede fra begyndelsen af det 19. årh. ikke blot et bageri for finere bagværk, men også et lokale, hvor der blev serveret kaffe, te, kager mv. I SKs samtid skelnede man ikke skarpt mellem caféer, hvor gæsterne fortrinsvis drak, men også kunne spise, og restauranter, der især var spisesteder.

I trykt udgave: Bind 2 side 239 linje 3

◀ **snakker frisk væk fra Leveren** : lader munden løbe, plaprer løs. Sammenblanding af det faste udtryk: at snakke / tale frisk væk, dvs. hurtigt, og et andet fast udtryk: at snakke / tale frisk eller frit fra leveren, dvs. lige ud af posen.

I trykt udgave: Bind 2 side 239 linje 5

◀ **kaste sine Perler bort** : spiller på Matt 7,6: »Giv ikke hunde det hellige, og kast ikke jeres perler for svin, for at de ikke skal trampe dem ned med deres ben og så vende sig om og sønderrive jer«.

I trykt udgave: Bind 2 side 239 linje 12

◀ **det unge Mandskab** : fast udtryk om unge mænd, der egner sig til krigstjeneste.

I trykt udgave: Bind 2 side 239 linje 27

◀ **publici juris** : lat. offentlighedens ejendom, almindeligt kendt.

I trykt udgave: Bind 2 side 240 linje 28

◀ **den ældre** : Der tænkes formentlig på den tradition, der rækker fra antikken, Plautus og Terents, til klassicismens karakterkomedie hos Molière og Holberg.

I trykt udgave: Bind 2 side 240 linje 31

◀ **den poetiske Figurs ... commensurabel for Dialogen** : den dramatiske figurs karakterengenskaber kan måles på dialogen, dvs. træder frem i replikkerne.

I trykt udgave: Bind 2 side 240 linje 32

◀ **den dramatiske Handlings Gehalt ... Situationen** : den dramatiske handlings skikkelse kan måles på situationen, dvs. fremstår i og ved situationerne eller de enkelte scener.

I trykt udgave: Bind 2 side 240 linje 34

◀ **novellistiske Oplysninger** : fortællende oplysninger (der ikke fremgår umiddelbart af dialogerne).

I trykt udgave: Bind 2 side 241 linje 1

◀ **Farimags-Vei** : en vej, hvor man kører langsomt og bekvemt. Spiller på den lange Farimagsvej (*kort 2, C-D1 og 3, E-G1*), der forbandt Østerbro, Nørrebro og Vesterbro.

I trykt udgave: Bind 2 side 241 linje 15

◀ **Attention** : fr., opmærksomhed, agtpågivenhed.

I trykt udgave: Bind 2 side 241 linje 18

◀ **Lyde** : fejl, mangler.

I trykt udgave: Bind 2 side 241 linje 30

◀ **Dervière** : Emmelines far.

I trykt udgave: Bind 2 side 241 linje 36

◀ **en lille Jomfru paa 16 Aar** : siger Dervière om sin datter i 1. scene, *Den første Kjærlighed*, s. 1.

I trykt udgave: Bind 2 side 242 linje 1

◀ **der ikke forstaaer Spøg** : I 1. scene siger Dervière til den opsætsige Emmeline: »Men fra nu af forstaaer jeg ingen Spøg, og Du skal være saa god at tage høfligt imod den Frier, som vi vente idag«, *Den første Kjærlighed*, s. 1.

I trykt udgave: Bind 2 side 242 linje 4

◀ **Hun gaer ud ... med Træskoe** : I 6. scene siger Dervière til Rinville om sin Emmeline: »Dersom jeg vilde forsøge paa at narre hende, saa er jeg vis paa at hun gjettede det strax, thi hun gaer ud og ind ad mig med Træskoe«, *Den første Kjærlighed*, s. 5.

I trykt udgave: Bind 2 side 242 linje 6

◀ **Lapierres Monolog i 3die Scene** : »To Miil frem og to Miil tilbage, altsammen i Gallop! Det er en god Plaseer! og naar jeg saa kommer tilbage, skal jeg have endnu mere at bestille. Det er en ny Maade at hvile sig paa. Jomfruen bryder sig heller ikke om nogen Ting; saasnart hun faaer et Indfald, strax maa jeg tilhest. Det forstaaer sig, hun er raissonnabel, og hun betaler Uleiligheden godt. Men dersom man kunde faae Pengene uden at have Uleiligheden, saa var det dog endnu bedre«, *Den første Kjærlighed*, s. 3.

I trykt udgave: Bind 2 side 242 linje 14

◀ **et helligt Løfte** : jf. 1. scene, hvor Emmeline siger til sin far: »Siden Charles reiste bort, tænker jeg kun paa ham; jeg elsker ingen Anden; og derfor afslaaer jeg alle andre Partier; thi deels mindes jeg det hellige Løfte, jeg har gjort ham, og deels kan jeg aldrig see nogen ung Mand, uden at maatte tænke: o hvilken Forskjel! det er ikke Charles! det er langt fra ikke ham«, *Den første Kjærlighed*, s. 2.

I trykt udgave: Bind 2 side 242 linje 22

◀ **3,000 Francs om Aaret (cfr. 6te Scene)** : hvor Dervière fortæller, at han har betalt sin nevø Charles 3.000 franc om året, *Den første Kjærlighed*, s. 5.

I trykt udgave: Bind 2 side 242 linje 25

◀ **reduceret (...) in absurdum** : lat. ført tilbage til det urimelige, latterlige. Jf. argumentationsformen »reductio ad (el. in) absurdum«, hvor konsekvenserne af en påstand føres ud i en selvmodsigelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 242 linje 28

◀ **Emmeline taler om Sympathier** : jf. 7. scene, hvor Emmeline siger til Dervière, som erklærer, at han ikke kunne genkende den formentlige Charles: »Ja Du! det er en anden Sag, men jeg! der gives Sympathier som aldrig bedrage; det vilde Tante Judithe have kunnet forklare dig«, *Den første Kjærlighed*, s. 6.

I trykt udgave: Bind 2 side 243 linje 21

◀ **Efter 8 Aars Omflakken ... nødvendig Betingelse** : I 12. scene fortæller Charles: »Ja, det er mig i egen Person, som efter 8 Aars Omflakken kommer tilbage incognito, ligesom den forlorne Søn«, og lidt senere: »Thi hvad min Behændighed, og mine Overtalelsesgaver angaaer, saa er jeg ikke tabt bag af en Vogn. Jeg har naturlig Forstand og Læsning: Jeg er opdragen af tante Judithe, og hun har lært mig at kjende Verden, ved at lade mig læse Romaner og Comedier. Der gives 5 eller 6 Maader, hvorpaa man kan bevæge en Onkels Hjerte, og nøde ham til Tilgivelse. Men Hovedsagen er, at man er ukjendt! det er en nødvendig Betingelse«, *Den første Kjærlighed*, s. 9f.

I trykt udgave: Bind 2 side 243 linje 26

◀ **Mæhæ** : karaktersvag, underkuet person.

I trykt udgave: Bind 2 side 243 linje 31

◀ **maa lade sig raade af ... Rinville** : jf. samtalen mellem Charles og Rinville i 12. scene, hvor Charles rådes til at optræde som Rinville i Dervières hus, *Den første Kjærlighed*, s. 9f.

I trykt udgave: Bind 2 side 244 linje 2

◀ **intet mindre end** : slet ikke, på ingen måde.

I trykt udgave: Bind 2 side 244 linje 3

◀ **en høist elskværdig Cavaleer ... af Kjønnen** : således skildrer Charles sig selv over for Emmeline, der tror, det er Rinville, 16. scene, *Den første Kjærlighed*, s. 12.

I trykt udgave: Bind 2 side 244 linje 15

◀ **den Historie med Pamela** : I samtalen i 16. scene mellem Charles, nu forstilt som Rinville, og Emmeline fortæller Charles om sit forhold til sytten Pamela: »At see Charles og elske ham var det samme Øiebliks Værd. Charles var dydig, men kunde dog ikke fornægte sine Følelser. Pamela vilde i sin Fortvivlelse gjøre

Ende paa sit Liv. Allerede havde hun hævet den morderske Dolk mod sin Barm – det er at sige, det var ikke egentlig en Dolk, men et Uhyre af en Skræddersax. Charles maatte enten ægte hende, eller see hende døde lige midt for sine Øine«, *Den første Kjærlighed*, s. 13. Charles har et par replikker tidligere omtalt sit forhold til Pamela som sit »sidste Eventyr«, s. 12.

I trykt udgave: Bind 2 side 244 linje 17

◀ **Ja, Naturens ... Baand ere hellige (...) Ja, tænkte ... har ingen** : Charles siger i samtalen med Rinville i 12. scene, hvor Rinville giver ham en forfalden veksler, som onklen Dervière har betalt: »Er det muligt! Hvilken god Onkel! Ja Naturens og Blodets Baand ere hellige. Ja det tænkte jeg nok, jeg tænkte ved mig selv: enten har man en Onkel, eller man har ingen«, *Den første Kjærlighed*, s. 9.

I trykt udgave: Bind 2 side 245 linje 1

◀ **o! den gode Cousine** : 18. scene.

I trykt udgave: Bind 2 side 245 linje 7

◀ **Er da Blodets Røst ... dyrebare Onkel** : siger Rinville i 6. scene til Dervière, der nu opfatter ham som Charles, *Den første Kjærlighed*, s. 4.

I trykt udgave: Bind 2 side 245 linje 32

◀ **af flere Grunde ... elskværdig Pige** : I 5. scene siger Rinville: »Pigen skal være smuk og elskværdig, og hun har en betydelig Formue, hun har Ord for at være knibsk, hun skal have afslaet en Snees Tilbud. Og jeg tænkte ved mig selv: Det er mig, som er bestemt til at betvinge dette Hjerte, som ingen Anden har kunnet erobre«, *Den første Kjærlighed*, s. 4. I 1. scene siger Dervière til Emmeline i sit forsøg på at overtale hende til at gifte sig med Rinville: »Jeg føier Dig kun altfor meget, men hvad skal man gjøre, naar man er Enkemand, en af de første Jernstøbere i Franche-Comté, og har 50,000 Francs i aarlig Rente, og tillige en eneste Datter?« På Emmelines protest fortsætter Dervière: »Jo, det er just en Grund, men dersom Du vil vide andre Grunde, saa hør: For tredive Aar siden nedsatte jeg mig her i denne Provinds, jeg havde ingen Formue, ingen Venner eller Paarørende som kunde hjælpe mig; da tog den gamle Hr. Rinville sig af mig; han forstrakte mig med Capitaler, det er ham, hvem jeg fra først af kan takke for min Formue. Nu vil jeg erstatte ham hvad jeg skylder ham, og dertil har jeg regnet paa dig, Emmeline«, s. 1.

I trykt udgave: Bind 2 side 246 linje 1

◀ **Hoved-Argument ... elsker kun eengang** : I 1. scene siger Emmeline til sin far: »Nei Papa, det tager Du fejl i. Du veed ikke, at det første Indtryk er det varigste; kun den første Kjærlighed er sand Kjærlighed, og man elsker kun een Gang i Livet; det har Tante Judithe ofte nok sagt mig, og nu føler jeg det selv«, *Den første Kjærlighed*, s. 2.

I trykt udgave: Bind 2 side 246 linje 30

◀ **slaae deres Pjalter sammen** : fast udtryk: slå sig sammen for at gøre noget, specielt om at forlove eller gifte sig.

I trykt udgave: Bind 2 side 247 linje 13

◀ **det var en Feiltagelse ... Tilkommende** : stykkets sidste replik, *Den første Kjærlighed*, s. 14.

I trykt udgave: Bind 2 side 247 linje 35

◀ **maadeligt** : middelmådigt, dårligt.

I trykt udgave: Bind 2 side 248 linje 11

◀ **da han ikke har Ringen ... elsker hun ham igjen** : I 9. scene opdager Emmeline, at Rinville, der her fingerer at være Charles, ikke bærer den ring, der er magen til hendes, og som de udvekslede, da de i sin tid tog afsked med hinanden; det får Emmeline til at udbryde: »nu er det forbi mellem os to«, *Den første Kjærlighed*, s. 8. I 12. scene får Rinville denne ring af Charles, s. 10. Og i 15. scene vil Emmeline tage endelig afsked med Rinville, den formodede Charles, og siger til ham: »Jeg har elsket dig (...) en lille Smule; men nu slet ikke«. Rinville giver hende så ringen tilbage som afskeds gave, hvorpå hendes vrede hører op, og hun spørger Rinville, om han stadig elsker hende, s. 11f.

I trykt udgave: Bind 2 side 248 linje 24

◀ **modbydelig** : I 13. scene siger Emmeline til sin far om Charles, der optræder som Rinville: »Nei, hvad er han ækel«, *Den første Kjærlighed*, s. 10. I 14. scene siger Emmeline til sig selv: »Saasnart jeg saae ham, fik

jeg Modbydelighed for ham; og hans hele Væsen og Alt hvad han sagde, forøgede min Afsky«, s. 11.

I trykt udgave: Bind 2 side 249 linje 11

◀ **af tvende Grunde** : I 10. scene siger Emmeline til Rinville, som hun tror er Charles, om Charles, som hun tror er Rinville: »Ja, ja, nu kan du have det saa godt; jeg skal gjøre mig al mulig Umage for at finde Behag i ham; saa faaer jeg hævn over Dig, og viser min Fader Lydighed«, *Den første Kjærlighed*, s. 8.

I trykt udgave: Bind 2 side 249 linje 24

◀ **Don Quixote** : 93,10.

I trykt udgave: Bind 2 side 249 linje 32

◀ **Erasmus Montanus** : sigter til Holbergs komedie *Erasmus Montanus eller Rasmus Berg* (1731) i *Den Danske Skue-Plads* (133,21) bd. 5.

I trykt udgave: Bind 2 side 250 linje 15

◀ **Holberg** : Ludvig Holberg (1684-1754), da.-no. forf. og videnskabsmand, fra 1717 prof. ved Københavns Universitet, hvor han blev rektor og 1737-51 formueforvalter. I forbindelse med oprettelsen af et dansk teater i Lille Grønnegade (nu Ny Adelgade) skrev Holberg sine første komedier, udgivet i tre bind 1723-25. De første 25 komedier udkom under titlen *Den Danske Skue-Plads* bd. 1-5 (133,21).

I trykt udgave: Bind 2 side 250 linje 15

◀ **ikkun** : kun, ene og alene.

I trykt udgave: Bind 2 side 251 linje 6

◀ **übergreifende** : af ty. übergreifend, overgribende.

I trykt udgave: Bind 2 side 251 linje 14

◀ **Klæderne gjøre Manden** : spiller på ordsproget: »Klæder skaber Manden, enten til Held eller Uheld«, jf. nr. 1844 i C. Molbech *Danske Ordsprog, Tankesprog og Riimsprog* (148,32), s. 121.

I trykt udgave: Bind 2 side 251 linje 17

◀ **hendes Slutnings-Replik** : jf. *EE1*, *SKS* 2, 247.

I trykt udgave: Bind 2 side 251 linje 20

◀ **altid er en Station forud** : altid er så langt forud, at det svarer til afstanden til næste station på postvognenes rute.

I trykt udgave: Bind 2 side 251 linje 27

◀ **nebuløs** : tåget, uklar, mørk.

I trykt udgave: Bind 2 side 252 linje 35

◀ **de Ansigter ... af die mehreren Wehmüller ... enhver Ungarer** : henviser til en novelle af Clemens Brentano (216,6) *Viel Lärmen um Nichts. Von Joseph Freiherrn von Eichendorff; und: Die mehreren Wehmüller und ungarischen Nationalgesichter. Von Clemens Brentano, Zwei Novellen*, Berlin 1833, ktl. 1850. Det hedder her s. 33 om den fiktive portrætmaler Wehmüller, at han altid havde en halvhundrede nationale ansigter færdige.

I trykt udgave: Bind 2 side 253 linje 1

◀ **et lille Vers** : der sigtes til visen: »Man stundom vel kan sige, at man undflyer sin Pige. Dog hænger Hjertet ved sin første Kjærlighed«, som Emmeline og Rinville, alias Charles, synger i 8. scene, hvor Emmeline forhører Rinville om sine og Charles' minder, *Den første Kjærlighed*, s. 7.

I trykt udgave: Bind 2 side 253 linje 4

◀ **den forlorne Søn** : 243,26. Spiller i øvrigt på lignelsen om den fortabte søn i Luk 15,11-24. Da den fortabte søn havde mistet alt og kun ønskede at spise sig mæt i de bødder, svinene åd, besluttede han sig for at vende hjem. »Så brød han op og kom til sin far. Mens han endnu var langt borte, så hans far ham, og han fik medynk med ham og løb hen og faldt ham om halsen og kyssede ham«.

I trykt udgave: Bind 2 side 253 linje 32

◀ **en gammel Fortælling ... eller han læser** : sigter til C.D. Biehls forord i hendes oversættelse *Don Quixote af Manchas Levnet og Bedrifter* (93,10), s. 21, hvor det fortælles: »Kong Philip den Tredie stod en Dag for Vinduet paa Slottet i Madrit, og ved at lade Øynene løbe om blev han ved Kanten af Floden Manzanares en Student var, som læste i en Bog, men som ofte brød Læsningen af for at slaae sig for sin Pande, med umaadelige Bevægelser af Glæde og Fornøjelse. Kongen sagde derpaa: *enten er denne Student ikke klog eller og han læser Don Quixote*«.

I trykt udgave: Bind 2 side 254 linje 23

◀ **Vittighed** : åndrighed, livlighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 255 linje 1

◀ **Jalousi paa Scribe** : nidkærhed på Scribes vegne.

I trykt udgave: Bind 2 side 255 linje 10

◀ **Clärchen i Goethes Egmont ... luske fra hende** : henviser til Goethes drama *Egmont* 5. akt, 1. scene, i *Goethe's Werke* (64,31) bd. 8, s. 268-272.

I trykt udgave: Bind 2 side 255 linje 26

◀ **Rinville's første Tiltale** : I 6. scene siger Rinville, der nu skal til at fingere Charles, til sig selv: »Courage! Nu maa jeg see at være rørende og pathetisk«, og derefter til Dervière, som han møder for første gang: »Saa De husker ikke mine Ansigtstræk? Kan otte Aars Fraværelse have gjort mig ukjendelig for min Families Øine?« *Den første Kjærlighed*, s. 4.

I trykt udgave: Bind 2 side 257 linje 12

◀ **Onkelen synes ... tidligere 3000** : sigter til Dervières replik til Rinville, alias Charles, i 6. scene, hvor han tilbyder den formodede Charles 6000 franc i stedet for som hidtil 3000 pr. år, »men paa eet Vilkaar, og det er, at Du reiser strax herfra, og at vi i nogle Aar fra nu af nægte os den gjensidige Fornøjelse at see hinanden«, *Den første Kjærlighed*, s. 5.

I trykt udgave: Bind 2 side 257 linje 15

◀ **Hr. Zacharias** : en ågerkarl, der opsøger Dervière for at få ham til at indfri Charles' vekslers, scene 7, *Den første Kjærlighed*, s. 5, jf. også scene 12, s. 9.

I trykt udgave: Bind 2 side 258 linje 8

◀ **Faderens Stemme** : I 7. scene kommer Dervière uforvarende til at afsløre, at Charles allerede er i huset, da han tror, at Rinville er Charles, *Den første Kjærlighed*, s. 5f.

I trykt udgave: Bind 2 side 259 linje 6

◀ **Ovenpaa Emmelines Replik ... besynderlig Følelse** : Efter at Dervière er kommet til at afsløre Charles, der i virkeligheden er Rinville, i 7. scene, udbryder Emmeline: »Saasnart jeg traadte herind i Stuen, havde jeg en saadan besynderlig Følelse, jeg veed ei hvad det var. Det var ligesom om en Stemme hviskede til mig: Han er der«, *Den første Kjærlighed*, s. 6.

I trykt udgave: Bind 2 side 259 linje 12

◀ **følger Dervières ... Navn reent ud** : citat fra 7. scene, *Den første Kjærlighed*, s. 6, hvor der dog står »mindste Anelse« i stedet for »ringeste Ahnelse«.

I trykt udgave: Bind 2 side 259 linje 13

◀ **desideratur** : lat. noget savnet eller manglende.

I trykt udgave: Bind 2 side 260 linje 9

◀ **Rinville's Replik ... jeg ønsker** : i 8. scene, afsides. Lige forinden har Rinville sagt: »Og om jeg husker ret, saa stjal jeg næste Dag et nyt Kys«. Og Emmeline har repliceret: »Nei! den næste Morgen reiste du jo herfra«, *Den første Kjærlighed*, s. 7.

I trykt udgave: Bind 2 side 260 linje 14

◀ **Emmeline opdager ... den Samme** : I 9. scene siger Emmeline til Rinville, alias Charles »Tilforn sagde du mig Alt, Du betroede mig hvad det skulde være! men Du har forandret Dig, Du er ikke længere den Samme«, *Den første Kjærlighed*, s. 8.

I trykt udgave: Bind 2 side 261 linje 20

◀ **Affirmation** : bekræftelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 262 linje 5

◀ **et forløbent Rasphuuslem** : en fordærvet eller undvejet straffefange fra Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset på Christianshavn. I 1817 var der her et større fangeoprør, hvor mange undveg, men hurtigt blev pågrebet; syv af lederne blev halshugget.

I trykt udgave: Bind 2 side 262 linje 14

◀ **Hun indrømmer ... ikke har Ringen** : I 9. scene siger Emmeline: »Alt andet kunde jeg have tilgivet Dig: at Du har gjort Gjeld, at Du har trukket Vexler paa min Fader, og hvad det skulde være; men at Du ikke har min Ring (...)«, *Den første Kjærlighed*, s. 8.

I trykt udgave: Bind 2 side 262 linje 22

◀ **som Ringen har paa Haand** : spiller på Oehlenschlägers lystspil *Aladdin, eller Den forunderlige Lampe* i Oehlenschlägers *Poetiske Skrifter* (30,14) bd. 2, s. 274, hvor lampens ånd siger til Noureddin: »Ikke er det mig allene, men hver anden Lampens Aand, / Bukker sine Knæe og lyder den, som Lampen har i Haand«.

I trykt udgave: Bind 2 side 262 linje 29

◀ **udbryder nu ... i Forveien** : i 10. scene, *Den første Kjærlighed*, s. 8.

I trykt udgave: Bind 2 side 262 linje 31

◀ **Den 11te Scene ... Rinville** : »Bravo! det gaaer fortræffeligt! I Klammerie med Faderen, i Klammerie med Datteren! det maa jeg rigtignok tilstaae: det er en Plan, som tegner godt. Det gjør mig saa meget mere ondt, som det ikke længer er for Løiers Skyld at jeg spiller denne Rolle. Emmeline er høist indtagende, og jeg kan ikke længere gjøre Afkald paa hendes Haand. Jeg veed nok at jeg med et eneste Ord kan retfærdiggjøre mig, men inden jeg kan sige dette Ord, maa jeg først være vis paa at det er mig selv hun elsker, og ikke Erindringen om Fætter Charles. Man siger, at der i Ægteskabet er Grund til at bære Frygt for Fættene, og jeg gyser allerede, saa snart jeg hører dem nævne! derfor vilde jeg gjerne for en Sikkerheds Skyld see at faae hende til at glemme den farlige Fætter; thi ellers kunde det let see galt ud: hvis jeg i dag indtager hans Plads, saa kunde han let efter Ægteskabet indtage min«, *Den første Kjærlighed*, s. 9.

I trykt udgave: Bind 2 side 263 linje 8

◀ **Importune** : påtrængende, fremfusende.

I trykt udgave: Bind 2 side 263 linje 27

◀ **item** : lat. ligesom også.

I trykt udgave: Bind 2 side 263 linje 28

◀ **hans første Repliker** : i 12 scene, hvor Charles i kulissen siger: »Tak skal I have! Jeg kunde ogsaa nok have Lyst til at hvile lidt, thi der er vel Intet saa trættende som Ageposten, især naar man tager den paa fastende Hjerter«. Og til Rinville, som han på vej til Dervières hus møder for første gang: »Hr. Dervièr er nok ikke tilstede?« Og videre: »Og hans Datter heller ikke?« - »Det er mig kjært«. - »Jo, thi jeg skulde nødvendigt tale med dem; men siden de ikke ere tilstede, kan jeg imidlertid betænke mig paa, hvad jeg vil sige«, *Den første Kjærlighed*, s. 12.

I trykt udgave: Bind 2 side 263 linje 29

◀ **I den Scene, hvor Rinville ... med Emmeline at gjøre** : dvs. 8. scene, hvor Emmeline og Rinville, der foregiver at være Charles, genopfrisker deres fælles barndoms minder, *Den første Kjærlighed*, s. 6f.

I trykt udgave: Bind 2 side 264 linje 24

◀ **Nu følger en Monolog ... ægte Rinville** : »Han tænker paa Frokosten førend han tænker paa mig! Og saadan en Klodrian skal jeg have til Mand! Saasnart jeg saa ham, fik jeg Modbydelighed for ham; og hans hele Væsen og Alt hvad han sagde, forøgede min Afsky. Og dog har jeg lovet at ægte ham, og at glemme

Charles. Ægte ham? ja det faaer jeg, naar det endelig skal være; men glemme Charles! Nei, det kan jeg ikke! nei Hjertet hænger ved sin første Kjærlighed«, *Den første Kjærlighed*, s. 11.

I trykt udgave: Bind 2 side 266 linje 3

◀ **at Hr. Zacharias ikke ... det Værste** : nemlig Charles' ægteskab med Pamela, jf. 7. og 12. scene.

I trykt udgave: Bind 2 side 266 linje 18

◀ **betragtet Maanen** : 236,29.

I trykt udgave: Bind 2 side 267 linje 1

◀ **à tout prix** : fr. for enhver pris.

I trykt udgave: Bind 2 side 267 linje 3

◀ **Hinc illæ lacrymæ** : lat. »Heraf disse tårer«; kendt sentens fra antikken, som formentlig stammer fra Terents skuespil *Andria* 1. akt, 1. scene. Jf. *P. Terentii Afri comoediae sex*, udg. af B.F. Schmieder og F. Schmieder, Halle 1819, ktl. 1291, s. 16, som har: »hinc illae lacrumae!«

I trykt udgave: Bind 2 side 267 linje 4

◀ **Efterstræbelser af Kjønnen ... i Elskværdighed** : jf. 6. scene, hvor Charles, alias Rinville, fortæller Emmeline, hvad han ved om Charles, at »han har været udsat for store Efterstræbelser af Kjønnen, saa meget mere som han selv har et overmaade følsomt Hjerte (...) Det er saaledes ikke at undres paa, at han har haft adskillige galante Eventyr. Naturligviis har han i dem alle lagt sin Elskværdighed for Dagen, men undertiden er han maaskee gaaet for vidt i Elskværdigheden«, *Den Første Kjærlighed*, s. 12.

I trykt udgave: Bind 2 side 267 linje 6

◀ **der brast Norges Rige** : I beretningen om det afgørende slag ved Svold år 1000 mellem nordmænd, danskere, svenskere og norske oprørere fortælleres det, at den no. konge Olav Tryggvason spurgte sin unge bueskytte Einar Tampeskælver, hvorfor det bragede, da dennes bue blev ramt og splintret af en dansk pil: »Hvad brast så højt?« spurgte Olav. »Norges rige af din hånd, Herre Konge,« svarede Einar. »Saa farlig er vel Bristen ikke,« indvendte Olav og rakte Einar Tampeskælver sin bue, men efter at have spændt den rakte han den tilbage og sagde: »For veg, for veg er kongens bue«. Jf. *Kong Olaf Tryggvesøns Saga* 251, i *Oldnordiske Sagaer*, overs. af C.C. Rafn, bd. 1-12, Kbh. 1826-37, ktl. 1996-2007; bd. 2, s. 280-83.

I trykt udgave: Bind 2 side 267 linje 13

◀ **in effigie** : lat. i billedet; at henrette en person in effigie betyder at tilintetgøre et billede af vedkommende i dennes fraværelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 267 linje 30

◀ **philippiske Tale** : tordentale, straffetale, opkaldt efter Demostenes' taler mod kong Filip af Makedonien, og senere af Cicero benyttet som betegnelse for hans taler mod Marcus Antonius.

I trykt udgave: Bind 2 side 268 linje 2

◀ **den formentlige Rinville** : dvs. Charles.

I trykt udgave: Bind 2 side 268 linje 7

◀ **Schattenspiel** : ty. skyggespil (25,8).

I trykt udgave: Bind 2 side 268 linje 32

◀ **de 4 sceniske Talenter** : 233,7.

I trykt udgave: Bind 2 side 269 linje 6

◀ **en yngre Philosoph ... en Deel af Læren om Væsenet** : Læren om væsen (essens) udgør bd. 2 af Hegels *Wissenschaft der Logik* (11,3) bd. 2, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 4 (*Jub.* bd. 4, *Suhr.* bd. 6). Den yngre filosof kan muligvis være A.P. Adler, der i *Populaire Foredrag over Hegels objective Logik*, 1842, ktl. 383, har et afsnit om læren om væsenet; muligvis er der tale om K. Werder, hvis forelæsninger over logik og metafysik SK havde overværet i Berlin vinteren 1841-42. I et brev fra Berlin, dateret 15. dec. 1841, til Sibbern omtaler SK professor Werders virtuositet som forelæser, jf. *B&A* bd. 1, s. 84. I disse forelæsninger behandlede Werder Hegels lære om væsenet; derimod når Werder i *Logik. Als Commentar und Ergänzung*

zu Hegels Wissenschaft der Logik, 1841, ktl. 867, ikke frem til denne del af den hegelske logik.

I trykt udgave: Bind 2 side 269 linje 17

◀ **Frydendahl** : 233,6.

I trykt udgave: Bind 2 side 269 linje 33

◀ **Fru Heiberg** : 233,6.

I trykt udgave: Bind 2 side 269 linje 36

◀ **Phister** : 233,7

I trykt udgave: Bind 2 side 270 linje 16

◀ **Stage** : 233,6.

I trykt udgave: Bind 2 side 270 linje 32

◀ **Vexel-Drift** en: Vekseldrift eller vekselbrug er egentlig et landbrugsfagligt udtryk, som betegner en driftsform, hvor man skifter imellem forskellige afgrøder eller driftsmetoder på samme areal, eller hvor man skifter imellem de arealer, som tilså med samme afgrøde. Braklægning indgik som et vigtigt element i vekseldrift, der blev forsøgt indført i dansk landbrug o. 1800 til 1840.

I trykt udgave: Bind 2 side 271 linje 1

◀ **social Klogskabslære** : At der er tale om en social eller samfundsmæssig klogskabslære, tilkendegiver, at den bygger på erfaringer om, hvordan mennesket faktisk er beskaffet, fx at det er et selvisk væsen, og ikke på ideale forestillinger om, hvordan mennesket bør være.

I trykt udgave: Bind 2 side 271 linje 2

◀ **Χρεμυλος ... Καριων. φακῆς** : gr. *Chremylos* ... af alt bliver man overfyldt. Af elskov, *Karion* hvedeboller, *Chremylos* tonekunst, *Karion* frugttærter. *Chremylos* Af ære, *Karion* sukkersnitter, *Chremylos* tapperhed, *Karion* figenkager. *Chremylos* Af ærelyst, *Karion* byggør, *Chremylos* hærkommando, *Karion* linsesuppe. *Chremylos* er en fattig bonde, der pludselig bliver rig; *Karion* er hans slave.

I trykt udgave: Bind 2 side 272 linje 1

◀ **Cfr. Aristophanis ... sqq.** : Jf. Aristofanes' (141,28) *Plutus* v. 189ff. i *Aristophanis Comoediae*, udg. af G. Dindorf (141,28), bd. 1, s. 149f.

I trykt udgave: Bind 2 side 272 linje 26

◀ **Chremylos ... am Gemüs'** : *Chremylos* ... alt bliver man til sidst ked af. Af kærlighed, *Karion* rundstykker, *Chremylos* musernes kunst, *Karion* og sukkerbag. *Chremylos* Af ære, *Karion* kager, *Chremylos* tapperhed, *Karion* og figenbrød. *Chremylos* Af hæder, *Karion* af røræg, *Chremylos* af kommando, *Karion* af grøntsager

I trykt udgave: Bind 2 side 273 linje 1

◀ **Cfr. Aristophanes ... Oversættelse** : Jf. *Plutos oder der Reichthum* i *Des Aristophanes Werke*, overs. af J.G. Droysen (141,28) bd. 1, s. 149f. – Droysen: Johann Gustav Droysen (1808-84), ty. historiker og oversætter, fra 1840 prof. i Kiel.

I trykt udgave: Bind 2 side 273 linje 26

◀ **det Negative ... er Bevægelses-Principet** : Negationen, benægtelsen, spiller en stor rolle i Hegels filosofi, idet det »negative«, negativiteten, betragtes som et grundelement i det absolute og derfor er af væsentlig betydning ved bestemmelsen af hele tilværelsens karakter. I den »dialektiske« metode, hvorved det absolute ruller sig selv op, er det negative det egl. fremadrivende moment. Det åbenbarer sig i begrebet, efter at dette er bestemt mere umiddelbart, et modsætnings- eller modsigelsesforhold, som det i sin umiddelbarhed, i sin »An sich-Sein«, dækker over, hvorved begrebet drives over i sin modsætning, sin »negation«, og først ved en spekulativ-»fornuftig« negation af negationen kommer begrebet op i den højere enhed, hvor såvel det umiddelbares som de negatives begrebsmomenter ses som forligede (formidlede, forsonede), idet de uden modsigelse kan bestå som momenter i det højere begreb. Således hele vejen op gennem systemet: det negative er ufuldkommenheden, men også drivkraften i overvindelsen af denne.

I trykt udgave: Bind 2 side 275 linje 6

◀ **impetus** : lat. heftig bevægelse, bevægelsesdrift.

I trykt udgave: Bind 2 side 275 linje 11

◀ **Guderne kjedede sig ... skabte de Menneskene** : kilden ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 276 linje 11

◀ **Adam kjedede sig ... alene** : spiller på 1 Mos 2,18-20, hvor Gud siger: »Det er ikke godt, at mennesket er alene«, men hvor der intet siges om, at Adam skulle have kedet sig.

I trykt udgave: Bind 2 side 276 linje 11

◀ **en familie** : fr. i familien.

I trykt udgave: Bind 2 side 276 linje 16

◀ **en masse** : fr. i massevis.

I trykt udgave: Bind 2 side 276 linje 17

◀ **et Taarn ... ragede op i Skyen** : sigter til historien om Babelstårnet i 1 Mos 11,1-9, hvor det fortælles, at menneskene besluttede sig for at bygge en by med et tårn, der skulle nå op til himlen, og således skabe sig et navn, for at de ikke skulle blive spredt over hele jorden.

I trykt udgave: Bind 2 side 276 linje 18

◀ **panis og circenses** : lat. brød og skuespil. Ifølge den rom. satiriker Juvenals *Satires* 10, 80f., var det gået således tilbage for romerfolket, at det nu kun ønskede brød og skuespil. Jf. *Decimi Junii Juvenalis Satiræ / Die Satiren des Decimus Junius Juvenalis in einer erklärenden Übersetzung* [af F.G. Findeisen], Berlin og Leipzig 1777, ktl. 1249-1250, s. 374.

I trykt udgave: Bind 2 side 276 linje 25

◀ **Stænderforsamling** : forsamling af repræsentanter for de forskellige samfundsklasser kaldet provinsialstænder. I 1831 beordrede Frederik VI udarbejdet udkast til love om rådgivende stænderforsamlinger. Forordningen om provinsialstænderne blev dog først vedtaget i 1834, og i efteråret samme år fandt det første valg sted. Der var fire provinsialstænder, én for Øerne, én for Jylland, én for Slesvig og én for Holsten; de mødtes en gang hvert andet år.

I trykt udgave: Bind 2 side 276 linje 28

◀ **læse og høre om dem** : Provinsialstænderne udsendte løbende publikationer om deres arbejde og forhandlinger, oftest omtalt som stændertidender, jf. fx *Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Siellands, Fyns og Lolland-Falsters Stifter samt for Island og Færøerne*.

I trykt udgave: Bind 2 side 276 linje 29

◀ **forbedre Statens Finanser** : I stænderforsamlingerne blev man forfærdet, da en samlet oversigt over den danske stats finanser i 1835 blev offentliggjort samme efterår. Der blev nedsat en komité af stændermedlemmer, der fremsatte vidtgående forslag til besparelser, herunder også besparelser på kongehusets budget.

I trykt udgave: Bind 2 side 276 linje 30

◀ **15 Millioner** : dvs. 15 millioner rigsbankdaler (43,15), ca. 10% af den samlede statsgæld i 1835.

I trykt udgave: Bind 2 side 276 linje 33

◀ **Som der nu overalt staaer Bøsser** : Indsamling af penge i beholdere, fattigbøsser, var i begyndelsen af det 19. årh. en hovedindtægtskilde for det offentlige fattigvæsen. Sådanne bøsser var opstillet flere steder i København, bl.a. uden for kirkerne.

I trykt udgave: Bind 2 side 277 linje 2

◀ **100 Rbdlr** : 100 rigsbankdaler (43,15). En embedsmand i højeste lønklasse havde i 1840 en årsindtægt på 1.200 rigsbankdaler; en lejlighed på fire rummelige værelser i et pænt kvarter kostede ca. 170 rigsbankdaler.

I trykt udgave: Bind 2 side 277 linje 9

◀ **af alle Classer** : 276,28.

I trykt udgave: Bind 2 side 277 linje 29

◀ **I Oldtiden blev den Konge ... den afdøde** : I Saxo Grammaticus' danske krønike, *Gesta Danorum*, fortælles det i begyndelsen af 6. bog, at efter kong Frodes død digtede skjalden Hjarne en gravskrift, som var så herlig, at danskerne belønnede ham med kongekronen.

I trykt udgave: Bind 2 side 277 linje 31

◀ **zum Gebrauch für Jedermann** : ty. til brug for enhver.

I trykt udgave: Bind 2 side 278 linje 1

◀ **Mennesket er et selskabeligt Dyr ... Rovdyr** : Aristoteles siger i *Politica* (Statslæren) 1, 2, at mennesket af natur er et »πολιτικόν ζῷον« (gr. politikón zōon, »et politisk dyr«), jf. *Aristoteles graece*, udg. af I. Bekker (139,21), bd. 2, s. 1253. Den romerske komediedigter Plautus siger derimod i komedien *Asinaria* 2. akt, 4. scene, at »Lupus est homo homine« (»Det ene menneske er som en ulv imod det andet«).

I trykt udgave: Bind 2 side 278 linje 7

◀ **plebeiisk Extraktion** : lavsindet, pøbelagtig herkomst.

I trykt udgave: Bind 2 side 278 linje 35

◀ **otium est pulvinar diaboli** : lat. lediggang er Djævlens hovedpude. I Holbergs komedie *Jacob von Tyboe eller Den stortalende Soldat* (1725) 1. akt, 6. scene, siger magister Stygotius til sin tjener Jens: »Veedst du ikke hvad der staaer bag i Autora: Otium est pulvinar diaboli: Ørkesløshed er Dievelens Hoved Pude?« jf. *Den Danske Skue-Plads* (133,21) bd. 3 [s. 10]. – *Autora* er en begynderbog i latin. På dansk kendes ordsproget som »Lediggang er Fandens Hoved-Pude«, jf. nr. 1581 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld* (20,35), s. 60.

I trykt udgave: Bind 2 side 279 linje 17

◀ **Kjedsommelighed ... dæmoniske Pantheisme** : Kedsommelighed er panteisme, fordi den, der keder sig, oplever en allestedsnærværende intethed. Den er dæmonisk, fordi den, der keder sig, er henvist til sig selv, dvs. indesluttet i sin egen kedsommelighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 279 linje 23

◀ **Død-Kuller og Flyve-Kuller** : Veterinærfagligt bruges ordet »kuller« især om hjernebetændelse hos heste. Den viser sig som sløvhed, dødkuller, og på et senere stadium som uro og rasen, flyvekuller.

I trykt udgave: Bind 2 side 280 linje 21

◀ **vexle Jordbund ... dette Udtryk** : 271,1.

I trykt udgave: Bind 2 side 281 linje 9

◀ **europamüde** : ty. træet af Europa, et litterært slagord fra o. 1840.

I trykt udgave: Bind 2 side 281 linje 15

◀ **man brænder det halve Rom ... Troias Ildebrand** : Den rom. historiker Sveton beretter i kapitlet om kejser Nero i *De vita Caesarum* 6, 38, at han lod store dele af Rom nedbrænde. Jf. *Caji Svetonii Tranquilli Tolv første Romerske Keiseres Levnetsbeskrivelse*, overs. af J. Baden, bd. 1-2, Kbh. 1802-03, ktl. 1281; bd. 2, s. 102-104, hvor det bl.a. fortælles om Nero: »Da han tog denne Brand i Øiesyn fra det Mæcenatiske Taarn, og glædte sig ved den smukke Lue, som han kaldte den, besang han i sin bekendte sceniske Dragt Troja's Erobring«. – Nedbrændingen af oldtidsbyen Troja i det nordvestlige Lilleasien har Homer skildret i sagnene om den trojanske krig i *Iliaden*.

I trykt udgave: Bind 2 side 281 linje 19

◀ **Denne Methode hæver ... den slette Uendelighed** : Hegels idealisme er en forståelse af det endelige i lyset af det uendelige, dvs. delen i lyset af den sig udviklende helhed (historien). Denne forståelse er lig med den absolute viden, og den forudsætter således en forening af endeligt og uendeligt. Men hvis bevidstheden blot bevæger sig fra en endelighed til den næste i en uendelig kæde, forbliver den inden for endelighedens sfære og kommer således ikke videre. En sådan uendelighed kalder Hegel den slette uendelighed. Se fx *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften* bd. 1, »Die Logik« (11,3) i *Hegel's*

Werke (11,3) bd. 6, § 94 med tillæg, s. 184 (*Jub.* bd. 8, s. 222, *Suhr.* bd. 8, s. 198f). Om »den slette Uendelighed« i da. sammenhæng 34,34.

I trykt udgave: Bind 2 side 281 linje 20

◀ **Nero** : Nero Claudius Cæsar (37-68), rom. kejser (54-68).

I trykt udgave: Bind 2 side 281 linje 21

◀ **Keiser Antonin** : Marcus Aurelius Antoninus (121-180), rom. kejser. Han var stoiker og kaldes ofte for filosofen på kejsertronen (15,32).

I trykt udgave: Bind 2 side 281 linje 22

◀ **ἀναβιώναι σοι ... Βιβλιον Ζ., β.** : »Det står i din magt at begynde livet forfra. Se igen på tingene, som du fordem gjorde. At begynde livet forfra består netop i det«. Bog 7, 2, dvs. i Marcus Aurelius' »Selvbetragtninger« (15,32). Jf. *M. Antoninus Commentarii libri XII* (15,32), s. 179.

I trykt udgave: Bind 2 side 281 linje 22

◀ **Prometheus's betænkelige Gaver ... Haabet** : If. Æschylos' tragedie *Den bundne Prometheus*, v. 252ff., bragte Prometheus to gaver til menneskene, det blinde håb og ilden (46,13). Jf. *Des Aischylos Werke* (46,13).

I trykt udgave: Bind 2 side 282 linje 15

◀ **Nil admirari** : lat. »Ikke at lade sig imponere af noget«, indledningsordene i Horats *Epistolarum* 1, 6, 1, jf. *Q. Horatii Flacci opera* (88,7), s. 232. I sin oversættelse *Q. Horatius Flaccus' samtlige Værker* (165,22) bd. 2, s. 299, gengiver J. Baden udtrykket således: »Intet at beundre«, og bringer følgende forklaring: »intet at ansee som Stort, intet værd at attraae, eller at frygte for«, s. 304.

I trykt udgave: Bind 2 side 282 linje 23

◀ **Ordsprog ... baade i Sæk og i Pose** : sigter til det ordsprogsagtige mundheld: »Man kan ikke faae baade i Pose og i Sæk«, jf. C. Molbech *Danske Ordsprog, Tankesprog og Riimsprog* (148,32), s. 341.

I trykt udgave: Bind 2 side 283 linje 7

◀ **Vel forbyder ... hemmelige Vaaben** : sigter formentlig til plakat af 24. dec. 1823, der forbød at sælge eller bære kårdestokke (dvs. en hul stok, hvori en klinge eller en dolk kan skjules) og lignende skjulte våben. Overtrædelse af forbudet blev straffet med bøde, som blev fastsat af politiretten; den ene halvdel af bøden tilfaldt politikassen, den anden halvdel angiveren.

I trykt udgave: Bind 2 side 283 linje 8

◀ **Lethe** : glemslens flod i den græske underverden Hades.

I trykt udgave: Bind 2 side 283 linje 17

◀ **Chaos** : If. den gr. forf. Hesiods digt *Theogonia* (166,29), v. 116, var Kaos det første af alt. Jf. også P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 502.

I trykt udgave: Bind 2 side 283 linje 25

◀ **Cerberus tog mod Honningkager** : Cerberus var den trehovedede hund, der bevogtede porten til Hades. Den rom. digter Vergil fortæller i *Æneiden* 6. sang, v. 417-424, at da hans helt Æneas steg ned i underverdenen (193,30), beroligede den ledsagende sibylle (spåkvinde) Cerberus med en søvndyssende honningkage. Jf. *Virgils Æneide*, overs. af J.H. Schønheyder (49,9), bd. 1, s. 273f.

I trykt udgave: Bind 2 side 284 linje 4

◀ **det archimediske Punkt** : sigter til det kendte udtryk »giv mig et (fast) sted, hvor jeg kan stå, og jeg skal bevæge jorden«. Udtrykket tillægges den gr. matematiker Archimedes (o. 287-212 f.Kr). Jf. Marcellusbiografien 14, 7, i Plutarks *Vitae parallelae* (Levnedsbeskrivelser): »Imidlertid skrev dog Archimedes til Kong Hiero, sin Beslægtede og Ven, at man med en given Kraft var i Stand til at kunne bevæge enhversomhelst given Byrde, ja skal endog, i overdreven Tillid til sit Bevises Styrke, have paastaet at kunne bevæge selve vor Jord, saafremt han imidlertid kunne have en anden Jord at træde over paa«, *Plutark's Levnetsbeskrivelser* overs. af S. Tetens, bd. 1-4, Kbh. 1800-11, ktl. 1197-1200; bd. 3, s. 272.

I trykt udgave: Bind 2 side 284 linje 12

◀ **at skrive Noget i Glemmebogen** : sigter til det ordsprogsagtige udtryk: »At slaae noget i Glemmebogen«, jf. C. Molbech *Danske Ordsprog, Tankesprog og Riimsprog* (148,32), s. 316, hvor udtrykket får følgende forklaring: »glemme det (især af ligegyldig Uagtsomhed)«.

I trykt udgave: Bind 2 side 284 linje 14

◀ **hvad Philosophien kalder det nødvendige Andet** : Fra kategorien »Vorden« (48,29) går Hegel over til kategorien »Tilværen« (Dasein), dvs. en bestemt væren og altså et noget. Men noget kan kun bestemmes som noget, ved at det afgrænses i forhold til noget andet, dvs. et noget forudsætter et andet for at kunne bestemmes som et noget. Dette andet er således »det nødvendige andet«. »Noget« og »Andet« er derfor de kategorier, der i den dialektiske udvikling følger efter »Tilværen«. I almindelighed fordrer en bestemmelse af noget værende, at det afgrænses i forhold til, hvad det ikke er, dvs. at et noget er kun bestemt, hvis det er bestemt ud fra dette nogets andet. Jf. fx Hegel *Wissenschaft der Logik* (11,3) bd. 1, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 3, s. 112f. (*Jub.* bd. 4, s. 122f., *Suhr.* bd. 5, s. 125f.).

I trykt udgave: Bind 2 side 284 linje 20

◀ **Geert Vestphaler ... med Skarpretteren** : sigter til Holbergs komedie *Mester Gert Westphaler eller Den meget talende Barbeer*, der findes i to versioner. Oprindeligt var den en femaktskomedie, der opførtes i 1722 og tryktes i det første bind af komedierne i 1723. Da dette bind genoptryktes i 1724, var komedien ændret til en enakter. Gert Westphalers beretning om, hvordan han uforvarende kom til at drikke dus med den slesvigske bøddel, er fra 2. akt, 4. scene, i den første version og fra 8. scene i den anden. Jf. 8. scene i *Den Danske Skue-Plads* (133,21) bd. 1 [s. 210f.].

I trykt udgave: Bind 2 side 284 linje 26

◀ **idem velle ... firma amicitia** : lat. »vilje til det samme, modvilje mod det samme, først det er et fast venskab«, hvilket ifølge den rom. historiker Sallust *Bellum Catilinarium* 20 skulle være sagt af den rom. oprører Catilina til hans senere medsammensvorne. Jf. C. *Sallusti Crispi opera quae supersunt*, udg. af F. Kritzius, bd. 1-2, Leipzig 1828-34, ktl. 1269-1270; bd. 1, s. 98. I *Sallusts Catilinariske Krig*, overs. af R. Møller, Kbh. 1811, ktl. 1273, s. 25, gengives citatet således: »at have fælles Attraae og fælles Afskye, dette er først det faste Venskab«.

I trykt udgave: Bind 2 side 284 linje 28

◀ **item** : lat. ligesom også.

I trykt udgave: Bind 2 side 284 linje 35

◀ **til Paaske** : folkeligt udtryk for et fremtidigt tidspunkt, dels spøgefuldt om et tidspunkt langt ude i fremtiden, dels ironisk om indfrielse af et løfte eller opfyldelse af et ønske engang i fremtiden, dvs. aldrig.

I trykt udgave: Bind 2 side 285 linje 24

◀ **til førstkommende Maidag** : folkeligt udtryk for et kendt tidspunkt i den nærmeste fremtid. Den 1. maj var skiftedag for tjenestefolk og således en dag, hvor der var oprud og mange flyttede til et andet sted.

I trykt udgave: Bind 2 side 285 linje 24

◀ **Contentement** : fr. tilfredshed, fornøjelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 285 linje 31

◀ **contrahere** : indgå aftale eller forlig om et eller andet.

I trykt udgave: Bind 2 side 286 linje 9

◀ **Ægtefolkene blive til een** : sigter til udtrykket: »og de bliver ét kød« fra 1 Mos 2,24, som indgår i ritualen for brudevielse, jf. *Forordnet Alter-Bog for Danmark*, Kbh. 1830, ktl. 381, s. 259: »Derfor skal Manden forlade sin Fader og Moder, og blive hos sin Hustru, og de skulde være eet Kiød«.

I trykt udgave: Bind 2 side 286 linje 11

◀ **bestille Reisestøvler** : spiller på det faste udtryk: at købe rejsesko eller at få rejseskoene på, dvs. forberede sig på at rejse, begive sig på rejse.

I trykt udgave: Bind 2 side 286 linje 13

◀ **en Zigeunerinde har baaret ... gennem Livet** : sigter til novellen »Kjeltringliv« i St.St. Blicher

Samlede Noveller, Kbh. 1833-36, bd. 1-5, ktl. 1521-1523 [bd. 1, 2. opl., 1833]; bd 1, s. 240ff., hvor fortælleren ser en sigøjnerkvinde, der kom bærende med sin mand på ryggen, fordi han ingen fødder havde.

I trykt udgave: Bind 2 side 286 linje 16

◀ **I Japan ... ligge i Barselseng** : ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 286 linje 20

◀ **Kaldsforretning** : stilling eller embede, hvortil man er udnævnt (kaldet) af en højere myndighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 287 linje 3

◀ **Peter Flere** : en blandt mange, en Hr. Hvemsomhelst.

I trykt udgave: Bind 2 side 287 linje 4

◀ **Drifts-Herre** n: ejer af en bedrift (forretning, fabrik, osv.), selvstændig næringsdrivende.

I trykt udgave: Bind 2 side 287 linje 5

◀ **Kagstrygning** : piskning. Kagen var den pæl, som forbryderen blev bundet til under den offentlige piskning, der blev foretaget med blødgjorte, sammenbundne birkegrene på den nøgne ryg.

I trykt udgave: Bind 2 side 287 linje 10

◀ **det er Lidet, der kan fornøje Børn** : ordsprogsagtigt udtryk, jf. nr. 144: »Det er Lidt, der kan fornøje Børn«, i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld* (20,35), s. 6.

I trykt udgave: Bind 2 side 287 linje 17

◀ **een Tønde Land** : en mark af en størrelse, så der heri kan sås 1 tønde (= 1,36 hektoliter) korn; 1,81 tønde svarer til 1 hektar.

I trykt udgave: Bind 2 side 287 linje 21

◀ **brakke ... vigtigt** : 271,1.

I trykt udgave: Bind 2 side 287 linje 22

◀ **Explorations-Middel** : Udforsknings- eller undersøgelsesmiddel.

I trykt udgave: Bind 2 side 287 linje 36

◀ **Baggesen siger ... Intet rimer paa hans Navn** : sigter til Baggesens skæmtedigt *Theateradministratoriade* om hans tid som meddirektør ved Det kgl. Teater, jf. *Jens Baggesens danske Værker* (28,5), bd. 1, s. 421, om en teatersufflør, der har taget sin afsked, og som ved en spøgfuld oversættelse af det franske souffleur kaldes »en Blæser«: »Jeg skrev til den selvdimitteerte *Hassing*, / En Blæser, hvis Tab mig i Hiertet skar, / Og som jeg i Alt har meget kiær, / Paa Borteblivnet, og Navnet nær, / Hvor Intet rimer sig paa, desværre! / Undtagen to tredie Deel af *Washing- / ton* – hvilket saa godt som Intet er«. – Baggesen: Jens Immanuel Baggesen (1764-1826), da. digter, fra 1790 prof., 1796-1803 tillige viceprovst for Regensen, fra 1798 meddirektør for Det kgl. Teater, 1811-14 prof. i dansk sprog og litteratur ved Universitetet i Kiel.

I trykt udgave: Bind 2 side 288 linje 20

◀ **Neo-Platonikerne antog ... dette meente Plotin** : Den antikke ny-platonisme (neo-platonisme) er en videreudvikling af Platons filosofi i mystisk retning. Fra det 3. til det 5. årh. kan man tale om en egentlig ny-platonisk skole i Romerriget. Skolens grundlægger og største skikkelse er den gr. filosof Plotin (o. 205-270), hvis 54 afhandlinger er samlet i 6 såkaldte *Enneader*. I den 3. enneade, 4. afhandling, kap. 2, fremsættes de her nævnte doktriner, fx at mennesker, der styres af deres sanser og af deres behov og desuden har en ringe opfattelsesevne, genfødes som planter. Jf. også Platons dialog *Faidon* 81c-82, hvor Sokrates forestiller sig, at sjælene af de mennesker, der hengav sig til »Fraadseri, Vellyst og Drukkenskab« efter døden vil binde sig til »Eslers eller lignende Dyrearters Legemer«, mens sjælene af dem, der foretrak »Uretfærdighed, Herskesyge og Rov gaae over i de forskjellige Arter af Ulve, Høge og Glenter«. Men sjælene af dem, »som have øvet den almindelige og borgerlige Dyd, hvilken man kalder Besindighed og Retfærdighed, som kun opstaaer ved Vane og Øvelse uden Philosophie og Fornuft«, de vil sandsynligvis »igjen gaae over i en saadan selskabelig og tam Art, som maaskee Bier, Vesper [hvepse] eller Myrer, eller ogsaa igjen over i denne menneskelige Art, og blive atter til skikkelige Mænd«. Jf. *Udvalgte Dialoger af Platon*, overs. af C.J. Heise (

19,2), bd. 1, s. 51f.

I trykt udgave: Bind 2 side 288 linje 33

◀ **Maleren Tischbein ... til et Dyr** : Johann Heinrich Wilhelm Tischbein (1751-1829), ty. maler, ven af Goethe. I et digt i *Goethe's Werke* (64,31) bd. 2, 1828, s. 168, har SK kunnet læse: »Statt den Menschen in der Thieren / Zu verlieren, / Findest du ihn klar darin, / Und belebst, als wahrer Dichter, / Schaf- und säuisches Gelichter / Mit Gesinnung wie mit Sinn. / Auch der Esel kommt zu Ehren / Und yaht uns weise Lehren. / Das was Büffon nur begonnen, / Kommt durch Tischbein an die Sonnen«.

I trykt udgave: Bind 2 side 289 linje 4

◀ **expeditus** : lat. marchberedt, parat.

I trykt udgave: Bind 2 side 289 linje 9

◀ **Ubiquitet** : allestedsnærværelse. Udtrykket er især kendt fra den lutherske dogmatik, hvor det anvendes om allestedsnærværelsen af Kristi menneskelige natur, hans legeme og blod, både ved Guds højre hånd og under nadveren i brødet og vinen.

I trykt udgave: Bind 2 side 289 linje 14

◀ **sua passion' predominante e la giovin principiante** : ital. »hans fremherskende lidenskab er den friske unge pige«.

I trykt udgave: Bind 2 side 292 linje 1

◀ **Don Giovanni Nr. 4 Aria** : Leporellos listearie (83,27) i Mozarts opera *Don Juan* (96,8).

I trykt udgave: Bind 2 side 292 linje 3

◀ **Qvart** : 14,29.

I trykt udgave: Bind 2 side 293 linje 11

◀ **commentarius perpetuus** : lat. fortløbende optegnelser.

I trykt udgave: Bind 2 side 293 linje 12

◀ **Politi-Officiant** : underordnet politifunktionær, politibetjent.

I trykt udgave: Bind 2 side 293 linje 26

◀ **Løvværk** : samling af løvet på et enkelt eller på mange træer; tegnet ornament, der stiliseret gengiver løvet på fx træer eller buske.

I trykt udgave: Bind 2 side 293 linje 28

◀ **Politi-Skildt** : lille støbt eller præget skilt, som politibetjente bærer på sig som belæg for deres myndighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 294 linje 3

◀ **insinuerer sig** : indynder sig, indsmigrer sig.

I trykt udgave: Bind 2 side 294 linje 7

◀ **Passkriver** : embedsmand, der har til opgave at udstede rejsepas; den person, der påtegner de tilrejsendes pas ved ankomsten til en by.

I trykt udgave: Bind 2 side 294 linje 9

◀ **interessant** : 17,2.

I trykt udgave: Bind 2 side 294 linje 16

◀ **indikativisk (...) conjunktivisk** : indikativ er den verbalform, der benyttes til at fremsætte udsagn om virkeligheden, som lader sig verificere, mens conjunktiv rækker ud over virkeligheden og bruges til at udtrykke ønsker eller antagelser.

I trykt udgave: Bind 2 side 294 linje 31

◀ **Cordelia** : muligvis af lat. »lille hjerte«.

I trykt udgave: Bind 2 side 295 linje 11

◀ **Wahl** : ty. valg.

I trykt udgave: Bind 2 side 295 linje 12

◀ **exacerbatio cerebri** : lat. ophidselse i hjernen.

I trykt udgave: Bind 2 side 296 linje 11

◀ **parastatisk Legeme** : skinlegeme. Udtrykket kendes især fra de oldkirkelige stridigheder om forholdet mellem Jesu guddommelige og menneskelige natur; doketerne, der var gnostikere og derfor modstandere af det legemlige, hævdede, at Jesu menneskelige natur kun var et skinlegeme (et corpus parastaticum). Jf. K. Hase *Hutterus redivivus oder Dogmatik der evangelische-lutherische Kirche*, 4. opl., Leipzig 1839, ktl. 581, § 94.

I trykt udgave: Bind 2 side 297 linje 23

◀ **skuffet** : ført bag lyset, bedraget.

I trykt udgave: Bind 2 side 298 linje 15

◀ **en clairvoyance** : fr. en synskhed, klarsynethed.

I trykt udgave: Bind 2 side 299 linje 7

◀ **en Billet** : et lille brev.

I trykt udgave: Bind 2 side 299 linje 9

◀ **omfavnede Skyen** : I antik mytologi berettes, hvorledes Ixion, konge over Lapitherne, et folkeslag i Thessaliens bjerge, blev indbudt til gudernes taffel og her forsøgte at voldtage værtinden Juno (gr. Hera). Hun forvandlede sig til en sky, hvoraf der fødtes kentaurer. Jf. fx P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 122f.

I trykt udgave: Bind 2 side 299 linje 15

◀ **actiones in distans** : lat. virkninger på afstand.

I trykt udgave: Bind 2 side 301 linje 4

◀ **Goethe** : 64,31.

I trykt udgave: Bind 2 side 301 linje 11

◀ **Gehe, Verschäme ... Kommt nach** : ty. »Gå, / forsmå / troskaben, / angeren / følger efter«. Strofe fra en af Jerys sange i Goethes syngespil *Jery und Bätely* i *Goethe's Werke* (64,31) bd. 11, 1828, s. 10.

I trykt udgave: Bind 2 side 301 linje 14

◀ **flye hvorhen ... til Verdens yderste Grændse** : spiller på Sl 139,7-11: »Hvor skal jeg gaae fra din Aand? og hvor skal jeg flye fra dit Ansigt? Dersom jeg farer op til Himmelen, da er du der, og reder jeg Seng i Helvede, see, da er du der. Vilde jeg tage Morgen-Rødens Vinger, vilde jeg boe hos det yderste Hav: Saa skulde ogsaa der din Haand føre mig, og din høyre Haand holde mig fast« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 2 side 301 linje 29

◀ **Der var en riig Mand ... kun et eneste Lam** : spiller på beretningen i 2 Sam 12,1-7 om profeten Natan, der fortæller kong David en lignelse om en rig mand, som tog en fattig mands eneste lam og tilberedte det til en besøgende, fordi den rige mand ikke nænnede at tage sine egne får og okser, skønt han havde mange af dem. David blev meget vred og sagde, at den rige mand skulle erstatte lammet firdobbelt og dø; da sagde Natan til David: »Du er manden«. David havde nemlig ladet Urias dræbe og giftet sig med hans kone Batseba.

I trykt udgave: Bind 2 side 302 linje 6

◀ **Modulation** : stemmens stigende og faldende toneføring; stemningsomskiftelser.

I trykt udgave: Bind 2 side 303 linje 3

◀ **Novelle af Tieck ... hele hendes Liv** : sigter til 'den vilde englænderinde' i Tiecks (108,32) novelle »Das Zauberschloß«, jf. *Skriften* bd. 1-28, Berlin 1828-54; bd. 21, s. 238f.

I trykt udgave: Bind 2 side 304 linje 4

◀ **item** : lat. ligesom også.

I trykt udgave: Bind 2 side 304 linje 18

◀ **Cuvier** : Georges Léopold Cuvier (1769-1832), fr. zoolog, ville påvise, hvordan man ud af en enkelt knogle kan rekonstruere en dyreart, jf. *Recherches sur les ossemens fossiles* bd. 1-5, 2. udg., Paris 1821-24 [1812]; bd. 1, s. 3.

I trykt udgave: Bind 2 side 304 linje 28

◀ **pedestriske** : gående, jævn, prosaiske.

I trykt udgave: Bind 2 side 305 linje 3

◀ **Galanteri-Varer** : luksusartikler, smykker, pynt.

I trykt udgave: Bind 2 side 305 linje 18

◀ **Madonna-Hoved** : et hoved, hvis udseende er lige så renfærdig og uskyldig som jomfru Marias på madonnabillederne.

I trykt udgave: Bind 2 side 306 linje 19

◀ **en flad Guldring paa den fjerde Finger** : Forlovelsesringen blev først alm. i Norden efter reformationstiden. Den blev båret på fjerde finger. Der har været tradition både for at placere den på venstre hånd, hvorfra en åre skulle gå lige til hjertet, og på højre hånd, der havde afgivet troskabsløftet.

I trykt udgave: Bind 2 side 306 linje 25

◀ **Østergade** : -> kort 2, C4.

I trykt udgave: Bind 2 side 307 linje 12

◀ **Roman-Læsning** : underholdningslæsning for at opleve det usandsynlige, eventyrlige og spændende.

I trykt udgave: Bind 2 side 307 linje 22

◀ **artigt** : kønt.

I trykt udgave: Bind 2 side 307 linje 29

◀ **unverhofft kommer oft** : ty. tit sker det, man mindst venter.

I trykt udgave: Bind 2 side 308 linje 4

◀ **Geburtsdag** : fra ty., tidens alm. ord for fødselsdag.

I trykt udgave: Bind 2 side 308 linje 5

◀ **Mütze** : ty. en hue.

I trykt udgave: Bind 2 side 308 linje 15

◀ **gerade aus** : ty. lige ud; direkte.

I trykt udgave: Bind 2 side 308 linje 30

◀ **marquerer høi Quart** : fægtesprog: lægger an til et stød eller hug mod venstre side af modstanderens overkrop.

I trykt udgave: Bind 2 side 308 linje 32

◀ **falder ud i Second** : fægtesprog: gør et udfald mod modstanderen i en anden stilling eller med et andet stød.

I trykt udgave: Bind 2 side 308 linje 33

◀ **unheimliche** : ty. uhyggelige.

I trykt udgave: Bind 2 side 309 linje 17

◀ **Stormgaden** : -> kort 2, A3.

I trykt udgave: Bind 2 side 309 linje 22

◀ **intet mindre end** : ikke noget ringere end.

I trykt udgave: Bind 2 side 309 linje 31

◀ **tog (...) over tvert** : gjorde en ende på.

I trykt udgave: Bind 2 side 310 linje 4

◀ **Vestergade** : -> kort 2, A2.

I trykt udgave: Bind 2 side 310 linje 6

◀ **Gas paa Trapperne** : Gasbelysningen var i 1843 endnu ikke kommet til København, hvor det første gasværk blev åbnet i 1857. Men allerede i 1826 var der oprettet et gasværk i Berlin, hvor SK havde været vinteren 1842-43.

I trykt udgave: Bind 2 side 310 linje 14

◀ **Det Bestaaende er dog det Fornuftige** : spiller på den hegelske grundtanke, jf. Hegels kendte udtalelse: »Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig« (»Hvad der er fornuftigt, er virkeligt, og hvad der er virkeligt, er fornuftigt«) i Hegel *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (143,9) i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 8, 1833, s. 17 (*Jub.* bd. 7, s. 33; *Suhr.* bd. 7, s. 24).

I trykt udgave: Bind 2 side 310 linje 17

◀ **vrimler ... Donna Annas Ord** : fra 1. akt, 16. scene, i Mozarts opera *Don Juan*, jf. *Don Juan. Opera i tvende Akter*, overs. af L. Kruse (55,12), s. 52.

I trykt udgave: Bind 2 side 310 linje 18

◀ **Billet** : lille brev.

I trykt udgave: Bind 2 side 310 linje 30

◀ **sagt til Jfr. Lisbeth ... komme sammen** : I Holbergs komedie *Erasmus Montanus* (250,15) 1. akt, 5. scene, siger Jeronimus om sin datter Lisbed og hendes kæreste Erasmus: »Jeg finder det aldeles ikke raadeligt at de kommer sammen før [Erasmus har fået et levebrød]«. Og senere i 5. akt, 5. scene, siger han til sin vildt forelskede datter: »Fy, fy, det er ikke smukt for en Pige at lade sig merke med saadant«. Jf. *Den Danske Skue-Plads* (133,21) bd. 5.

I trykt udgave: Bind 2 side 311 linje 4

◀ **Hængelaage** : tophængslet skodde.

I trykt udgave: Bind 2 side 311 linje 12

◀ **delirium tremens** : lat. rystende forvildelse; delirium tremens anvendes ofte om de symptomer, så som sinds- og synsforvirring samt kropsrystelser og søvnløshed, der opstår hos en alkoholiker, som holder op med at indtage alkohol.

I trykt udgave: Bind 2 side 311 linje 24

◀ **Hvad forstaaer ... Agurkesalat** : I 3. scene af Heibergs vaudeville *Recensenten og Dyret* (1826), siger den 60-årige jurastuderende Trop om bogbinder Pryssing, at han »forstaaer sig ligesaa meget paa fremmede Sprog, som en Bonde paa Agurkesalat«, jf. *J. L. Heibergs Samlede Skrifter. Skuespil* (108,35) bd. 3, 1834, s. 204.

I trykt udgave: Bind 2 side 311 linje 24

◀ **en passant** : fr. i forbifarten, tilfældigvis.

I trykt udgave: Bind 2 side 312 linje 13

◀ **Politiet holder Mandtalslister** : Mandtalslister er officielle fortegnelser over folkemængden eller afgrænsede folkegrupper inden for bestemte administrative enheder, fx København. Den kgl. anordning af 29. marts 1814, § 2, fastlægger således, at »Politieøvrigheden [skal] optage et Mandtal over alle de der hjemmehørende Bekiendere af den mosaiske Religion«.

I trykt udgave: Bind 2 side 313 linje 6

◀ **lange Linie** : det københavnske kastels lange, lave ydervold mod søsiden (-> kort 3, GH3-4).

I trykt udgave: Bind 2 side 313 linje 15

◀ **en Fægter, der bliver liggende i Udfaldet** : i fægtning er et udfald det, at en fægter i et angreb bevæger sig fremad med udstrakt kårde; at en fægter bliver liggende i udfaldet, betyder, at han ikke når at trække sig tilbage i den sikre udgangsposition, inden modstanderen går til modangreb.

I trykt udgave: Bind 2 side 313 linje 20

◀ **fange Skyen istedenfor Juno** : 299,15.

I trykt udgave: Bind 2 side 313 linje 25

◀ **Joseph fra Potiphars Hustru ... sin Kappe tilbage** : spiller på fortællingen i 1 Mos 39 om Josef, der blev bragt til Egypten og solgt til Faraos hofmand, egypteren Potifar, som imidlertid satte ham til at styre hele sit hus. Da Josef var meget smuk, fattede Potifars hustru kærlighed til ham og ville i seng med ham, men Josef undslog sig gang på gang; en dag da hun var alene i huset og Josef kom ind for at udføre sit arbejde, greb hun fat i hans kappe og ville have ham med i seng, men han lod hende beholde kappen og flygtede ud af huset. Da hendes mand kom hjem, løj hun om Josef og fortalte, at han havde forsøgt at komme i seng med hende og havde efterladt sin kappe hos hende, da han flygtede; og Potifar lod Josef sætte i fængsel.

I trykt udgave: Bind 2 side 313 linje 26

◀ **ikke interessant, det er pikant ... Sidste** : Det interessante (17,2) tiltaler beskueren, pirrer hans sanser og sætter hans tanker i gang. Det pikante er en vulgarisering og en forfladigelse af det interessante og er i denne forstand »det Sidste«; »interessant« og »pikant« hørte til tidens yndlingsudtryk.

I trykt udgave: Bind 2 side 314 linje 18

◀ **Førstegrøde** : første del af en afgrøde (der ifølge 2 Mos 23,19 skulle bringes til templet som et taknemlighedsoffer, jf. 5 Mos 26,1ff.); den første fødte søn (jf. 5 Mos 21,17); pant (ifølge Rom 8,23 har de kristne Ånden som førstegrøde, dvs. som pant på den kommende forløsning).

I trykt udgave: Bind 2 side 314 linje 20

◀ **en Gammel** : en dukkert (som man tvinges til).

I trykt udgave: Bind 2 side 314 linje 21

◀ **Klinterkongen** : If. folketroen et overnaturligt væsen, der har sin bolig i og hersker over en klint. Når der tales om at sidde rolig som klinterkongen, sigtes der måske til en passage i Heibergs skuespil *Elverhøi* (1828), hvor det om elverkongen hedder: »Men raser Stormen, gaaer den vilde Søgang, / Da sidder han paa Stevens hvide Klint, / Som Klinterkongen, med sit Spiir i Haanden, / Og seer med Lyst, hvorlunde Skibe strande«, jf. J. L. Heibergs *Samlede Skrifter. Skuespil* (108,35) bd. 3, 1834, s. 313.

I trykt udgave: Bind 2 side 314 linje 31

◀ **Alcedo ispida** : lat. isfugl. I F.C. Kielsen *Naturhistorie for hver Mand* bd. 1-2, Kbh. 1809, bd. 2, s. 183, siges det om isfuglen, at blandt de mange fabler, man har fortalt om den, er også den, at den bygger sin rede på vandet.

I trykt udgave: Bind 2 side 315 linje 3

◀ **De kalkunske Haner bruse op** : Når kalkunen, især hankalkunen, møder noget ukendt, bliver halsens hudlapper mørkerøde, rygferene rejses og haleferene slås ud i lodret position.

I trykt udgave: Bind 2 side 315 linje 5

◀ **en Porteur fra Fredriks-Hospital** : Det kgl. Frederiks Hospital, bygget 1752-57 som det første egentlige hospital i Danmark, lå imellem Norgesgade (nuværende Bredgade) og Amaliegade (-> kort 3, F3). De portører, der hentede de syge i bærestol på deres bopæl, var klædt i grønne kjoler.

I trykt udgave: Bind 2 side 315 linje 8

◀ **Art** : betydning.

I trykt udgave: Bind 2 side 316 linje 9

◀ **Rd** : rigsdaler (43,15).

I trykt udgave: Bind 2 side 316 linje 13

◀ **Tilfælde** : 228,8.

I trykt udgave: Bind 2 side 316 linje 24

◀ **en Bajadere dandser til Gudens Ære** : En bajadere (af portugisisk »bailadeira«) er en indisk gudetjenerinde, hvis hovedopgave er at danse og synge til ære for sin gud, fx dansens eller kærlighedens gud.

I trykt udgave: Bind 2 side 317 linje 11

◀ **Viis mig hende ... jeg henter hende op** : Ifølge den gr. myte om Orfeus blev hans elskede, nymfen Eurydike, kort efter brylluppet dræbt af et slangebid. Orfeus steg ned til dødsriget og overtalte dets herre, Hades, til at lade hende følge ham tilbage, dog på den betingelse, at han ikke måtte vende sig om for at se, om hun var bag ham, før han nåede op. Da de nåede porten til underverdenen, så Orfeus sig tilbage, og Eurydike forsvandt. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 368.

I trykt udgave: Bind 2 side 317 linje 17

◀ **rør Vandet** : spiller på Joh 5,4 om den engel, der til tider fór ned i Betesda dam og bragte vandet i oprør, så det helbredte den, der først kom ned i vandet.

I trykt udgave: Bind 2 side 317 linje 20

◀ **Pasgænger** : en, som bevæger sig langsomt og adstadigt.

I trykt udgave: Bind 2 side 317 linje 30

◀ **Vaande** : pine, smerte.

I trykt udgave: Bind 2 side 317 linje 31

◀ **langweilig** e: ty. kedsommelig.

I trykt udgave: Bind 2 side 318 linje 3

◀ **nox et hiems ... et labor omnis inest** : lat. »Nat og vinter, lange veje og grumme smerter og alskens anstrengelser er der i denne ukrigerske lejre«, jf. Ovid *Ars amatoria* 2, vers 235f., i *P. Ovidii Nasonis opera quae supersunt*, udg. af A. Richter, bd. 1-3, Leipzig 1828, ktl. 1265; bd. 1, s. 237.

I trykt udgave: Bind 2 side 318 linje 5

◀ **conditio sine qua non** : lat. »betingelse uden hvilken ikke«, dvs. ufravigelig eller nødvendig betingelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 318 linje 15

◀ **Preciosa** : fr. kostbarhed(er); navnet på den skønne sigøjnerpige i P.A. Wolffs lyriske drama *Preciosa*, med musik af C.M. v. Weber, overs. af C.J. Boye, Kbh. 1822. Stykket var velkendt fra de 72 opførelser på Det kgl. Teater i perioden 1822-43.

I trykt udgave: Bind 2 side 318 linje 16

◀ **Trommesal** e: dansebod med trommemusik.

I trykt udgave: Bind 2 side 318 linje 17

◀ **Gaae Du med Fred** : spiller formentlig på de to gange, Jesus brugte en lignende vending over for kvinder. Første gang, da han sagde til den kvinde, der led af blødning og havde rørt ved hans kappe: »Datter, din tro har frelst dig. Gå bort med fred, og vær helbredt for dine lidelser«, Mark 5,34. Og anden gang, da han sagde til den kvinde, som havde vædet hans fødder med tårer, tørret dem med sit hår, kysset dem og salvet dem: »Din tro har frelst dig. Gå bort med fred!« Luk 7,50.

I trykt udgave: Bind 2 side 319 linje 22

◀ **store Kjøbmagergade** : -> kort 2, C3.

I trykt udgave: Bind 2 side 319 linje 24

◀ **den Sti, der ligger mellem Nørre- og Østerport** : Der gik en sti både langs den østlige og den vestlige side af Sortedamssøen (-> kort 2 og 3, C-G1-2).

I trykt udgave: Bind 2 side 320 linje 33

◀ **Blegdammen** s: På den vestlige side af Sortedamssøen lå Blegdammen, dvs. blegepladsen, som oprindeligt var delt op i lodder, hvor tekstiler blegedes i solen og hærdedes i nattekulden. Allerede på SKs tid var der bygget villaer og gårde på Blegdammen.

I trykt udgave: Bind 2 side 320 linje 36

◀ **Minerva ... fuldbaaren** : I antik mytologi berettes om den forunderlige fødsel af krigens, kunstens og videnskabens gudinde Minerva (gr. Athene). Da Jupiter (gr. Zeus) er plaget af stærk hovedpine, må smedeguden Vulcanus (gr. Hefaistos) åbne hans pande med et øksehug. Ud springer Minerva i fuld rustning med skjold og løftet lanse. Jf. fx P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 251.

I trykt udgave: Bind 2 side 321 linje 22

◀ **Venus** : den skumfødte Venus, grækernes Afrodite. Ifølge Hesiods *Theogonia* (166,29) kastrerede Kronos, søn af himlen eller Uranus, sin far og kastede det afskårne i havet. Det blev til skum, og af skummet steg Afrodite, jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 613.

I trykt udgave: Bind 2 side 321 linje 23

◀ **let som Psyche, der bæres bort af Genier** : Historien om Amor og Psyche fortælles i den satiriske roman *Metamorphoses* (»Det gyldne Æsel«) af den rom. forf. Lucius Apuleius. Kærlighedens gud Amor er forelsket i kongedatteren Psyche, som af de andre guder på grund af hendes misundelsesværdige skønhed er bestemt til at ofres til en drage. Hun efterlades på et højt bjerg, men den blide vestenvind, Zephyr, bærer hende ned i en dyb dal og lægger hende i en blomsterseng. Genier er åndelige væsener, ofte fremstillet som vingede ynglinge eller børn. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 506.

I trykt udgave: Bind 2 side 321 linje 33

◀ **Madonnas Himmelfart** : Forestillingen om jomfru Marias himmelfart (eller rettere om hendes »optagelse til himlen« til forskel fra Kristus, der selv fór til himmels) opstod allerede i slutningen af det 6. el. begyndelsen af det 7. årh. i den græsk-ortodokse kirke, hvorfra den blev overtaget af den romersk-katolske kirke, der fejrer begivenheden den 15. aug., jf. J.C.W. Augusti *Handbuch der christlichen Archäologie* bd. 1-3, Leipzig 1836-37, ktl. 388-390; bd. 1, s. 562. Skønt pave Leo IV o. 850 havde sanktioneret festen for Marias himmelfart, var læren om jomfru Marias legemlige optagelse til himlen genstand for en århundred lang teologisk strid, der først endte i 1950, da pave Pius XII ophævede læren til dogme.

I trykt udgave: Bind 2 side 321 linje 34

◀ **som Cain (...) landflygtig** : sigter til fortællingen i 1 Mos 4,3-16 om Kain, der jages bort fra agerjorden og gøres til flygtning, fordi han har dræbt sin bror Abel.

I trykt udgave: Bind 2 side 323 linje 14

◀ **continuere** : fortsætte.

I trykt udgave: Bind 2 side 323 linje 16

◀ **interessant** : At noget opleves som interessant forudsætter en refleksion over det oplevede, dvs. en koncentration ikke om hvad, der opleves, men hvordan, det opleves (17,2).

I trykt udgave: Bind 2 side 323 linje 24

◀ **soutenere** : bevare.

I trykt udgave: Bind 2 side 324 linje 5

◀ **Joseph har forklaret ... gaae i Opfyldelse** : sigter til fortællingen i 1 Mos 41,1-32 om Josef, der tyder Faraos drømme om de syv velnærede og de syv magre køer samt om de syv tykke og de syv tynde aks; da han har udlagt drømmene, føjer han til: »Og når Faraos fik drømmen to gange, betyder det, at Gud er fast besluttet på det og hurtigt vil sætte det i værk«.

I trykt udgave: Bind 2 side 324 linje 15

◀ **Cordelia** : 295,11.

I trykt udgave: Bind 2 side 325 linje 9

◀ **Placaten** : officiel kundgørelse eller anordning, som blev offentliggjort ved opslag.

I trykt udgave: Bind 2 side 325 linje 14

◀ **et Geheimeraad** : Geheimerådet kaldtes den forsamling, der gjorde indstillinger til kongen og bistod ham i regeringsførelsen, og som i Danmark blev nedlagt i 1770; råd eller forsamling, der behandler (stats)hemmeligheder.

I trykt udgave: Bind 2 side 325 linje 21

◀ **ved Stranden** : gade langs kanalen over for Christiansborg (-> kort 2, B3).

I trykt udgave: Bind 2 side 325 linje 24

◀ **Lears tredie Datter ... havde udvidet sig** : I 1. akt, 1. scene, af Shakespeares tragedie *Kong Lear*, udbryder Cordelia, kongens yngste datter: »O, vee mig, jeg mit Hierte ej kan tvinge op paa min Læbe!« jf. *William Shakspeare's Tragiske Værker*, overs. af P. Foersom og P.F. Wulff, bd. 1-9 [bd. 8-9 har titlen *Dramatiske Værker*], Kbh. 1807-25, ktl. 1889-1896; bd. 2, 1811, s. 101.

I trykt udgave: Bind 2 side 325 linje 28

◀ **fra dette faste Punkt** : 284,12.

I trykt udgave: Bind 2 side 326 linje 12

◀ **eh bien** : fr. nuvel.

I trykt udgave: Bind 2 side 326 linje 15

◀ **con amore** : ital. med kærlighed, dvs. at gøre noget af lyst eller for egen fornøjelses skyld.

I trykt udgave: Bind 2 side 326 linje 16

◀ **elevere** : opløfte.

I trykt udgave: Bind 2 side 327 linje 6

◀ **Det er et Hjørneste**d : Hvis angivelsen »Hun boer ved Volden« forstås således, at hun bor på enten Øster-, Nørre- eller Vestervoldgade, så kan stedet på baggrund af samtidige oversigtstegninger i perspektiv ikke identificeres, idet der tilsyneladende ikke findes hjørnebygninger mod voldgaden uden nabohuse. Det eneste faktiske sted, der svarer til den karakteristik, som gives i teksten, er de gavlhuse i Nyboder, der nord for den nuværende Suensonsgade vender ud mod volden. Det hjørnehus i Nyboder, som man fra gaden og volden kan betragte både fra facade og gårdside, og som ikke havde genboer, ligger på hjørnet af den daværende Grønlandsgade (nu Øster Voldgade) og den da- og nuværende Hjertensfryd Gade (-> kort 3, F2). Huset hører til blandt dem, der blev opført af C.F. Harsdorff i 1780'erne og 1790'erne.

I trykt udgave: Bind 2 side 327 linje 16

◀ **Pflegma** : koldsindighed, ufølsomhed, slapsind.

I trykt udgave: Bind 2 side 327 linje 26

◀ **denoncere** : røbe.

I trykt udgave: Bind 2 side 327 linje 29

◀ **store Kongensgade** : -> kort 2 og 3, D-F3.

I trykt udgave: Bind 2 side 328 linje 3

◀ **som der siges i Militairsproget, færdig** : Ordet optræder i militære kommandoer, fx ved geværskydning og betyder parat. Efter »færdig« lyder kommandoen »fyr« eller »skyd«.

I trykt udgave: Bind 2 side 328 linje 7

◀ **Entrehage** : stor bådshage, hvormed man ved entring (ombordstigning, især på fjendtlige skibe) ude på havet holder de kæmpende skibe sammen.

I trykt udgave: Bind 2 side 328 linje 13

◀ **gjør Leilighed Tyve** : gør omstændighederne mennesker til tyve.

I trykt udgave: Bind 2 side 328 linje 22

◀ **Navneklud** : tøjstykke med broderede navne.

I trykt udgave: Bind 2 side 328 linje 24

◀ **Frederiksberg Have** : stort parkanlæg ved Frederiksberg Slot; der var fri adgang til parken for publikum.

I trykt udgave: Bind 2 side 328 linje 27

◀ **det Interessante** : 17,2.

I trykt udgave: Bind 2 side 329 linje 3

◀ **at være Selskab for Manden** : spiller på beretningen om skabelsen af kvinden i 1 Mos 2, 18-23, hvor Gud siger: »Det er ikke godt, at mennesket er alene. Jeg vil skabe en hjælper, der svarer til ham«. Og han skabte kvinden af et af mandens ribben.

I trykt udgave: Bind 2 side 329 linje 23

◀ **Gratierne vare tre** : Gratierne var den græske kærlighedsgudinde Afrodites tjenestepiger, som hver repræsenterede én af hendes egenskaber. Det latinske ord »gratia« betyder »ynde«, og de tre gratier kan være skønhed, kærlighed og ærbarhed; men også andre navne på gratierne kendes.

I trykt udgave: Bind 2 side 329 linje 30

◀ **anbefale Jomfrubuur** : sigter til den fra middelalderen kendte skik at lade ugifte, unge kvinder opholde sig og arbejde i et specielt hus eller værelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 329 linje 33

◀ **Figaro ... min Lyst** : jf. 2. akt, 2. scene, i Mozarts *Figaros Givtermaal eller Den gale Dag* (81,6), s. 41, hvor Susanne siger: »Ja, man kan forlade sig paa Figaro, naar det gjelder om at styre en Intrigue«, og Figaro fortsætter: »To, tre, fire paa eengang! dygtigt indviklede, og som krydse hinanden. O, jeg var født til at være Hofmand«.

I trykt udgave: Bind 2 side 331 linje 7

◀ **Art** : betydning.

I trykt udgave: Bind 2 side 331 linje 18

◀ **Dus-Øjeblik** : henviser til det øjeblik, hvor dusbroderskabet indgås ved, at de pågældende, ofte med sammenslyngede arme, tømmer et glas.

I trykt udgave: Bind 2 side 331 linje 28

◀ **Nedstigelse** : sigter til de nyttestmentlige beretninger om dåb, hvor den, der skulle døbes, steg ned i Jordanfloden, jf. fx Matt 3,6.16. Når der videre tales om »Nedstigelse i Kærlighedens Hav« og om at »stige op af denne Daab«, spilles der formentlig på Rom 6,3-11; den døbte dør, begravnes og opstår med Kristus og genfødes således til et nyt liv, billedligt udtrykt ved, at den døbte sænkes ned i dåbsvandet som symbol på kaoshavet ved skabelsen og tages op igen som symbol på opstandelsen fra de døde.

I trykt udgave: Bind 2 side 331 linje 30

◀ **afføre sig det gamle Menneske** : spiller på Ef 4,22: »I skal aflægge det gamle menneske, som hører til jeres hidtidige levned, og som ødelægges af sine forføreriske lyster«.

I trykt udgave: Bind 2 side 331 linje 31

◀ **Baptisand** : en der skal døbes.

I trykt udgave: Bind 2 side 332 linje 1

◀ **Gaasesnadder** : vrøvl (snak af gæs).

I trykt udgave: Bind 2 side 332 linje 14

◀ **Jomfru Mettelil ... Bryster sprang** : sigter til balladen »Herr Medelvold«, hvor det i første strofe hedder: »Sidselille slog Guldvæven saa haardt, / Saa Melken af hendes Bryster sprang«, jf. *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen*, udg. af W.H.F. Abrahamson, R. Nyerup og K.L. Rahbek, bd. 1-5, Kbh. 1812-14, ktl. 1477-1481; bd. 3, 1813, s. 361.

I trykt udgave: Bind 2 side 333 linje 2

◀ **Dithyrambisk** : begejstret, vildt, sværmende.

I trykt udgave: Bind 2 side 333 linje 3

◀ **Lem** : faldlem.

I trykt udgave: Bind 2 side 333 linje 15

◀ **Vedetkjæde** : kæde af udsigtsposter eller forposter, der advarer ved hjælp af skud.

I trykt udgave: Bind 2 side 333 linje 19

◀ **At see hende ... det var eet** : 99,12.

I trykt udgave: Bind 2 side 333 linje 22

◀ **den Dag igaar, naar den er forbi** : jf. Sl 90,4.

I trykt udgave: Bind 2 side 334 linje 2

◀ **geläufigt** : ty. let.

I trykt udgave: Bind 2 side 334 linje 8

◀ **Ambrosia** : i gr. mytologi betegnelse for gudernes spise.

I trykt udgave: Bind 2 side 334 linje 12

◀ **Jeanne d'Arc** : fr. helgeninde og nationalhelt (1412-31), hærfører i hundredeårskrigen mod englænderne; førte i 1429 den fr. konge Charles' hær til Reims, i hvis domkirke han kronedes som Charles VII.

I trykt udgave: Bind 2 side 334 linje 14

◀ **Glandspunkt** : særligt beundringsværdigt træk.

I trykt udgave: Bind 2 side 334 linje 22

◀ **Incarnat** : farve som kød; kropslighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 335 linje 1

◀ **en Hønsetyv** : en menneskesky eller forsagt fyr.

I trykt udgave: Bind 2 side 335 linje 10

◀ **berøre** : komme i forbindelse med.

I trykt udgave: Bind 2 side 335 linje 13

◀ **lille Dandserindes** : 'lille' angiver i forbindelse med professionsbetegnelse, at denne tillægges inferior betydning.

I trykt udgave: Bind 2 side 335 linje 23

◀ **Forprang** : egl. opkøb af varer uden for torvet eller før torvetid, her om en indirekte fremgangsmåde snarere end en direkte.

I trykt udgave: Bind 2 side 335 linje 24

◀ **gjør han Toilet** : klæder han sig på eller pynter sig.

I trykt udgave: Bind 2 side 336 linje 14

◀ **Haandpenge** ne: forskud, mindre beløb der betales forud.

I trykt udgave: Bind 2 side 336 linje 25

◀ **et sandt Venskab ... siden Grækenlands skønneste Dage** : Her kan tænkes på venskabet imellem Achilleus og Patrokles, som er beskrevet i *Illiaden*. Der kan også tænkes på Aristoteles' behandling af venskab i *Den nikomacheiske Etik (Ethica Nicomachea, 8. bog)*, hvor det bl.a. siges, at det fuldendte venskab består mellem gode mennesker, dvs. mellem dem, der ligner hinanden i dyd.

I trykt udgave: Bind 2 side 337 linje 4

◀ **at falde med Døren ind i Stuen** : talemåde: at »vise en overilet, plump, hidsig Fremfærd; f. Ex. ved at meddele en ubehagelig Tidende«, jf. C. Molbech *Danske Ordsprog, Tankesprog og Riimsprog* (148,32), s. 309.

I trykt udgave: Bind 2 side 337 linje 28

◀ **dække** : give dække for, skjule.

I trykt udgave: Bind 2 side 338 linje 4

◀ **landøkonomisk** e: landbrugsøkonomiske.

I trykt udgave: Bind 2 side 338 linje 6

◀ **stadigt** : sindigt, adstadigt.

I trykt udgave: Bind 2 side 338 linje 10

◀ **Modejunker** e: laps.

I trykt udgave: Bind 2 side 338 linje 11

◀ **quod antea ... ratio est** : lat. hvad der før var drift, er nu metode; sml. Ovid *Remedia amoris*, v. 10: »et quod nunc ratio est, impetus ante fuit« (»og hvad der nu er metode, var før drift«). Jf. *P. Ovidii Nasonis opera* (318,5) bd. 1, s. 321.

I trykt udgave: Bind 2 side 338 linje 24

◀ **Slikkerier** : kysen og kælen.

I trykt udgave: Bind 2 side 338 linje 27

◀ **Anticipationer** : forudgribelser.

I trykt udgave: Bind 2 side 338 linje 27

◀ **Terrainet** : krigsskuepladsen i modsætning til øvelsesområdet.

I trykt udgave: Bind 2 side 339 linje 4

◀ **Potter** : rummål, 1 potte = 0,96 l.

I trykt udgave: Bind 2 side 339 linje 12

◀ **Pund** : vægtenhed, 1 pund = 500 g (fra 1839 til 1907).

I trykt udgave: Bind 2 side 339 linje 13

◀ **Flødens Medium ... Smørkjernens Dialektik** : Smørfremstillingen beskrives som en dialektisk proces,

hvor mælken ved skumning »slår« over i fløde (mediet eller det, der ligger i midten), der igen ved en rotation af smørkernen eller ved en piskning i kernen af fløden med et ris eller en stang, dvs. den dialektiske bevægelse, omdannes til smør.

I trykt udgave: Bind 2 side 339 linje 13

◀ **eget** : særpræget.

I trykt udgave: Bind 2 side 339 linje 30

◀ **Mephistopheles** : 202,18.

I trykt udgave: Bind 2 side 339 linje 32

◀ **Faust** : 95,21.

I trykt udgave: Bind 2 side 340 linje 1

◀ **Etuder** : øvelser, i musikken betegnelse for musikstykker beregnet på at opøve teknisk færdighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 340 linje 18

◀ **Attraction** er: tiltrækning.

I trykt udgave: Bind 2 side 340 linje 30

◀ **Repulsion** er: frastødning.

I trykt udgave: Bind 2 side 340 linje 30

◀ **hvad Philosopherne sige med et Ordspil: zu Grunde gehn** : Ordspillet mellem at gå til grunde og føres tilbage til sit fundament (grund) er kendt fra den hegelske filosofi. Jf. fx Hegel *Wissenschaft der Logik* (11,3) bd. 2, i *Hegel's Werke* (11,3) bd. 4, 1834, s. 156 (*Jub.* bd. 4, s. 634; *Suhr.* bd. 6, s. 159): »Fænomenverdenen har sin negative enhed i verden af væsenheder, i hvilken den går til grunde og hvortil den går tilbage som sin grund«. Jf. også J.L. Heiberg *Ledetraad ved Forelæsningerne over Philosophiens Philosophie* (11,3), § 74, anm., s. 32f.

I trykt udgave: Bind 2 side 342 linje 9

◀ **Theemaskine** ns: en kobber- eller sølvbeholder med låg og tappehane, stående på et fyrfad, ved hjælp af hvilket vandet i beholderen kan opvarmes til kogepunktet. Den egentlige tefremstilling sker i en tekande med kogende vand, der tappes fra temaskinen.

I trykt udgave: Bind 2 side 342 linje 19

◀ **intime** : fortrolige.

I trykt udgave: Bind 2 side 343 linje 2

◀ **Fritz (...)** **Fritz i Bruden** : *Bruden* er et syngestykke med musik af Fr. Auber, tekst af A.E. Scribe (225,2) og overs. af J.L. Heiberg (*Det kongelige Theaters Repertoire* nr. 35), Kbh. 1831. *Bruden* opførtes 44 gange på Det kgl. Teater i perioden 1831-42. I stykket optræder en tyroler ved navn Fritz, tapetmager og korporal i borgergarden, som ved egen skyld mister sin elskede, der får en greve i stedet.

I trykt udgave: Bind 2 side 343 linje 14

◀ **unter uns gesagt** : ty. mellem os sagt; sagt i al fortrolighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 343 linje 19

◀ **kjønt** : pænt.

I trykt udgave: Bind 2 side 343 linje 25

◀ **Marquise** : lærredsafskærmning for solen over vinduer (markise).

I trykt udgave: Bind 2 side 343 linje 26

◀ **Zephyr** er: navn for både vestenvinden og for vestenvindens gud hos grækerne. Vinden i de københavnske gader var og er et bekendt fænomen.

I trykt udgave: Bind 2 side 343 linje 30

◀ **Kongens Nytorv** : -> kort 2, D4.

I trykt udgave: Bind 2 side 344 linje 6

◀ **de stærkeste Blæsere** : de kraftigste vinde.

I trykt udgave: Bind 2 side 344 linje 10

◀ **Detaschement** : fr. fortrop.

I trykt udgave: Bind 2 side 344 linje 13

◀ **store Kongensgade ... Nørreport, til Høibroplads** : -> kort 2 og 3.

I trykt udgave: Bind 2 side 344 linje 18

◀ **Østergade** : -> kort 2, C3-4.

I trykt udgave: Bind 2 side 344 linje 21

◀ **Taarn-Vægter** en: opsynsmand posteret på et tårn; hans opgave var at holde udkig med ildebrand, skibes ankomst mv.

I trykt udgave: Bind 2 side 344 linje 27

◀ **Bredgade** n: el. Norgesgade -> kort 2 og 3, D-F4.

I trykt udgave: Bind 2 side 345 linje 3

◀ **Drapperiet** : folderige og kunstnerisk arrangerede klæder.

I trykt udgave: Bind 2 side 345 linje 27

◀ **Die eine ist verliebt ... wäre es gerne** : ty. »Den ene er ganske meget forelsket; / Den anden ville gerne være det«, citat fra Joseph Freiherr v. Eichendorffs digt »Vor der Stadt«, hvor det beskriver to musikanter, jf. *Gedichte*, Berlin 1837, ktl. 1634, s. 24.

I trykt udgave: Bind 2 side 345 linje 33

◀ **Extraskriver** : embedsmand i bystyrelsen.

I trykt udgave: Bind 2 side 346 linje 1

◀ **overordentlige Leiligheder** : særlige lejligheder.

I trykt udgave: Bind 2 side 346 linje 3

◀ **figurere** : optræder.

I trykt udgave: Bind 2 side 346 linje 16

◀ **gewaltig** : stærkt.

I trykt udgave: Bind 2 side 346 linje 35

◀ **Present** : gave, foræring.

I trykt udgave: Bind 2 side 347 linje 2

◀ **Livets Juletræ** : spiller måske på livets træ i Edens have, jf. 1 Mos 2,9. Tyske familier indførte traditionen med juletræ til Danmark, hvor det blev tændt første gang 1811.

I trykt udgave: Bind 2 side 347 linje 2

◀ **den Kjærlighedens-Kaabe ... skjule Mange** : spiller formentlig på 1 Pet 4,8: »kærlighed skjuler mange synder«.

I trykt udgave: Bind 2 side 347 linje 6

◀ **Puf** : udposninger.

I trykt udgave: Bind 2 side 347 linje 13

◀ **lange Linie** : 313,15.

I trykt udgave: Bind 2 side 347 linje 23

◀ **Og jeg vil ikke ... udi Hatten** : jf. sidste strofe i »den over al Norge berømte, muntre Bondevise« i *Brage og Idun, et nordisk Fjærdingaarskrift*, udg. af P.F. Barfod, bd. 2, Kbh. 1839, s. 445, hvor ordlyden er: »Og jeg vil ingen Studenter ha'e, / Som ligger og læser om Natta, / Men jeg vil ha'e mig en Officeer / Med hvide Fjeder udi Hatta«.

I trykt udgave: Bind 2 side 348 linje 3

◀ **harmonia praestabilita** : lat. forudbestemt harmoni. En filosofisk term præget af den ty. filosof og naturvidenskabsmand Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), som bringer »die Lehre von der vorherbestimmten Harmonie« til udtryk i § 59 i første del af »Des Versuchs Von der Güte Gottes, von der Freyheit des Menschen, und vom Ursprunge des Bösen« i *Theodicee* (1710), jf. *Theodicee*, udg. af J.C. Gottscheden, 5. udg., Hannover og Leipzig 1763, ktl. 619, s. 212-215. Leibniz anvender udtrykket »l'Harmonie préétablie« i § 80 i *La monadologie* (1714), jf. *God. Guil. Leibnitii Opera philosophica, quæ exstant*, bd. 1-2, udg. af J.E. Erdmann, Berlin 1839-40, ktl. 620; bd. 2, s. 711.

I trykt udgave: Bind 2 side 348 linje 19

◀ **suffisant** : sikker, ordet anvendes ofte lidt ironisk.

I trykt udgave: Bind 2 side 348 linje 19

◀ **Høibroplads** : -> kort 2, BC3.

I trykt udgave: Bind 2 side 348 linje 29

◀ **pretentionsfuld Pragtblomst** : indbildsk prydblomst.

I trykt udgave: Bind 2 side 349 linje 6

◀ **styre Solvognen over Himlens Bue** : I den gr. myte om Phaëthon, solens søn, fortælles det, at han af sin far fik lov at styre solvognen for en dag. Phaëthon magtede imidlertid ikke opgaven og ville have stukket jorden i brand, hvis ikke Zeus havde dræbt ham med et lyn, jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 450f. og 2. sang i Ovids *Metamorphoses (Forvandlinger)*.

I trykt udgave: Bind 2 side 349 linje 18

◀ **Frimureri** : hemmelige forståelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 349 linje 23

◀ **graviterer til** : nærmer sig til (et andet legeme på grund af sin tyngde); bliver draget mod.

I trykt udgave: Bind 2 side 349 linje 31

◀ **Kjærlighedens Gud er blind** : Eros (Amor) skildres ofte som et vinget barn, der med bind for øjnene affyrer kærlighedens pile (49,13).

I trykt udgave: Bind 2 side 350 linje 16

◀ **Pyntekone** : påklæderske fx på teater.

I trykt udgave: Bind 2 side 351 linje 2

◀ **Aand udgjør Negationen ... qvindelige Existens** : Kvinden er umiddelbar og ikke reflekterende og mangler derfor i egentlig forstand selvbevidsthed, dvs. ånd. I hegelsk terminologi: Kvinden er som værende følelse og natur, og refleksionen er umiddelbarhedens negation. For den reflekterende bevidsthed opstår distinktionen mellem genstand og egenskab, hvilket udtrykkes ved fx at sige, at manden *har* følelser, men at han ikke, som kvinden, *er* følelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 351 linje 16

◀ **i hendes egen Potens** : med hendes egne midler eller muligheder.

I trykt udgave: Bind 2 side 351 linje 19

◀ **Non formosus ... amore Deas** : lat. »Odysseus var ikke smuk, men han var veltalende, og dog fik han havets gudinder [Kirke og Kalypso] til at pine af elskov«, jf. Ovid *Ars amandi* 2, 123f. Jf. *P. Ovidii Nasonis opera quae supersunt* (318,5) bd. 1, s. 233.

I trykt udgave: Bind 2 side 351 linje 24

◀ **i reen græsk Forstand** : dvs. som venner (337,4).

I trykt udgave: Bind 2 side 352 linje 15

◀ **det gamle Vers ... at sidde derpaa** : sigter formentlig til sanglegen »Munken gaar i Enge«, hvori det hedder: »Munken breder ud sin Kappe så blå, og byder skøn Jomfru at sidde derpå«, jf. Ewald Tang Kristensen *Danske Børnerim, Remser og Lege*, Kbh. 1898, s. 296 (nr. 2214).

I trykt udgave: Bind 2 side 352 linje 17

◀ **Jehovah ... synlig i Stemmen** : spiller måske på 2 Sam 3, hvor det fortælles om den unge Samuel, som gjorde tjeneste ved templet i Shilo under præsten Eli, at han en nat tre gange hørte en stemme i drømme og ikke forstod, at det var Gud, der kaldte på ham, men hver gang troede, at det var Eli; da stemmen kaldte fjerde gang, og Samuel efter Elis råd svarede: »Tal, din tjener hører!« talte Gud til ham. – Jehova 149,34.

I trykt udgave: Bind 2 side 352 linje 24

◀ **kold og tør** : spiller på den lære om sammenhængen mellem jordens fire elementer og menneskets legemsvæsker, som blev opstillet af den gr. læge Galenos (f. 129 e.Kr.). Til de fire elementer ild, vand, luft og jord skulle svare kvaliteter – varme, fugtighed, kulde og tørhed – der korresponderer med legemsvæskerne gul galde, slim, blod og sort galde og manifesteres som fire sindstilstande, hhv. den koleriske, flegmatiske, sangvinske og melankolske.

I trykt udgave: Bind 2 side 352 linje 27

◀ **über und über** : ty. ganske og aldeles.

I trykt udgave: Bind 2 side 352 linje 30

◀ **Aandens Kornmod** : åndens modningstid. Ordet »kornmod« bruges om den periode, i hvilket kornet modnes. Rødmen er tegn på »åndens kornmod«, fordi den viser en begyndende refleksion.

I trykt udgave: Bind 2 side 353 linje 1

◀ **i Rapport til** : i forhold til; i forbindelse med.

I trykt udgave: Bind 2 side 353 linje 8

◀ **Schillers Gedichte** : Friedrich Schiller (1759-1805), ty. digter og filosof. Der fandtes i tiden talrige udgaver og samlinger med Schillers digte. SK ejede *Schillers sämtliche Werke* bd. 1-12, Stuttgart og Tübingen 1838, ktl. 1804-1815.

I trykt udgave: Bind 2 side 353 linje 18

◀ **Teklas Sang** : Der sigtes formentlig til digtet »Thekla. Eine Geisterstimme« i *Sämtliche Werke* bd. 1, 1838, s. 391f. I afnittet »Die Piccolomini« (3. akt, 7. scene) i det længere dramatiske digt »Wallenstein« findes dog også en sang af Thekla, jf. *Sämtliche Werke* bd. 4, 1838, s. 145.

I trykt udgave: Bind 2 side 353 linje 19

◀ **Bürgers Gedichte** : 96,6.

I trykt udgave: Bind 2 side 353 linje 20

◀ **Lenore ... Vilhelm** : I Bürgers ballade »Lenore« venter pigen Lenore på sin elskede Vilhelm, der er udkommanderet til krigstjeneste. Hun frygter, at han er dræbt. Moderen forsøger at trøste hende og nævner også den mulighed, at han måske har fundet en anden. Men i en sen nattetime kommer han ridende, tager hende med og rider mod kirkegården (96,6).

I trykt udgave: Bind 2 side 353 linje 20

◀ **unheimlich** : ty. uhyggeligt.

I trykt udgave: Bind 2 side 353 linje 31

◀ **Exaltation** : overspændthed.

I trykt udgave: Bind 2 side 354 linje 10

◀ **den som leer sidst, leer bedst** : jf. ordsproget: »Den leer bedst, som leer sidst«, C. Molbech *Danske Ordsprog, Tankesprog og Riimsprog* (148,32), s. 129.

I trykt udgave: Bind 2 side 355 linje 18

◀ **løbe hende af Grund** : gøre hende fri, sætte hende fri af grunden.

I trykt udgave: Bind 2 side 355 linje 21

◀ **item** : lat. ligesom også.

I trykt udgave: Bind 2 side 356 linje 5

◀ **langweiligt** : af ty. kedsommeligt.

I trykt udgave: Bind 2 side 356 linje 12

◀ **ex consensu gentium** : lat. ifølge menneskehedens enstemmige antagelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 356 linje 14

◀ **bspænde** : gøre urolig.

I trykt udgave: Bind 2 side 356 linje 28

◀ **Huusven** : fortrolig ven, der ofte kommer i huset.

I trykt udgave: Bind 2 side 357 linje 8

◀ **mere pikant end interessant** : 314,18.

I trykt udgave: Bind 2 side 357 linje 12

◀ **dimittere** : sende fra skole til højere uddannelse, afskedige, bortsende.

I trykt udgave: Bind 2 side 357 linje 27

◀ **Somnambul** : søvngænger.

I trykt udgave: Bind 2 side 357 linje 30

◀ **Exploration** : undersøgelse, udforskning.

I trykt udgave: Bind 2 side 358 linje 7

◀ **volente deo** : lat. om Gud vil.

I trykt udgave: Bind 2 side 358 linje 12

◀ **Antecedens** : forgænger el. fortilfælde.

I trykt udgave: Bind 2 side 358 linje 20

◀ **item** : lat. ligesom også.

I trykt udgave: Bind 2 side 358 linje 23

◀ **in suspenso** : lat. i spænding.

I trykt udgave: Bind 2 side 358 linje 25

◀ **Amphiboli** er: tvetydighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 358 linje 27

◀ **generatio æquivoca** : lat. selvavlen, opståen af sig selv, egl. betegnelse for organiske væsners opståen af uorganisk materiale.

I trykt udgave: Bind 2 side 359 linje 8

◀ **ordinaire** : normale, sædvanlige.

I trykt udgave: Bind 2 side 359 linje 26

◀ **Philisteragtig** e: bornert og konventionel i handle- og tænkemåde, småborgerlig, spidsborgerlig.

I trykt udgave: Bind 2 side 359 linje 29

◀ **Trin-Øvelser** : indøvelse af dansetrin.

I trykt udgave: Bind 2 side 360 linje 14

◀ **cordialt** : hjerteligt, troskyldigt.

I trykt udgave: Bind 2 side 360 linje 19

◀ **som en Døendes prophetisk** : sml. fx *Sokrates' Forsvarstale* 39c, hvor Sokrates siger til sine dommere: »Og herefter har jeg lyst til at udtale et varselsord til jer, der har dømt mig til døden. Jeg står nu på det punkt – lige foran døden – hvor mennesket snarest kan varsle«.

I trykt udgave: Bind 2 side 361 linje 2

◀ **Tredie-Mand** : person set i et (modsnævnings)forhold til to, som udgør et par, fx to forelskede eller to ægtefæller, en udenforstående, en uvedkommende.

I trykt udgave: Bind 2 side 361 linje 15

◀ **Sportler** : gebyrer, som embedsmænd modtog for at udføre handlinger, der tjente private interesser. Embedsmændenes lønninger bestod på SKs tid for en stor del af sportler.

I trykt udgave: Bind 2 side 361 linje 27

◀ **Toldboden** : det sted, hvor indført gods blev fortoldet (-> *kort 3, GH4*).

I trykt udgave: Bind 2 side 362 linje 3

◀ **Pantser** : rustning; forsvarsberedskab.

I trykt udgave: Bind 2 side 362 linje 9

◀ **Sirtses-Kjole** : kjole af glat, lærredsagtigt, tæt vævet bomuld.

I trykt udgave: Bind 2 side 362 linje 11

◀ **gaae nu ud i Verden** : Udtrykket hører til folkeeventyrenes faste formuleringer, ligesom de følgende passager.

I trykt udgave: Bind 2 side 362 linje 20

◀ **som et Segl paa Dine Læber** : som udtryk for tavshed el. tavshedspligt.

I trykt udgave: Bind 2 side 362 linje 21

◀ **trange Vei ... Blomster-Stier** : Formentlig hentydes der til den sti, der løb på bysiden langs søerne i København ved nuværende Øster Søgade, Nørre Søgade og Vester Søgade. Hele strækningen blev kaldt Kærlighedsstien, men i SKs samtid skelnede man også mellem Ægteskabsstien ud for Sortedams Sø, Kærlighedsstien ud for Peblinge Sø og Venskabsstien ud for Sankt Jørgens Sø. Kirsebærstien, der var kendt for sine blomstrende buske og træer, lå på Vestervolds yderside mod den vandfyldte stadsgrav (-> *kort 1*). Jf. desuden Matt 7,14: »Hvor snæver er ikke den port, og hvor trang er ikke den vej, der fører til livet, og der er få, som finder den!«

I trykt udgave: Bind 2 side 363 linje 15

◀ **Inventeur** : fr. opfinder.

I trykt udgave: Bind 2 side 364 linje 11

◀ **Strimmel, Pedellen har ned ad Ryggen** : Universitetspedellen var en underordnet embedsmand, som varetog praktiske opgaver, herunder budtjeneste. Pedellerne havde oprindeligt en embedsdragt, men denne var i det 19. århundrede forlængst afskaffet. En rest var imidlertid en sort kappe, som sidst blev båret af en universitetspedel indtil 1. april 1846, på hvilket tidspunkt han overgik til embedet som klokker ved Vor Frue Kirke i København. Jf. H. Matzen *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie* bd. 1-2, 1879; bd. 1, s. 277. Det vides ikke, om disse kapper skulle være forsynet med en strimmel ned ad ryggen.

I trykt udgave: Bind 2 side 364 linje 12

◀ **Trop siger ... andre Kunstnere** : jf. 5. scene i J.L. Heibergs vaudeville *Recensenten og Dyret*, hvor den yngre studerende Keiser siger til Trop: »At være Recensent [dvs. anmelder], det fører ikke langt; man maa selv være Kunstner«, og Trop svarer: »Ganske rigtigt. Først derved erhverver man sig Ret til at kritisere de andre Kunstnere«, J. L. Heibergs *Samlede Skrifter. Skuespil* (108,35) bd. 3, 1834, s. 210.

I trykt udgave: Bind 2 side 364 linje 15

◀ **ophængt** : hængt til side.

I trykt udgave: Bind 2 side 364 linje 19

◀ **Mentor** : gr. sagnfigur, der i Homers *Odysseen* optræder som rådgiver for Odysseus' unge søn Telemachos; læremester.

I trykt udgave: Bind 2 side 364 linje 30

◀ **Circumspektion** : forsigtighed, omtanke.

I trykt udgave: Bind 2 side 365 linje 6

◀ **in statu quo** : lat. i uforandret tilstand.

I trykt udgave: Bind 2 side 365 linje 13

◀ **en Kongedatter, der hæves fra Støvet** : et typisk folkeeventyrmotiv.

I trykt udgave: Bind 2 side 365 linje 18

◀ **gestaltet sig** : formet sig, udviklet sig.

I trykt udgave: Bind 2 side 365 linje 34

◀ **skuffende** : illuderende.

I trykt udgave: Bind 2 side 366 linje 3

◀ **cominus** : lat. på nært hold.

I trykt udgave: Bind 2 side 366 linje 12

◀ **eminus** : lat. på afstand.

I trykt udgave: Bind 2 side 366 linje 12

◀ **Ovid** : Ovid *Amores* 1, 4, 16, 35-46, jf. *P. Ovidii Nasonis opera quae supersunt* (318,5) bd. 1, s. 148. – Ovid: Publius Ovidius Naso (43 f.Kr. - 17 e.Kr.), rom. digter.

I trykt udgave: Bind 2 side 366 linje 15

◀ **desultorisk** : flygtig.

I trykt udgave: Bind 2 side 366 linje 20

◀ **Auf heimlich erröthender Wange ... Herzens Glühn** : ty. »På hemmeligt rødmande kind / lyser hjertets gløden«. Kilden ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 367 linje 3

◀ **Regensen** : studenterkollegium knyttet til Københavns Universitet.

I trykt udgave: Bind 2 side 368 linje 3

◀ **Laugshuus** : hus, hvor de enkelte lav (laug), dvs. sammenslutninger af mestre og svende inden for samme fag, mødtes.

I trykt udgave: Bind 2 side 368 linje 5

◀ **en masse** : fr. i mængde; alle sammen.

I trykt udgave: Bind 2 side 368 linje 8

◀ **annecterede Batailloner** : forstærkningstropper.

I trykt udgave: Bind 2 side 368 linje 9

◀ **Allarmplads** en: plads, hvor tropperne samles ved signal til at gribe til våben (alarm).

I trykt udgave: Bind 2 side 368 linje 11

◀ **disse forliebte Haandværksfolk** s: spiller formentlig på *De forliebte Haandværksfolk. Syngespil i 3 Acter af C. Goldoni*, overs. af L. Knudsen, Kbh. 1781. Stykket blev genopført i 1831-40.

I trykt udgave: Bind 2 side 368 linje 12

◀ **durch** : ty. durk, igennem.

I trykt udgave: Bind 2 side 368 linje 13

◀ **Udgangsøg** : gammel og udtjent hest.

I trykt udgave: Bind 2 side 368 linje 26

◀ **byde mig Spidsen** : tage kampen op med mig.

I trykt udgave: Bind 2 side 370 linje 26

◀ **Sprosse** n: stang, der forbinder benene på en stol.

I trykt udgave: Bind 2 side 371 linje 2

◀ **Lic.** : fork. for »licentiat«, en akademisk grad i teologi, medicin og jura, der gav lov til at forelæse ved universitetet.

I trykt udgave: Bind 2 side 371 linje 6

◀ **Toldboden** : 362,3.

I trykt udgave: Bind 2 side 371 linje 19

◀ **Vestergade** : -> kort 2, A2.

I trykt udgave: Bind 2 side 371 linje 21

◀ **General-Fuldmagt** : overordnet fuldmagt.

I trykt udgave: Bind 2 side 372 linje 11

◀ **figurerer** : agerer, optræder, danser

I trykt udgave: Bind 2 side 372 linje 19

◀ **dithyrambisk** : begejstret.

I trykt udgave: Bind 2 side 372 linje 21

◀ **Ingen føre et Menneske i Fristelse** : Ingen må føre et menneske i fristelse.

I trykt udgave: Bind 2 side 374 linje 3

◀ **dissolut** : slapt, løsgjort, forkælet.

I trykt udgave: Bind 2 side 374 linje 13

◀ **hypostasere** : egl. virkeliggøre, antage personlig form.

I trykt udgave: Bind 2 side 374 linje 14

◀ **mest overvættes** : stærkeste, mest overvældende.

I trykt udgave: Bind 2 side 374 linje 21

◀ **rolig grebet Armstagen** : sigter til 2. akt, 19. scene, i Mozarts opera *Don Juan*, jf. *Don Juan. Opera i tvende Akter*, overs. af L. Kruse (55,12), 1807, s. 122f.

I trykt udgave: Bind 2 side 376 linje 2

◀ **skuffer** : bedrager.

I trykt udgave: Bind 2 side 376 linje 20

◀ **Rebekka ... hans Husguder** : spiller på beretningen i 1 Mos 31,1-35, hvor det fortælles, at Jakobs hustru Rakel (og altså ikke Jakobs mor Rebekka) stjal sin far Labans husguder, da Jakob flygtede fra ham sammen med sine to hustruer Lea og Rakel og deres børn, v. 20. Laban satte efter dem, og da han havde indhentet dem, sagde han til Jakob: »hvad haver du gjort, at du haver stiaalet mit Hierte, og bortført mine Døttre, ligesom fangne ved Sverd?« (GT-1740). Da Laban endvidere spurgte Jakob, hvorfor han havde stjålet husguderne, svarede Jakob, at den, han fandt husguderne hos, skulle miste livet. Laban gennemsøgte både Leas og Rakels telt, men fandt ikke sine husguder, for Rakel havde gemt dem i sin kamelsaddeltaske og sat sig på dem. Da hendes far kom hen til hende, blev hun siddende og undskyldte sig med, at hun havde menstruation, v. 35. Laban fandt aldrig sine husguder.

I trykt udgave: Bind 2 side 377 linje 14

◀ **en egen Art Vidier** : en særlig slags vidjer, formentlig tynde pilegrene. Det var ikke almindeligt i Danmark at bruge flettede vidjer til fremstilling af gulvtæpper. Sceneriet henviser til samtidens opfattelse af kinesisk og japansk kultur som udtryk for 'det fremmede'. Måske er vidjetæppet ment som sidestykke til de japanske 'tatami-måtter', der fremstilles af bambus.

I trykt udgave: Bind 2 side 378 linje 2

◀ **Venerabile** : lat. det, som bør vises ærefrygt; ordet anvendtes i den romersk-katolske kirke om hostien, dvs. det brød, der er indviet under nadveren, og som tilbedes.

I trykt udgave: Bind 2 side 379 linje 8

◀ **agiteres** : ophidses, foruroliges.

I trykt udgave: Bind 2 side 379 linje 11

◀ **Jomfru-Spring** : I J. og W. Grimms *Deutsche Sagen* bd. 1 2, Berlin 1816-18, er der to eventyr, hvoraf det ene har titlen »Jungfrausprung«, det andet »Jungfernsprung«, dvs. »Jomfrusprung«. I det første, som er fra Alperne, er det navnet på en tinde, i det andet, som er fra Böhmen, navnet på en stejl klippeside.

I trykt udgave: Bind 2 side 379 linje 30

◀ **andraget paa** : foreslået.

I trykt udgave: Bind 2 side 380 linje 27

◀ **paa Østergade boer to Conditorer** : Østergade forbinder Kgs. Nytorv og Højbro Plads (-> kort 2, C3-4). Gaden er nu en del af Strøget, som i SKs samtid blev kaldt Ruten (ofte stavet Routen). På denne strækning mødtes byens elegante og højere borgerskab, og her blev landets første butikker med udstillingsvinduer indrettet. På hjørnet ved Kgs. Nytorv lå siden 1800 Hotel d'Angleterre, hvor Carl Joseph Knirsch i stueetagen mod Østergade indrettede byens første café 1831. Et andet populært mødested var et af byens 'schweizer-konditorier', grundlagt 1802 af Lorenzo Gianelli, som to år efter flyttede sin forretning til Østergades modstående hjørne ved Kgs. Nytorv. Konditoriet havde store vinduer mod Østergade.

I trykt udgave: Bind 2 side 381 linje 4

◀ **telegraphiske** : om ordløse meddelelser ved hjælp af blikke eller gestik.

I trykt udgave: Bind 2 side 381 linje 14

◀ **at slaae Sladder** : egl. at tungen slår sladder, dvs. at den talendes tunge ikke kan formulere ordene rigtigt, at sludre.

I trykt udgave: Bind 2 side 382 linje 2

◀ **Digterens Ord om Agnete** : sigter til J. Baggesens digt »Agnete fra Holmegaard» i *Jens Baggesens danske Værker* (28,5), bd. 2, 1828, s. 358: »Agnete, hun raved, / Hun segnede, hun faldt - / Nu alle hendes smaa Børn / De længes overalt - / Overalt. / Nu Sønner, som Døttre, / De længes overalt«.

I trykt udgave: Bind 2 side 382 linje 11

◀ **Dardanellerstræde** : det smalle farvand mellem den græske halvø og Lilleasien; strædet forbinder det græske øhav (Det ægæiske Hav) med Marmarahavet.

I trykt udgave: Bind 2 side 382 linje 20

◀ **Sidegevær** : dvs. sidevåben (sabel eller kårde).

I trykt udgave: Bind 2 side 382 linje 28

◀ **der holder sig ved Haab ilive** : jf. Heibergs *Ny A-B-C-Bog i en Times Underviisning til Ære, Nytte og Fornøielse for den unge Grundtvig*, Kbh. 1817, s. 21, hvor det ved bogstavet 'K' hedder: »En Kapellan kan gammel blive, / Og holder sig ved Haab ilive«.

I trykt udgave: Bind 2 side 382 linje 30

◀ **Cabriolet** : let enspændervogn med to hjul.

I trykt udgave: Bind 2 side 383 linje 21

◀ **sphærisk Harmoni** : Sfærernes harmoni var oprindeligt et pythagoræisk udtryk for de toner, der er uørlige for det menneskelige øre, og som er forårsaget af himmellegemernes bevægelse. Vendingen er også blevet brugt som betegnelse for en overensstemmelse imellem altets dele.

I trykt udgave: Bind 2 side 384 linje 4

◀ **Cardea** : el. Carna, rom. gudinde, der vågede over indgangsdørens hængsel. Historien fortælles i Ovids *Fasti* 6, 101f., jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 465f.

I trykt udgave: Bind 2 side 384 linje 23

◀ **Janus** : rom. skytsgud for offentlige ind- og udgange. Janus har to ansigter, et fremad og et bagud. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 6.

I trykt udgave: Bind 2 side 384 linje 25

◀ **Ekcho** : 32,20

I trykt udgave: Bind 2 side 386 linje 3

◀ **Man fortæller om Mennesker ... gjensidig Taushed** : således fx i Sallusts *Bellum Catilinarium* 22, hvor det fortælles om Catilina, at han bød sine senere medsammensvorne et bæger vin blandet med blod, før de svor, at de ville være tavse om hans forehavende. Jf. *C. Sallusti Crispi opera* (284,28) bd. 1, s. 107-111, og *Sallusts Catilinariske Krig*, overs. af R. Møller (284,28).

I trykt udgave: Bind 2 side 386 linje 20

◀ **Bag ethvert Træ seer jeg et qvindeligt Væsen** : spiller på forestillingen i gr. myt. om nymfer, dvs. kvindelige guddomme, der optrådte som følge eller tjenere for de overordnede guder. Man forestillede sig, at de i skikkelse af unge, smukke kvinder levede i naturen, ofte i træer og bjerge eller ved kilder.

I trykt udgave: Bind 2 side 386 linje 31

◀ **Æolus** : vindenes gud i gr. mytologi. Han kunne spærre vindene inde i en sæk og dermed forhindre dem i at blæse. I Vergils *Æneide* 1. sang, vers 51f., fortælles det, at han boede på den flydende ø Aeolia, hvor han opbevarede vindene i en klippehule, jf. *Virgils Æneide*, overs. af J.H. Schønheyder (49,9), bd. 1, s. 6f. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 77.

I trykt udgave: Bind 2 side 388 linje 10

◀ **Ariadne ... Veien derigjennem** : Ariadne var datter af kong Minos på Kreta. Da den atheniensiske Theseus skulle dræbe uhyret Minotaurus, som opholdt sig i labyrinten på Kreta, gav Ariadne ham et garnnøgle, hvis ene ende han fæstnede til labyrintens indgang. Det var derefter muligt for ham at finde ud af labyrinten igen efter at have dræbt uhyret. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 309.

I trykt udgave: Bind 2 side 388 linje 24

◀ **interessanteste** : 17,2.

I trykt udgave: Bind 2 side 389 linje 4

◀ **ældre Skrift ... tydelig og klar** : henviser til det gr. begreb 'palimpsest' om et pergamenthåndskrift, hvor den oprindelige skrift er blevet udslettet eller udskrabt for at gøre plads for en ny. Ved kemiske midler er det i nogle tilfælde muligt at få den oprindelige skrift til at træde frem igen.

I trykt udgave: Bind 2 side 389 linje 15

◀ **Hvor kan et Rige ... i Strid med sig selv** : jf. Mark 3,24.

I trykt udgave: Bind 2 side 389 linje 25

◀ **Indrollerings Chef** : chef for indskrivning (indrullering) af værnepligtigt el. frivilligt mandskab.

I trykt udgave: Bind 2 side 390 linje 13

◀ **Mil** e: længdemål, 1 dansk mil = 7,5 km.

I trykt udgave: Bind 2 side 390 linje 18

◀ **blaae Bjerge** s: fjerne, ubestemte, eventyrlige bjerge.

I trykt udgave: Bind 2 side 390 linje 18

◀ **Da Jacob havde tinget ... lod Faarene see derpaa** : Spiller på 1 Mos 30,31-42 med beretningen om den snu Laban, der ønskede at beholde sin nevø Jakob i sin tjeneste som hyrde for sin hjord. For denne ydelse krævede Jakob alle de spættede, brogede og sorte får og geder i løn. Laban gik ind på kravet, men udskilte alle de spættede, brogede og sorte dyr og gav dem til sine sønner. Jakob snød dog Laban og lod fårene og gederne parre sig foran afbarkede grene opstillet i vandrenderne, hvor de drak, så de fik stribet, spættet og broget afkom. Således fik Jakob sin løn og blev uhyre velstående.

I trykt udgave: Bind 2 side 391 linje 4

◀ **Concupiscens** : attrå, lidenskab.

I trykt udgave: Bind 2 side 391 linje 11

◀ **Om Tiden end ... Tavler** : en sammenblanding af to talemåder, dels »Tiden læger alle sår«, der tillægges grækeren Menandros (342-290 f.Kr.), dels »tabula rasa« (lat. egl. glat strøgen vokstavle, svarende til ubeskrevet blad), der kendes fra Aristoteles (384-322 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 2 side 391 linje 16

◀ **Billede fra Oldtiden** : vægmaleri fra Herculaneum, nu i museet i Napoli. Efter drabet på Minotaurus bortførte Theseus Ariadne (388,24), men forlod hende på øen Nesos. Billedet er beskrevet i P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 310. Se illustration 19.

Gio. Morg. dis. in Portici.

P. Campana sculpi

*G. Palmo Napolitano
e Palmo Romano*

19. Vægmaleri fundet ved en af udgravningerne af Herculaneum i 1757 gengivet som kobberstik i *Le Pitture Antiche D'Ercolano e contorni incise con qualche spiegazione*, tavle 15, bd. 2, Napoli 1760

I trykt udgave: Bind 2 side 391 linje 22

◀ **Nemesis** : den gr. gudinde for gengældelse og straffende retfærdighed. Nemesis straffer ofte for overmod

og for ufortjent lykke og misbrug af lykken. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 304f.

I trykt udgave: Bind 2 side 391 linje 27

◀ **Amor ... hans Bue** : sigter til forestillingen om, at den gr. kærlighedsgud Eros (lat. Amor) med sine cedertræspile kunne vække forskellige følelser hos et menneske; blev det ramt af en pil med guldspids, betød det lykkelig kærlighed, blev det ramt af en pil med blyspids, betød det ulykkelig kærlighed. Jf. W. Vollmer *Vollständiges Wörterbuch der Mythologie aller Nationen* (97,5), s. 191.

I trykt udgave: Bind 2 side 391 linje 27

◀ **Theseus** : 388,24.

I trykt udgave: Bind 2 side 391 linje 32

◀ **Kongeveien** : vejen fra København over Lyngby til Fredensborg; »kongevej« anvendes også i samme betydning som »alfarvej«.

I trykt udgave: Bind 2 side 393 linje 2

◀ **Nøddeboe ... Esrom Sø** : landsby på den sydvestlige side af Esrom Sø i Nordsjælland.

I trykt udgave: Bind 2 side 393 linje 3

◀ **Jagtvei** : vej anlagt for jagtens skyld.

I trykt udgave: Bind 2 side 393 linje 4

◀ **Gribs-Skov** : Danmarks største samlede skovområde, ligger vest for og grænser op til Esrom Sø.

I trykt udgave: Bind 2 side 393 linje 5

◀ **Repitorier** : gentagne beretninger, der i korthed gengiver hovedindholdet.

I trykt udgave: Bind 2 side 393 linje 13

◀ **kun min Stemme bliver tilbage** : 32,20.

I trykt udgave: Bind 2 side 395 linje 12

◀ **Præsenteerbakke** : bakke, hvorpå spise- eller drikkevarer bydes rundt.

I trykt udgave: Bind 2 side 396 linje 14

◀ **Buk** ken: ophøjet kuskesæde på en vogn.

I trykt udgave: Bind 2 side 396 linje 18

◀ **Tørvebonde** : bonde der fremstiller og handler med tørv og evt. også selv transporterer dem til byen for at sælge dem.

I trykt udgave: Bind 2 side 396 linje 23

◀ **bede** : ordet kan både betyde at anråbe Gud og at spise.

I trykt udgave: Bind 2 side 396 linje 24

◀ **Degne-Datter** : datter af sognets skolelærer.

I trykt udgave: Bind 2 side 396 linje 31

◀ **Bonden veed ingen Ting ... det er ham vel undt** : spiller på temaet i Holbergs komedie *Jeppe paa Bierget, eller Den forvandlede Bonde* (1723), jf. *Den Danske Skue-Plads* (133,21) bd. 2.

I trykt udgave: Bind 2 side 397 linje 1

◀ **Men hvad seer jeg** : henviser til et typisk træk i Holbergs komedier (250,15), hvor scenskift ofte markeres ved, at én af de optrædende bemærker, at en ny kommer ind eller etablerer kontakt med pågældende. Teknikken er meget markant i *Barselstuen* og anvendes i *Jeppe paa Bierget* i slutningen af 1. akt, 3. og 5. scene, samt i 5. akt., 3. scene.

I trykt udgave: Bind 2 side 397 linje 2

◀ **Bredgaden** : 345,3.

I trykt udgave: Bind 2 side 397 linje 5

◀ **age** : køre.

I trykt udgave: Bind 2 side 397 linje 15

◀ **refuserer** : afslår.

I trykt udgave: Bind 2 side 397 linje 16

◀ **Theatret i Dresden** : Teatret var bygget i 1841 og regnedes for et af de prægtigste i Europa. Dresden var hovedstad i det daværende kongerige Sachsen.

I trykt udgave: Bind 2 side 398 linje 19

◀ **skuffende** : livagtigt.

I trykt udgave: Bind 2 side 398 linje 20

◀ **Venus** : 321,23.

I trykt udgave: Bind 2 side 398 linje 26

◀ **Venerabile** : 379,8.

I trykt udgave: Bind 2 side 398 linje 30

◀ **omfavner mig ... som Skyen den Forklarede** : 299,15. Spiller også på beretningen i Matt 17,1-8 om Jesu forklarelse, dvs. forvandling, herliggørelse, på bjerget, mens han var sammen med tre af sine disciple; da kom der en lysende sky og overskyggede dem, og fra skyen lød der en røst: »Det er min elskede søn, i ham har jeg fundet velbehag. Hør ham!« v. 5.

I trykt udgave: Bind 2 side 399 linje 12

◀ **hiatisk** : afbrudt (407,16).

I trykt udgave: Bind 2 side 399 linje 30

◀ **ret have Lige deraf** : virkelig have fuldt udbytte deraf.

I trykt udgave: Bind 2 side 400 linje 9

◀ **lasciv** : lat. vellystig, utugtig.

I trykt udgave: Bind 2 side 400 linje 11

◀ **Frederiksberg-Have** : 328,27.

I trykt udgave: Bind 2 side 400 linje 11

◀ **decent** : lat. anstændig, sømmelig, sædelig.

I trykt udgave: Bind 2 side 400 linje 13

◀ **Linietropperne** : kamptropperne i modsætning til reservetropperne.

I trykt udgave: Bind 2 side 400 linje 17

◀ **Stadens 32 Mænd** : Københavns byråd bestod af 32 mænd.

I trykt udgave: Bind 2 side 400 linje 18

◀ **Politivennen** : I bladet *Politivennen* for 1837, 86. hefte, s. 219-221 og 235-238, findes et satirisk stykke: »Tjenestepigerne før og nu, Skizze af Castelli, localiseret«, hvori den moderne tjenestepiges dragt angives som »Kaabe, Boa, en pyntelig Hat, graae Merinos Snørestøvler og graa Glacéhandsker«.

I trykt udgave: Bind 2 side 400 linje 25

◀ **mageløs** : enestående. Et af N.F.S. Grundtvigs foretrukne udtryk.

I trykt udgave: Bind 2 side 400 linje 30

◀ **Gyldenaar** : lykkelige, herlige år. N.F.S. Grundtvig anvendte ordet på prægnant måde, bl.a. i »Blomstre som en Rosengård« fra *Sang-Værk til den Danske Kirke* bd. 1-2, Kbh. 1837-41; bd. 1 (ktl. 201), nr. 132, jf. første strofe: »Blomstre som en Rosen-Gaard / Skal de øde Vange, / Blomstre i et Gylden-Aar / Under Fugle-Sange! / Mødes skal i Straale-Dands / Libanons og Karmels Glands, / Sarons Yndigheder!«

I trykt udgave: Bind 2 side 400 linje 31

◀ **Hjertetropperne** : **Nyboders-Piger**: Hovedstyrken kommer fra Nyboder, der var kendt for frisk folkelighed på grænsen til det plumpe (327,16).

I trykt udgave: Bind 2 side 401 linje 17

◀ **barhovede** : 422,32.

I trykt udgave: Bind 2 side 401 linje 19

◀ **Conferentsraad** ens: En sådan var placeret i 2. rangklasse nr. 12 i rangfølgen, som var fastlagt ved forordninger af 1746 og 1808 med senere tillæg og omfatter 9 klasser inddelt i numre. I rangfølgen indgik både embedsmænd og adelige, de sidste alene i kraft af deres fødsel.

I trykt udgave: Bind 2 side 401 linje 24

◀ **Condition** : tjenestepuds, bestilling.

I trykt udgave: Bind 2 side 401 linje 25

◀ **Kammerdug** : gennemskinneligt lærred, vævet af fint hørgarn.

I trykt udgave: Bind 2 side 401 linje 31

◀ **10 Mk.** : 43,15.

I trykt udgave: Bind 2 side 401 linje 32

◀ **αυταρχεια** : gr. (autárkeia) selvtilstrækkelighed. Hos Aristoteles er selvtilstrækkelighed karakteristisk for den lykkelige. Både stoikerne og ny-platonikerne opfattede selvtilstrækkelighed som en dyd.

I trykt udgave: Bind 2 side 402 linje 34

◀ **En gammel Philosoph** : ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 403 linje 25

◀ **Justitsraad** en: var placeret i 5. rangklasse, nr. 3, idet dog 'virkelige' justitsråder havde plads i 4. rangklasse, nr. 3 (401,24).

I trykt udgave: Bind 2 side 404 linje 15

◀ **intet mindre end** : slet ikke, på ingen måde.

I trykt udgave: Bind 2 side 404 linje 15

◀ **item** : lat. ligesom også.

I trykt udgave: Bind 2 side 404 linje 22

◀ **cohærerende** : sammenhængende; sammensmeltende eller sammenklistrende.

I trykt udgave: Bind 2 side 404 linje 34

◀ **Et godt Svar ... siger Salomo** : sigter til Ordsp 24,26: »Den, der svarer redeligt, er som en, der kysser læberne«. Jf. *Die Bibel oder die ganze heilige Schrift alten und neuen Testaments, nach der deutschen Uebersetzung Dr. M. Luthers*, udg. af J.P. Fresenius, Frankfurt am Main 1842, ktl. 4, der har: »Eine richtige Antwort ist wie ein lieblicher Kuß« (»Et rigtigt svar er som et dejligt kys«). – Ordsprogenes Bog er i den kirkelige tradition blevet tillagt kong Salomo og bar derfor også betegnelsen »Salomo Ordsprog« i *Biblia, det er: den ganske Hellige Skriffs Bøger*, Kbh. 1824, ktl. 6.

I trykt udgave: Bind 2 side 405 linje 9

◄ **Phædrus om Elskov** : sigter til Platons dialog *Faidros* 244a-257b, jf. *Platonis Opera, quae exstant*, udg. af F. Ast (34,27), bd. 1, s. 164-194.

I trykt udgave: Bind 2 side 405 linje 21

◄ **han hænger ved Lærerens Mund** : på latin: pendent ab ore magistri.

I trykt udgave: Bind 2 side 405 linje 26

◄ **Klangfigur** : symmetriske figurer, der dannes i tørt sand strøet på en vandret glas- eller metalplade, når man med en violinbue stryger på kanten af pladen og sætter den i svingninger. Fænomenet blev påvist 1787 af den ty. fysiker E.F.F. Chladni og diskuteret bl.a. af H.C. Ørsted, som i 1808 fik Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs sølvmedalje for sin afhandling »Forsøg over Klangfigurerne« i *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter for Aar 1807 og 1808* bd. 5, Kbh. 1810, s. 31-64.

I trykt udgave: Bind 2 side 406 linje 6

◄ **Memnons Støttens Musik** : Den egyptiske Memnonsstøtte var en 20 m høj statue af den siddende farao Amenophis 3. Efter at statuen var blevet ødelagt ved et jordskælv 27 f.Kr., sprang små stykker sten af brudfladerne, når de opvarmedes af den opgående sol. De lyde, erosionen fremkaldte, mindede om sang. Den »syngende« statue omtales fx i Tacitus *Annales* 2, 61. Jf. C. *Cornelii Taciti opera ex recensione Ernestiana*, udg. af I. Bekker, Berlin 1825, ktl. 1282, s. 80, og *Cajus Cornelius Tacitus*, overs. af J. Baden, bd. 1-3, Kbh. 1773-97, ktl. 1286-1288; bd. 1, s. 159.

I trykt udgave: Bind 2 side 406 linje 12

◄ **Ovid ... dos est uxoria lites** : lat. »hustruens medgift er skændsmål«, Ovid *Ars amandi* 2, 155. Jf. P. *Ovidii Nasonis opera quae supersunt* (318,5) bd. 1, s. 269. Ovid 366,15.

I trykt udgave: Bind 2 side 406 linje 19

◄ **det Bælte, hvormed Venus ... Smigreri** : Afrodites (Venus') skønhedsbælte. Jf. 14. sang, vers 214-221, i Homers *Iliade*, overs. af Chr. Wilster, bd. 1-2, Kbh. 1836; bd. 2, s. 34: »Talt, og af Barmen hun løste sit rigtbaldyrede Bælte; / Der sad smukt indvirket ethvert fortryllende Middel, / Der var den smeltende Elskov, vor Længsel og gantende Tale, / Der var den smigrende Bøn, som endog bedaarede Vise. / Dette Gudinden ihænde hun gav, tog Ordet og sagde: / Der! forvar i din Barm dette rigtbaldyrede Bælte! / Al Fortryllelse findes derpaa; vist neppe du kommer / Ærindeløs fra den Gang, som din Hu dig byder at vandre«.

I trykt udgave: Bind 2 side 406 linje 22

◄ **insinuante** : indsmigrende.

I trykt udgave: Bind 2 side 406 linje 23

◄ **confabulatio** : lat. samtale, samkvem.

I trykt udgave: Bind 2 side 406 linje 28

◄ **Hiatus** : lat. gab, hul; mislydende sammenstød mellem to eller flere vokaler, især i forskellige ord, fx Du, o Adam.

I trykt udgave: Bind 2 side 407 linje 16

◄ **lægger sit Hoved til Elverhøi** : henviser til 1. akt, 1. scene, i J.L. Heibergs skuespil *Elverhøi* (1828), hvori en vise begynder med ordene: »Jeg lagde mit Hoved til Elverhøi, / Mine Øine de finge en Dvale; / Da kom mig imøde Jomfruer to, / Og lokked mig med Sang og Tale. / Eia! hvor selsom en Dands!« Jf. J. L. Heibergs *Samlede Skrifter. Skuespil* (108,35) bd. 3, 1834, s. 294.

I trykt udgave: Bind 2 side 408 linje 13

◄ **Jacta est alea** : lat. Terningen er kastet. Ifølge Svetons kejserbiografier *De vita Caesarum* 1, 32, var det Cæsars ord, da han med sin hær overskred floden Rubicon, der var grænseflod imellem provinserne og selve Italien, og som det var hærførerne forbudt at overskride med deres hære. Hermed indledtes den 2. romerske borgerkrig, der førte til Cæsars eneherredømme. Jf. *Caji Svetonii Tranquilli Tolv første Romerske Keiseres Levnetsbeskrivelse*, overs. af J. Baden (281,19) bd. 1, s. 31.

I trykt udgave: Bind 2 side 408 linje 22

◀ **Casuistiker** : en, som kan give råd i enkeltstående situationer ved at bøje moralprincipper ud fra situationens karakter. Ofte brugt betegnelse for en spidsfindig moralist.

I trykt udgave: Bind 2 side 409 linje 7

◀ **Synodal-Møde** : sammenkomst; foreningsmøde; kirkemøde som den højeste myndighed i de kirker, der har en synodal ordning, dvs. en synode, et kirkeråd, der træffer beslutninger på hele kirkens vegne.

I trykt udgave: Bind 2 side 409 linje 24

◀ **Pastoral-Theologi** : praktisk teologi, dvs. den teologi, der beskæftiger sig med prædikenlære, katekismusundervisning, liturgi, kirkeret og sjælesorg, herunder de etiske spørgsmål, som en præst stilles over for i udførelsen af sit embede. På SKs tid blev der kun undervist i pastoralteologi på Pastorseminariet i København, hvis undervisning de teologiske kandidater måtte følge i 2 semestre for at kunne modtage ordination; SK gik på Pastorseminariet fra nov. 1840 til sept. 1841.

I trykt udgave: Bind 2 side 409 linje 26

◀ **Kjæreste-Commers** : kæreste-fjas, kæresteri.

I trykt udgave: Bind 2 side 409 linje 30

◀ **Schehersad ... ved at fortælle** : I rammefortællingen til den arabiske eventyrsamling *Tusind og én nat* fortælles det om kong Schahriar, at han hver nat lod sin vezir føre en jomfru til sig for at forlyste sig med hende, hvorefter han dræbte hende. Da vezirens egen datter, Scheherezade, stod for tur, tryllebandt hun tusind og én nat kongen med sine eventyr. Da hun morgenen efter den sidste nat trådte frem for ham med de børn, hun i al hemmelighed havde avlet med ham, giftede han sig med hende. Jf. *Tausend und eine Nacht*, overs. af G. Weil, bd. 1-4, Stuttgart 1838-41, ktl 1414-1417; bd. 1, s. 12.

I trykt udgave: Bind 2 side 410 linje 18

◀ **trækker man sine Actier ud** : trækker man sin andel ud.

I trykt udgave: Bind 2 side 411 linje 15

◀ **Oderint, dum metuant** : lat. »lad dem hade, når blot de frygter«, en sentens af den romerske tragediedigter Accius (*Atreus* 203), som den grusomme kejser Caligula plejede at citere. Jf. »Caligula« 30, 3, i Svetons kejserbiografier *De vita Caesarum* 30, 3, i *Caji Svetonii Tranquilli Tolv første Romerske Keiseres Levnetsbeskrivelse*, overs. af J. Baden (281,19) bd. 1, s. 312: »lige meget om de hade, naar de kun frygte«.

I trykt udgave: Bind 2 side 411 linje 20

◀ **nymphæa alba** : lat. den hvide åkande.

I trykt udgave: Bind 2 side 411 linje 29

◀ **attenterede** : tilsigtede, men ikke gennemførte.

I trykt udgave: Bind 2 side 412 linje 10

◀ **Anadyomene** : gr. den, der stiger af havet – et af Afrodites tilnavne (321,23).

I trykt udgave: Bind 2 side 412 linje 18

◀ **Øiets Piil** : flirtende øjekast (171,24).

I trykt udgave: Bind 2 side 412 linje 21

◀ **Valkyrie** : I den nordiske mytologi var valkyrier de underordnede gudinder, der udsendt af Odin kæmpede på slagmarken, og som udvalgte, hvilke af de faldne der skulle til Valhalla, dvs. til hallen i Odins gård. Jf. J.B. Møinichen *Nordiske Folks Overtroe, Guder, Fabler og Helte* (43,20), s. 458.

I trykt udgave: Bind 2 side 412 linje 25

◀ **en Mellemvæg ... Pyramus og Thisbe** : De to unge, der elskede hinanden, var naboer i Babylon. Deres fædre forbød deres kærlighed, men den blussede da kun op i det skjulte. Gennem en lille revne mellem de to huse hviskede de heftigt til hinanden, jf. Ovid *Metamorphoses (Forvandlinger)* 4. sang, vers 55-166, i *P. Ovidii Nasonis opera quae supersunt* (318,5) bd. 2, s. 99-102.

I trykt udgave: Bind 2 side 413 linje 10

◀ **Exspectance-Listen** : ventelisten; liste over personer, der har krav på eller forventning om embede eller forfremmelse. »Exspectance« betyder egl. forventning eller håb.

I trykt udgave: Bind 2 side 413 linje 30

◀ **hensidde i uskiftet Bo** : at overtage en afdød ægtefælles efterladenskaber, uden at børn og andre arvinger har fået deres arvepart; at befinde sig i en situation, som ikke er påvirket af ydre anledninger.

I trykt udgave: Bind 2 side 414 linje 2

◀ **Magdalene-Stiftelse** : 194,19.

I trykt udgave: Bind 2 side 414 linje 7

◀ **Taareperse** n: noget, der får tårerne til at strømme; person, der græder meget eller er sentimental. Her betyder det nærmest en klub for gensidig jammer.

I trykt udgave: Bind 2 side 414 linje 8

◀ **Contradands** : opr. en landlig dans (indført fra England til Frankrig, jf. Countrydance), hvor de dansende bevæger sig mod hinanden.

I trykt udgave: Bind 2 side 414 linje 12

◀ **En Konge uden Land** : som fx Johan uden Land og Kristoffer (II) uden land.

I trykt udgave: Bind 2 side 414 linje 15

◀ **Successions-Krig** : krig om arve- eller tronfølge.

I trykt udgave: Bind 2 side 414 linje 16

◀ **Prætendenter** : personer, der gør krav på tronen.

I trykt udgave: Bind 2 side 414 linje 16

◀ **Assistenshuus** : Københavns assistentshus blev grundlagt 1688; bestyreren havde kongeligt privilegium på at udlåne kontanter mod pant og rente.

I trykt udgave: Bind 2 side 414 linje 18

◀ **Horats ... en Fortand** : Jf. Horats *Oder 2, 8. Q. Horatii Flacci opera* (88,7), s. 48. I sin oversættelse *Q. Horatius Flaccus' samtlige Værker* (165,22) bd. 1, s. 161, gengiver J. Baden således: »Ja jeg vilde troe dig, Barine, naar du nogensinde havde havt Skade af, at du har forsvoret dig, naar din Skiønhed havde lidt nogen Skaar ved en eneste sort Tand eller Negel. Men ikke saa snart har du lyst Forbandelse over dit troeløse Hoved, saa sees din Deilighed i langt herligere Glands, saa behøver du ikkun at vise dig, for at sætte alle Unges Hierter i Brand«.

I trykt udgave: Bind 2 side 414 linje 27

◀ **Palnatoke ... den sorte Skygge** : Jf. scenen i Palnatokes hus i 5. handling af Oehlenschlägers tragedie *Palnatoke* (1807), hvor han siger: »Min Ære var tilforn et speilglat Skiold / Af slebent Staal; - hvor Solens Straale faldt, / Der blinkte den med dobbelt Glands tilbage. - / Nu staaer en Plet af blodig Rust paa Skioldet; / Jeg gnider den ved Dag, ved Nat - og kan / Ei faae den ud!« Jf. *Oehlenschlägers Tragødi* (55,11) bd. 2, 1842, s. 298. Stykket blev opført 8 gange på Det kgl. Teater i perioden 1830-40.

I trykt udgave: Bind 2 side 414 linje 33

◀ **Sjæls Energi som et høiere Blodsystem** : henviser til Galenos' væskelære (352,27).

I trykt udgave: Bind 2 side 415 linje 16

◀ **Overflødhed** : rigdom på, overflod af.

I trykt udgave: Bind 2 side 415 linje 28

◀ **Emanationer** : udstrømninger (af en indre væsensenhed); udtryk.

I trykt udgave: Bind 2 side 416 linje 11

◀ **Lad saa Gud beholde Himlen ... beholde hende** : jf. »Lad Gud kun beholde sit himmerrig, hvis jeg må beholde Gurre«, en udtalelse, som folkelige sagn har tillagt kong Valdemar Atterdag om Gurre Slot i Nordsjælland. Jf. J.M. Thiele *Danske Folkesagn* 1.-4. samling, bd. 1-2, Kbh. 1819-23, ktl. 1591-1592; 1. samling, bd. 1, s. 90ff.

I trykt udgave: Bind 2 side 416 linje 29

◀ **De troende Muhamedanere ... kraftesløse Skygger** : De troende muhamedanere, tilhængere af islam, skulle ifølge Koranen komme i det herlige Paradis, hvor de ville opholde sig med skønne, jomfruelige kvinder. Dem ville de sikkert lykkeligt »omfatte«, dvs. omfavne.

I trykt udgave: Bind 2 side 416 linje 32

◀ **Væren for Andet** : den hegelske kategori »Sein für Anderes«. Når noget bestemmes i den dialektiske proces, afgrænses det i forhold til noget andet. Det har således en »væren for andet« og ikke en væren for sig selv. Når »væren for andet« er kvindens kategori, vil det sige, at kvinden bestemmes ud fra mandens kategori og hans seksualitet. Mennesket er først en væren i sig selv, derpå en væren for andet, for endelig at blive væren for sig selv, dvs. opnå selvbevidsthed (284,20). På de følgende sider spilles spøgefuldt med de hegelske kategorier.

I trykt udgave: Bind 2 side 417 linje 12

◀ **Charade** : 231,34.

I trykt udgave: Bind 2 side 417 linje 28

◀ **hvorfor Gud ... en dyb Søvn falde paa Adam** : jf. 1 Mos 2,21.

I trykt udgave: Bind 2 side 417 linje 29

◀ **Jehova tog et af Mandens Sidebeen** : jf. 1 Mos 2,22. Jehova 149,34.

I trykt udgave: Bind 2 side 417 linje 32

◀ **den Tid er hun Drøm** : Overvejelserne over kvindens drømmeeksistens kunne være inspireret af Karl Rosenkranz *Psychologie oder die Wissenschaft vom subjectiven Geist*, Königsberg 1837, ktl. 744, hvor der tales om åndens drømmeliv og den drømmende ånd i forbindelse med åndens kamp mod det kropslige.

I trykt udgave: Bind 2 side 418 linje 2

◀ **Abstraction** : Kvinden er ikke en væren for sig selv, før hun er blevet sig sit køn og sin seksualitet bevidst, hvilket først sker, når hun bliver genstand for mandens begær og erkender, at hun kan fastholde ham med sin seksualitet. Kvindens seksualitet er derfor, før hun bliver sig den bevidst, blot et kendetegn ved hendes køn og som således noget alment eller en abstraktion.

I trykt udgave: Bind 2 side 418 linje 7

◀ **Vesta** : rom. jomfrugudinde. I Vesta-templet i Rom fandtes der ifølge Ovid *Fasti* 6, 295-298, intet billede af Vesta, men en evigt brændende flamme. Jf. *P. Ovidii Nasonis opera quae supersunt* (318,5) bd. 3, s. 143. Tempeltjenerinderne, de såkaldte vestalinder, var fornemme unge jomfruer. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 622.

I trykt udgave: Bind 2 side 418 linje 10

◀ **Ordet: Eksistens ... ud af sig selv** : Ordet »eksistens« kommer af lat. »ex«, ud af, og »sisto«, stiller. Især i den hegelianske filosofi er forskellen mellem væren og eksistens betonet, idet eksistens forudsætter selvbevidsthed. Med udtrykket: »hun bestaaer ikke ud af sig selv« forstås netop en væren for andet (418,7).

I trykt udgave: Bind 2 side 418 linje 20

◀ **hun er som en Blomst, som Digterne gjerne sige** : jf. fx den tyske digter Heinrich Heine (1797-1856), der skrev »Du bist wie eine Blume« i *Buch der Lieder*, Hamborg 1837, s. 12.

I trykt udgave: Bind 2 side 418 linje 22

◀ **det Prædominerende** : det overvejende.

I trykt udgave: Bind 2 side 418 linje 33

◀ **Substans ... Reflexion** : Som substans er kvinden hvilende i sig selv og passiv, mens manden som

refleksion er udadventt og aktiv.

I trykt udgave: Bind 2 side 419 linje 2

◀ **Sprødigheit** : ty. snerpethed, knibskhed.

I trykt udgave: Bind 2 side 419 linje 15

◀ **ved at læse om en Pige ... sætte Livet til** : Motivet kendes fra utallige eventyr, fx eventyr af den såkaldte Turandot-type, hvori en prinsesse sætter sine friere på en prøve eller stiller dem en gåde. Hvis de ikke klarer prøven, bliver de dræbt.

I trykt udgave: Bind 2 side 419 linje 20

◀ **En Blaubart ... tvertimod** : Blåskæg, eventyrfigur, især kendt fra den fr. forf. C. Perraults eventyr om ridder Blåskæg. Tieck har brugt motivet i »Blaubart. Ein Märchen in fünf Akten«, *Sämmtliche Werke* bd. 1-2, Paris 1841; bd. 1, s. 436-66 (jf. *Ridder Blaaskæg. Et Æventyr i Digtinger af Ludwig Tieck*, overs. af Oehlschläger, bd. 1-2, Kbh. 1838-39; bd. 2, s. 1-64), og i »Die sieben Weiben des Blaubart. Eine wahre Familiengeschichte«, *Sämmtliche Werke*, bd. 2, s. 92-132. SK ejede *Sämmtliche Werke* bd.1-2, Paris 1837, ktl. 1848-1849.

I trykt udgave: Bind 2 side 419 linje 22

◀ **Don Juan** : 200,21.

I trykt udgave: Bind 2 side 419 linje 25

◀ **imprægneret** : gennemtrængt.

I trykt udgave: Bind 2 side 419 linje 30

◀ **Væren for Andet er altid Øieblikkets Sag** : nemlig som led eller fase i en dialektisk udvikling frem mod selvbevidsthed (væren for sig selv).

I trykt udgave: Bind 2 side 419 linje 32

◀ **Sommerværelser** : sommerbolig, som københavnernes ejede eller lejede uden for byen.

I trykt udgave: Bind 2 side 420 linje 13

◀ **Ring** : spil, hvor træ- eller tovringe ved hjælp af stokke kastes og gribes af deltagerne.

I trykt udgave: Bind 2 side 420 linje 16

◀ **dithyrambisk** : begejstret, lidenskabelig.

I trykt udgave: Bind 2 side 420 linje 22

◀ **Man fortæller om en fransk Soldat** : kilden ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 420 linje 34

◀ **Felttoget ... i Rusland** : Napoleon I's russiske felttog i 1812 endte med, at hæren gik til grunde, bl.a. på grund af stærk kulde.

I trykt udgave: Bind 2 side 420 linje 34

◀ **Fodbladet** : fodsålen el. den del af foden, der danner vinklen med underbenet.

I trykt udgave: Bind 2 side 421 linje 3

◀ **vive l'empereur** : fr. »leve kejseren«, dvs. Napoleon I.

I trykt udgave: Bind 2 side 421 linje 3

◀ **den bekendte Strid ... har foreviget hende** : Efter at to søstre havde gået og diskuteret om, hvem af dem der havde den smukkeste bag, standsede de en forbipasserende mand, som holdt på den ældste søster. Han fortalte episoden til sin yngre bror, der holdt på den yngste søster. Det samme gjorde endelig pigernes far. Det hele gav anledning til, at der i byen (Syrakus) blev bygget et tempel til Venus (gr. Afrodite), hvori der opstilledes en statue af Afrodite med tilnavnet »Afrodite Kallipygos«, dvs. »Afrodite med den

smukke bag«. Blandt de mange senere fremstillinger af Afrodite Kallipygos, er den kendteste den, der står på nationalmuseet i Napoli. Anekdoten er fortalt af Athenaios 12, 554 (43,4), jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 449.

I trykt udgave: Bind 2 side 421 linje 20

◀ **Venus** : 321,23.

I trykt udgave: Bind 2 side 421 linje 23

◀ **Natur-Mythe** : myte, som personificerer en naturkraft, her moderskabet. De talrige Maria-skildringer, hvor hun sidder med Jesusbarnet på sit skød, har naturmytens karakter.

I trykt udgave: Bind 2 side 422 linje 1

◀ **horrenda refero** : lat. »det er skrækkeligt at berette«. Jf. Vergil *Æneiden* 2, 204, i *P. Virgilii Maronis opera*, udg. af J. Baden (82,13) bd. 1, s. 381: »Horresco referens«; og *Virgils Æneide*, overs. af J.H. Schønheyder (49,9), bd. 1, s. 63: »jeg gyser ved at sige det«.

I trykt udgave: Bind 2 side 422 linje 10

◀ **Hanen gale** : spiller formentlig på Jesu ord til apostlen Peter: »Sandelig siger jeg dig: I nat, før hanen galer, vil du fornægte mig tre gange«, Matt 26,34, og på beretningen i Luk 22,54-62, hvor Peter fornægter Jesus tre gange. Da han havde gjort det tredje gang, så Jesus på ham, Peter huskede de ord, Jesus havde sagt til ham, og Peter gik udenfor og græd bitterligt.

I trykt udgave: Bind 2 side 422 linje 16

◀ **den gifte Kones Kappe ... den unge Piges ubedækkede Hoved** : Omkring 1840 bar de ældre københavnske modebevidste fruer store og kunstfærdigt udførte kapper, dvs. hovedbeklædninger, de yngre gifte damer brugte mindre omfangsrige kapper, og de ugifte slet ingen.

I trykt udgave: Bind 2 side 422 linje 32

◀ **Diana** : det rom. navn for den gr. gudinde Artemis, datter af Zeus og Leto (219,25), den jomfruelige gudinde for jagt, for børnefødsler og for kvinder i almindelighed.

I trykt udgave: Bind 2 side 422 linje 33

◀ **Euripides ... føde Børn** : citat fra Euripides' tragedie *Medea* 250f. Jf. *Euripides*, overs. af Chr. Wilster, Kbh. 1840, ktl. 1115, s. 58, hvor hovedpersonen Medea siger: »Jeg vil før tre Gange staa i Kamp bag Skjoldet end blot een Gang føde Børn«. – Euripides (o. 485 - o. 406 f.Kr.), gr. tragediedigter.

I trykt udgave: Bind 2 side 423 linje 9

◀ **Zerline bliver en Gjenstand** : I 1. akt, 3. scene, af Mozarts opera *Don Juan* (55,12), møder hovedpersonen et optog af bønder, der fejrer Masettos og Zerlinas forlovelse. Don Juan narrer pigen bort fra Masetto og forsøger at forføre hende, men hun advares imod den troløse forfører af Donna Elvira. Det lykkes dog fortsat Don Juan at drive sit spil med hende.

I trykt udgave: Bind 2 side 424 linje 2

◀ **bekjendt Kobberstykke** : kobberstikket ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 2 side 424 linje 5

◀ **Samsons Haar ... fravriste mig** : spiller på fortællingen i Dom 16,4-22 om israelitternes leder Samson, der forelsker sig i Dalila, som er filister; og da israelitterne og filistrene lå i stadig krig med hinanden, var filistrene ude efter at finde en måde, hvorpå de kunne få bugt med den uovervindelige Samson. De overtaler Dalila til at lokke hemmeligheden ud af ham, og efter flere forsøg lykkes det hende; Samson bliver svag og betror sig til hende: »Der er aldrig kommet en ragekniv på mit hoved, for jeg har lige fra moders liv været en Guds nasiræer (...). Hvis mit hår bliver skåret af, mister jeg mine kræfter og bliver som ethvert andet menneske«, v. 17. Dalila klipper håret af ham, han mister sine kræfter, filistrene pågriber ham, stikker øjnene ud på ham, lægger ham i lænker og kaster ham i fængsel.

I trykt udgave: Bind 2 side 424 linje 23

◀ **interessant i første Potens ... Interessante i anden Potens** : En brudt, hemmelig forlovelse er for forføreren interessant i første potens, dvs. opleves af ham som pirrende og fængslende, og han forstiller sig,

at den af ham bevidstgjorte pige oplever det på den samme måde. Men en brudt, offentlig forlovelse gør også begge parter interessante for andre, og derfor er der tale om det interessante i anden potens. – det Interessante 17,2.

I trykt udgave: Bind 2 side 424 linje 33

◀ **Flyv, Fugl, flyv!** : første vers af romancen »Flyv, Fugl, flyv / Over Furesøens Vove« af den da. digter Chr. Winther (1796-1876) fra samlingen *Digte*, Kbh. 1828, s. 40f. Billedet af fuglen, jeg'et og pigen, som bærer den følgende passage, er i dialog med hele digtet.

I trykt udgave: Bind 2 side 425 linje 6

◀ **Pygmalions Elskede ... til Steen** : Sagnkongen, billedhuggeren og kvindehaderen Pygmalion havde skåret en elfenbensstatue af en kvinde. Han forelskede sig i hende, og kærlighedsgudinden Afrodite gjorde hende levende. Historien fortælles i Ovid *Metamorphoses (Forvandlinger)* 10, 243-297, jf. *P. Ovidii Nasonis opera quae supersunt* (318,5) bd. 2, s. 220-223. Jf. også P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 2, s. 508.

I trykt udgave: Bind 2 side 425 linje 8

◀ **Overvættshed** : voldsomhed.

I trykt udgave: Bind 2 side 425 linje 25

◀ **capitolinsk Byskrigs Forvirring** : sigter til de skræppende gæs, der vækkede de romerske soldater, da gallerne i nattens stilhed var ved at overrumple dem på Capitolium, Roms vigtigste helligdom. Jf. Livius *Historiarum* 5, 47, *T. Livii Patavini Historiarum libri qui supersunt omnes*, udg. af J.T. Kreyssing, stereotyp udg., bd. 1-5, Leipzig 1829, ktl. 1251-1255; bd. 1, s. 351f.

I trykt udgave: Bind 2 side 426 linje 12

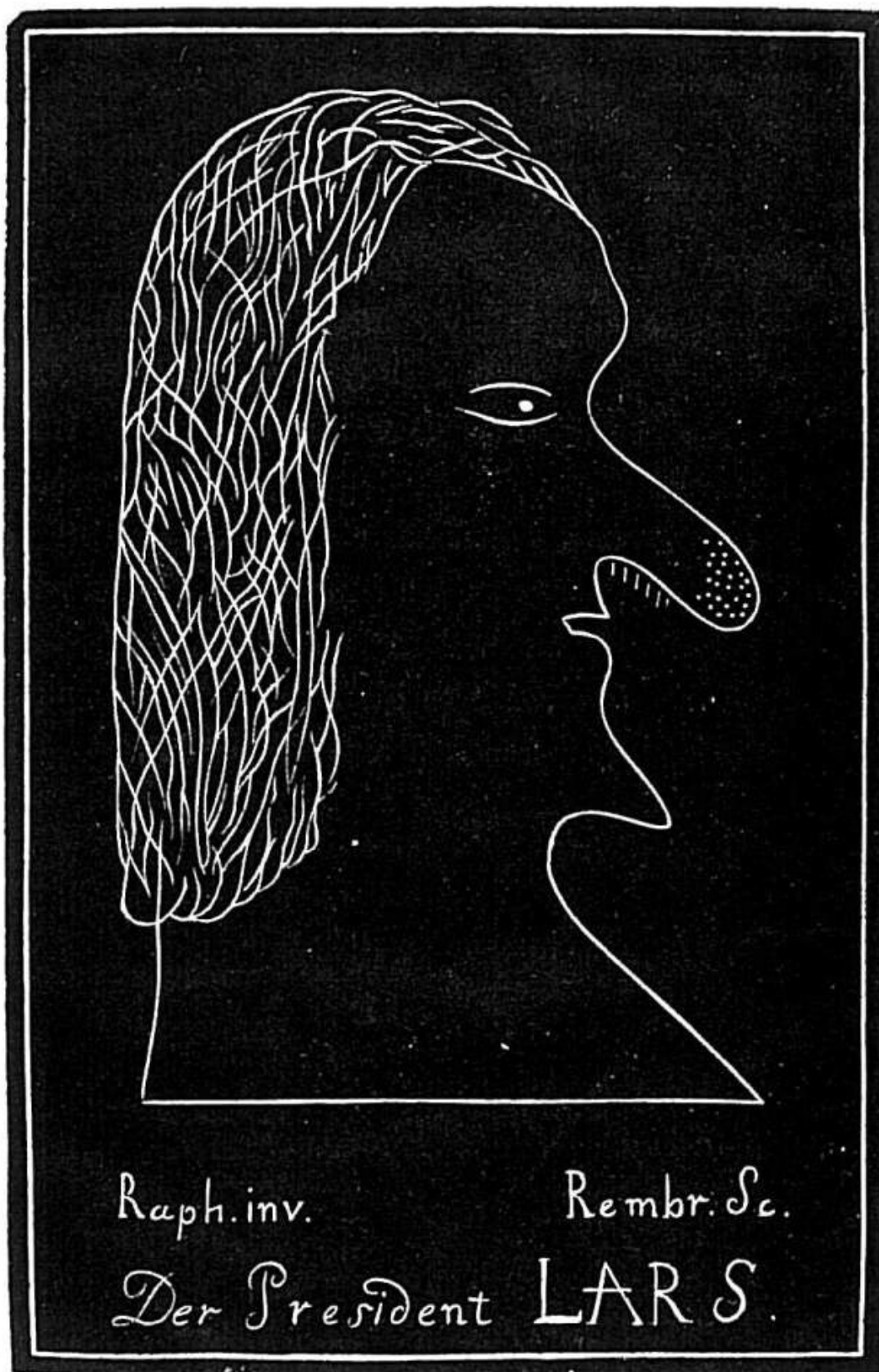
◀ **Forsamling af Theevandsknægte og Kaffemadamer** : et sammenrend af kaffedrikkende og småsladrende småborgere. En tevandsknægt er egl. en kop varm te med rom i.

I trykt udgave: Bind 2 side 426 linje 13

◀ **hiin udødelige Præsident Lars hos Claudius** : jf. Matthias Claudius *ASMUS omnia sua SECUM portans, oder Sämmtliche Werke des Wandsbecker Bothen, Werke* bd. 1-8, Hamborg 1838 (ctl. 1631-1632 bd. 1-4); bd. 1, s. 68-80. – Mathias Claudius (1740-1815), ty. forf.

I trykt udgave: Bind 2 side 426 linje 15

◀ **det berømte Kobber ... Præsident Lars** : Træsnittet af »Der President Lars« findes Claudius *Werke* bd. 1, s. 65; se illustration 20.

20. »Der President Lars«Træsnit fra *ASMUS omnia SECUM portans, oder Sämmtliche Werke des Wandsbecker Bothen* (426,19)

I trykt udgave: Bind 2 side 426 linje 19

◀ **Alpheus forelskede sig ... i Nymphen Arethusa** : jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 143.

I trykt udgave: Bind 2 side 427 linje 30

◀ **sætte sig i Rapport til** : sætte sig i forbindelse med, i forhold til.

I trykt udgave: Bind 2 side 428 linje 28

◀ **Katechisation** : 202,34.

I trykt udgave: Bind 2 side 428 linje 30

◀ **Grethe i Faust** : 200,1.

I trykt udgave: Bind 2 side 428 linje 31

◀ **Paradiset ... en Hauge mod Østen** : spiller på 1 Mos 2,8: »Gud Herren plantede en have i Eden ude mod øst«.

I trykt udgave: Bind 2 side 429 linje 19

◀ **hiint Værelse** : jf. *EE1*, *SKS* 1, 338ff.

I trykt udgave: Bind 2 side 429 linje 31

◀ **skuffende** : fuldkommen, bedragerisk.

I trykt udgave: Bind 2 side 429 linje 32

◀ **Apuleius: Amor og Psyche** : 321,33. Her tænkes formentlig på *Amor und Psyche, freie metrische Bearbeitung nach dem Lateinischen des Apuleius*, af J. Kehrein (40,24).

I trykt udgave: Bind 2 side 430 linje 14

◀ **Myrthegreen** : Myrten er symbol for uskyld. På SKs tid begyndte bruden at bære myrtekrans ved brylluppet som tegn på, at hun var jomfru.

I trykt udgave: Bind 2 side 430 linje 22

◀ **en Slægt paa Jorden ... en Mand og en Kvinde** : jf. Aristofanes' tale i Platons dialog *Symposion*, 189c-193e; *Udvalgte Dialoger af Platon*, overs. af C.J. Heise (19,2), bd. 2, 1831, s. 37-43.

I trykt udgave: Bind 2 side 430 linje 28

◀ **Jupiter** : 99,4.

I trykt udgave: Bind 2 side 430 linje 31

◀ **Blegdammen** : 320,36.

I trykt udgave: Bind 2 side 431 linje 7

◀ **Glacien** s: en jævn skråning ud mod det omgivende terræn uden for et voldanlæg.

I trykt udgave: Bind 2 side 431 linje 12

◀ **accipio omen** : lat. »jeg modtager varslet«. Citat fra Cicero *De divinatione* 1, 45, 103; jf. *M. Tullii Ciceronis opera omnia*, udg. af J.A. Ernesti (141,32), bd. 4, s. 644.

I trykt udgave: Bind 2 side 431 linje 13

◀ **ominøs** : ildevarslende.

I trykt udgave: Bind 2 side 431 linje 14

◀ **nærværende som en Gud** : Der tænkes på det latinske »praesens«, som, når det fx bruges om en gud, er udtryk for, at han er nærværende med sin kraft og aktivitet.

I trykt udgave: Bind 2 side 431 linje 26

◀ **Kunde Alektryon forglemme sig ... nok dertil** : I gr. mytologi skulle Alektryon, Ares' ven, holde vagt under dennes stævnemøde med Afrodite, men faldt i søvn, så de elskende blev overrasket af solguden Apollon og Hefaistos, Afrodites mand. jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 137 og s. 444.

I trykt udgave: Bind 2 side 432 linje 5

◄ **Heliotrop** : Solguden Helios forvandlede sin elskede Klytia til en Heliotrop, dvs. en solsikke, da han forelskede sig i en anden. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 535.

I trykt udgave: Bind 2 side 432 linje 14

◄ **hvad Neptun gjorde for en Nympe** : Nymfen Kaenis blev af sin elsker, havets gud Poseidon (lat. Neptun), forvandlet til en mand, Kaineus. Jf. P.F.A. Nitsch *Neues mythologisches Wörterbuch* (37,21) bd. 1, s. 444.

I trykt udgave: Bind 2 side 432 linje 18